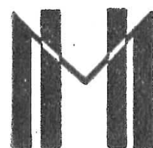
KNJIGA O MLADARU I DRUGIMA

STJEPAN MIHALIĆ

SUVREMENA KNJIŽNICA »MATICE HRVATSKE«
KOLO II. — KNJIGA 8.

STJEPAN MIHALIĆ

KNJIGA O MLAKARU I DRUGIMA

TISAK »TIPOGRAFIJE« D. D. U ZAGREBU

STJEPAN MIHALIĆ

KNJIGA O MLAKARU I DRUGIMA

ZAGREB 1937

IZDANJE »MATICE HRVATSKE«

NACRT ZA KORICE IZRADIO MARIJAN ŠIMUNIĆ

IGRA NAD DOBROM

1.

Juče je nad školom umiralo sunce, blijedo i jedva se otimajući magli, pa jutros, prišavši nahukanu staklu, Opalički ugleda snijeg. Dugo stoji kraj prozora. Oči mu najednom zalije taman sjaj. Gledajući nepokretnu beskrajnu bjelinu sjeti se nečijeg neočekivanog odlaska, a bilo je baš kao i sada. Jutro prvog snijega.

Da li je to bilo juče? Ili lani? Prije stotinu godina? Sjećanje postaje toliko živo, da sama pomisao na ono jutro izaziva u utrobi oštru tjelesnu bol. Ruka je domahivala, ali on se ne sjeća domahivanja. Ne sjeća se ni grča sjajnih krvavih usana. Sjeća se jedino porugljiva osmijeha, kad su vrata zauvijek na njegovu putu prekrila njezin trag. Eto, ova vrata. Jednostavna zelena vrata.

A snijeg pada i pada. Bjelina svladava i zadnji otpor mrke zamrle šume. Svladan čamom Opalički misli, kako bi to bilo, da uopće i ne prestane padati. Svibanj, snijeg još uvijek. Srpanj, sniježi i sniježi. Snijeg bi prerasao život za stotinu metara. I dok bi ljudstvo obezumilo u očaju, i užas bi prebio nadu u spasenje, on bi stajao ovako kraj prozora, ne videći ništa i ne čekajući ništa, prisustvujući umiranju zemlje mrtva srca. Uostalom, tako je mislio i onog jutra. Ista misao javila se sa istim bolom.

Kako je to zapravo počelo? Ili bolje, čime je započelo? Upravo ovdje u toj sobi njihova se tjelesa pušila od mahnitanja, i zrak je pucketao srazom dviju sila. Deset je dana u njemu izazivala oganj. Deset ga dana obasipala darivanjem, vrijući žudnjom za njegovim stiskom, i u tih deset sunčanih dana ne nađe ni časa, da bi bio sa sobom sam. A onda je najednom nestala. S onim ružnim smijehom.

I čime je svladala u njegovoj svijesti začin same zemlje? Kojom je snagom u njegovu žilju usadila ovaj umor? Kakova

je svrha otkrivena njegovim čemerom? Zašto je to zapravo bilo? Zar zato, da skršivši njegovo preziranje, gordo radi zdravlja i seljačke svježine, dokaže unuku oslobođena kmeta bujnu, a otrovnu snagu kaste na umiranju? Čini se, radi toga je bilo. On je kažnjen za svoju prkosnu svijest. Usadila je u njega ovu čamu, što se eto i opet javlja sa snijegom, da ga sjeti onih desetak dana svadbovanja. Njezina potpuna predavanja. Raskrivanja. Oslobođenja od obzira. Ali onim časkom; ne opraštajući se, a rastajući se, sve mu je oduzela i sa sobom ponijela, i on se ne sjeća nijednog njezina dodira. Postala je živom prikazom. Tuđinkom, ali vječno prisutnom. Pa zato misao na dane slasti bode i žeže uznemirenu utrobu, a samo sjećanje (na to, što je bilo) izaziva u njegovoj krvi žudnju za nedohvatnim.

Osjeti rastenje more. S ovim snijegom u njemu se javlja želja bolnom snagom. Soba zamirisa mirisom njezina tijela. Zrak poigra titrajem njezinih cjelova. A svijetlo zaiskri svjetlucanjem njezinih očiju. Ona se eto nalazi i sada u ovoj pustoj tmurnoj sobi, no njegovi bunovni nemirni prsti uzalud se za njom pružaju.

Opalički zna, da je nema. Njegov očajni izgubljeni pogled nemoćno luta po predmetima i kraju, da pronađe uporište u stvarnosti. Sve se rasplinulo u bljesku njezina pogleda. Tako, kako gleda u onom prvom času. Jednako, kako gleda i onda na kraju, kad je svršila igru na ovom proplanku, zatvorila vrata njegove sobe, i začas nestala u oblaku olujne mećave.

Ne vidi je: No bila je lijepa.

Nema snage, da je stvori maštom, da uživa u njoj i njezinu pomicanju, ali želja je jaka, i on će je zanijeti sjećanjem.

Došla je s najljepšom jeseni.

Kad je jesen samim dodirom mrazova prevukla zelenilo krošnja crvenom bojom.

Vitka bjelina breza na rubovima, jasno se izvijajući u tom jaru, još jače ističe divljinu buktanja, a bukti čitava nepregledna hrastova šuma.

Samo jutro, i vedro i sjajno, nema ništa od modrine i zelenila, grimiz šume svladao je čitav kraj.

Da, upravo tako. Gledajući s praga u dolinu pod školom, Opaličkom se čini, da gori sama zemlja.

A onda se najednom pred školom ustave kola. To su kola plemenitog Bradača, gore s vrha visa. Sa sjedala iskače dama

u zelenom, sjajnih usana i blijeda lica, pa prosu iz očiju na iznenađenog učitelja obilje zelenkastih iskara.

Eto, nezgoda! Polomio se točak, a Martin veli, da je ovdje dovoljno točkova! Tako, dakle zbilja je istina? Dakako, nije to velika usluga, ali ona i na tom zahvaljuje!

Sada silazi i Martin. Tromo odabire u zalihi pod šupom, a dok se na kolima mijenjaju točkovi, dama se zagleda niz obronak zanosnim pogledom.

— Kako je to dolje lijepo! Na primjer, šuma u crvenom! Izgleda sva kao nabrekla od zemljine krvi! Smrtno ranjena umire zemlja, i sada u jesen, u zadnjem trenutku, otkriva najljepši dio svoga bića! Pjeva labuđu pjesmu! Labuđa pjesma zemlje.

Baš je vesela, što je odabrala jesen, da upravo sada u tim danima, kao nekada, prodivlja proplancima! O, i te kako je divljala! Zamišljala se Amazonkom, i čitave bi dane projahala u sjeni hrastova!

— A vi? Kako je s vama? Veseli li i vas jahanje?

Njene blistave zelene oči urone u njegov mir.

Kako se zapravo snalazi u toj divljini?

— Doista?

Dakle ipak je zadovoljan?

— Pa da li se sastajete s Bradačem? Bradač je uvijek na svoje lovove pozivao i učitelja odavle!

O, Bradač je zanimljiv! Kad Bradač lovi sa svojom gardom, gazi se u krvi do koljena!

No to je Opaličkom već poznato.

Njemu su poznate neobuzdane lovačke strasti starca s visa. Kad Bradač lovi, nije to zabava, nego surovo klaoničko mrcvarenje. Puna kola pobijene divljači ne znače drugo, nego žudnju za ubijanjem, a to je oduvijek prezirao. Uostalom, istina je, pozivali su i njega, ali on je pozive odbijao jednostavnom šutnjom. Njega vrijeđa mahnitanje vlastelina s visa.

— Da se niste s Bradačem posvadili?

— Naravno! Razumije se, da smo se posvadili!

Kad je stigao ovamo, u školu nad Dobrom, posjetio je i Bradača kao najbližeg susjeda, i Bradač ga je zadržao na večeri. Naprosto ga nije pustio. Zaključao vrata nagomilao vina, i sada je trebalo pijančevati. On se ne boji vina. No eto, u njemu je dovoljno volje, da postupa po svojim zakonima. Ustao je, da ode, ma provalio i silom, a stari je odgovorio napu-

njenom kuburom, grozeći se, da će pucati na njegov najmanji mig.

— Šest sam sati slušao historiju plemenite gospode Bradača! Bio bih ga mogao smlaviti! Ali puna kubura u rukama luđaka nipošto nije igračka! Srećom pred zoru ponestalo vina, i dok je Bradač otvarao vrata, ja sam u trenutku izmaknuo kroz prozor u noć! Dakako! Kroz prozor, gospođo! A dok sam jurio strminom ceste, đavo je urlikao na otvorenom prozoru i za mnom prašio kuburom!

— Ma to je bogovski, čovječe!

— Bilo je to idiotski, gospođo!

No točkovi su izmijenjeni i dama se oprašta, smijući se još uvijek učiteljevu skoku u noć.

Njoj je to ipak divno! Originalna šala! Starcu je gore jednostavno dosadilo, pa nije ni čudo, ako društvo okuplja silom! Jednom je, na primjer, i nastrijelio sličnog bjegunca! Šala je stajala dvadesetak jutara, no Bradač se nije pogađao!

— Ni ja se ne bi pogađao!

— A molim vas, što bi učinili?

— U ludnicu s luđakom! Jer to je stari luđak!

Njena bijela nemirna ruka uskoči izazovno i opet u rukavicu, a nije se odazvala njegovu nesvijesnom pokretu.

— Do viđenja, i hvala za točak, gospodine učitelju! Martin će ga vratiti još danas, jer ne volim dug!

Bič zapucketa, kola pojure visu.

Dama se nije okrenula.

I dok se jutro razliva krajem, i sve se rasplamsalo u jarkom crvenilu, Opaličkom se neznankin pogled učini poznat.

Začas mu bude jasno.

Pa to je Rajka Belaj, Bradačeva kći!

Udala se u Zagreb pred četiri godine za podžupana plemenitog Belaja...

2.

Već drugog dana dočeka Bradačev poziv, da večera u dvoru. Na dnu pisma pripisala je nekoliko riječi Rajka Belaj. Opalički slegne ramenom. Tako je uostalom i dosad odgovarao pismima gospode nad školom.

Da li se bojao nesreće? Nije li već onda nakon prvoga sastanka naslutio približavanje čemera? Bila je to zbilja istina.

Odlučio je, da ne će Bradačima. U tom je pozivu skrivena zamka, a nema smisla dražiti razdražena vuka.

I onda, Rajka Belaj!

Opalički je čuo toliko priča o njenom zagrebačkom mahnitanju. Savijala je ljude na koljena pogledom, kao vlati trave rukom. Uživala je igrajući se muškarcima kao lutkama, a sama je u toj osvajalačkoj igri ostala i tuđa i svoja. Bilo je u njoj previše starog Bradača. Divlja neobuzdana ćud. Njome je ubila i pokojnoga Kovača, prijašnjega učitelja u brezničkoj školi, a ta je priča još i danas urezana na izranjenoj kori oraha u dvorištu, i ničim se ne da izbrisati.

Nije voljela podžupana Tita Belaja. No Bradač poželio zastupnički mandat, pa nadajući se dobiti ga kraj takova zeta, ipak je nekako nadbio Amazonkin prkos. Ali mandat se rasplinе u porazu. Stari Kovač, ljubimac kraja, osigura izbor kandidatu opozicije, i sad ga je trebalo kazniti. Rajka je bila prva. Pojavila se u školi s dvojicom inoša, pa kad su ga plaćenici privezali o orah, ona je nekadanjeg i svoga učitelja izbičevala pred jatom deriščadi. Ništa joj se nije dogodilo. Sama želja gospodina podžupana pripisala je žalosnu propast srčanoj kljenuti.

Cijelog dana Opalički misli o Kovaču. To mu je koban mig. Ali večer izvuče iz mraka iskušenja, a sa školskog se dvorišta jasno opažaju rasvijetljeni prozori dvora. Tamo ga svakako očekuju. I naravno, smiju se strahu učitelja Opaličkog. Pa ipak u njemu nema straha, on se ne boji ni Bradača ni Belaja, no odvraća glavu od truleži. Gore je zbilja trulo. Bradači su mrtvaci, to je gotovo. Sve su to starudije i sablasni ostaci, i sablje i kubure povješane na zidovima, i razmetanje s poveljama i izrešetani stropovi, sve to već davno u sebi nema ni zdravlja ni svrhe ni cilja.

Zato treba ići. Treba dokazati, da učitelj Opalički ne kleca pred čarom pergamena. Ova škola sa stotinom balavčića sav je njegov svijet. Njegova nepokvarena sirova snaga sva je u životu, sa srcem i punom spoznajom.

Odlučno zatvori prozor.

Odbijanje je isto što i uzmicanje!

Kad nemirnim pritiskom otvara vrata, da uđe u veliku gostinju sobu, osjeti odmah, da je pijanka već davno započela. Za teškim i golemim hrastovim stolom zasjelo desetak znojnih muškaraca, i Rajka Belaj je jedina žena u tom razigranom

čvoru glasova i pokreta. Za tim su stolom nekada ručali Frankopani. Opalički je unuk oslobođena kmeta, i zato ne osjeća ushita. Njegova koža se sjeća još uvijek, da su po njoj pisali i batinom i sabljom, a i ti ovdje, plemeniti Bradači, mada se hvališu frankopanskim kapetanstvom, i sami su započeli kao španovi s bičevima u rukama.

Ugledavši ga društvo se uskomešalo. Svi kao jedan poustajali, ne vjerujući očima. Desetak ruku se pruži za njim, no stari Bradač, težak od vina, sa svojim sjajnim purpurnim licem, krikom stvori mir.

— Silentium! Gospodo! Mir! Eto nam napokon mladog mjeseca, i zato čaše gore! Nismo se doista nadali tolikoj počasti! Počastio nas! Za prosvjetu! Do dna!

Čaše su začas prazne. Zaori zdravica vinu punim grlom. I zbunjen i uznemiren takovim dočekom, Opalički osjeti oči Rajke Belaj. Ona je okružena četverolistom učitelja, koji piju ovdje još od rana jutra, i sada, omamljeni njenom blizinom, puni vina i uskipjele mladosti, udvaraju nadmećući se laskanjem. Ona se smije i sama razigrana igrom. Osjećajući silu svoga ženstva opija ih još jače tobože nehotičnim doticanjem. No njezin pogled od prvog trenutka vreba Opaličkoga i njegove pokrete, ne pustivši da izmakne nijedan, pa ni najmanji mig.

A onda Bradač silovitim pritiskom prikuje Opaličkog na stolac tik do sebe.

— Dakle tako! Konačno se udostojali! Ipak smo jednom počastili siromašnog đavla! Dakako, dakako! Razumijemo! Demokracija! Jednakost, gospodičiću!

Grune šakom o stol.

— Svi ste već posumnjali u gospodina Opaličkog, ali ja sam znao, da će noćas biti tu! Gospodin Opalički doduše mi je rijedak gost! On je, da naglasim, pčelinjeg značaja, i nema ni volje ni smisla za naša ludovanja. I zato sam danas spremio iznenađenje, želim ga zabaviti neviđenom još počasnom točkom!

Opaličkog takne sumnja.

A Bradač nastavlja dalje promuklim basom.

— Poznato je, gospodo, da je nama Bradačima dosadno! Tu su se oduvijek smišljale šale, a jer sam i ja punokrvni Bradač, ne ću i ne mogu izdati porodičnu tradiciju! S jednom od svojih najboljih šala noćas ću nasmijati i gospodina Opa-

ličkog, jer gospodin Opalički, kako znamo, rijetko se smije! Zauzet je ozbiljnim stvarima! Riješava upitnike čovječanstva!

Dade pljeskom znak.

U sobu uđe momak.

Čupav i nespretan, sa zdjelom u šapama, on se ustavio na samom pragu, jedva prikrivajući strah.

— To je svinjar Miško!

Bradač upre prstom.

— Svinjar Miško, ili gospodin Miško, ako želi gospodin Opalički! I gospodo, ne ćete vjerovati! Ne možete ni zamisliti, koliko će vina progutati takova lakomica! Stojeći, kao sada, ali tu u sredini, Miško će časkom posrkati iz zdjele četiri litre vina!... Martine!... Puni zdjelu!

Martin uđe s vrčem.

— Dobro je!... Miško! Naprijed!...

... Miško, naučen na igru sa zdjelom, zna po iskustvu, da ga čeka trnovit put. No s gazdom nema šale. A on je bezimeni svinjar Miško, nema ni zemlje ni kuće ni rente, i zato je samom borbom za krušac osuđen na Bradačevu milost.

U početku srče polagano. Srče nečujnim stručnjačkim srkajima, ukopavši noge u sredini sobe, i vino se obilno slijeva u naduto grlo. No jaki miris vina iz zdjele, gušeći ga svojom opojnom snagom, brzo u mislima uništava raspored borbe. Koliko je puta, razmišljajući o svemu, točno odredio tempo ispijanja, uvjeren, da će ipak izdržati! Ali nije izdržao nikad! Pa tako i sada, da dovrši brzo, podvostruči tempo nadajući se milosti, jer danas je ovdje i mlada milostiva Rajka. Osokoljen rikom čopora za stolom, pije bičjom snagom. Zdjela je doista prazna. Pozdravljan lupom užarenih dlanova Miško se trza i naginje vratima, ali tu je već Bradač s djedovom sabljom u ruci. Gura ispijača nemilosrdnim mirom inkvizitora.

— Miško! Pa ti si lud!

I Miško shvati, da nema ni danas milosti.

Očajan i sada već potpuno siguran, da će noćas i opet spavati pod strehom, pruža ruku, da ispije i drugi kalež. U njemu bukti oganj. Uznemirena priroda zadnjom snagom nagovara volju na bunu. No tu je sa sabljom Bradač. Na Miškovu čelu još uvijek se crveni dubok krvav rez. I zato je Bradač sa sabljom u ruci jači i strašniji i od triju zdjela, nešto, što se mora slušati. Sad već tetura oko stolaca. Svakog se časka zabuši u nekog od krda. Jedva svrši s drugom zdje-

lom, mig, pa već je i treća puna, a to je najgorči i najteži udarac, od kog se ne oporavlja lako. U njemu sad već i nema tragova otpora. Svijest je već davno napustila rastrovano tijelo. Koleba se valjajući se od zida do zida, grčevito stežući prokletu zdjelu, a rulja praska gromkim urnebesnim grohotom.

No komedija se upravo i svršila. Miško je napokon izgubio snagu i ljosnuo pod stolac sa zdjelom i ostatkom vina. On je mrtav pijan. Časak, i već ga izvukli pod strehu na dvorištu.

Najednom bude tišina.

U toj tišini Rajka Belaj izazove Opaličkog jasnim i neskrivenim ruganjem.

— Čini se, vi nas prezirete?

— Pa što se drugo i može, draga gospođo?

— Pa čemu ste onda ovamo i došli, kad znate, da tu ne poštuju vaše zakone?

Pogledom zahvati skup.

— Tata ga je često pozivao! No gospodin Opalički nije se nijednom odazvao! Danas se ipak smilovao! Zanima li vas, gospodo, zašto se je, iznimno, smilovao?

Usta sa smijehom na usnama.

— Zato, da bi sreo mene!

Prasak hihota zatalasa Opaličkog, no on je svijestan, da trenutak nije za smijeh.

— Kako se varate, gospođo!

On je ipak blijed.

— Doduše, bilo je doista glupo, doći nakon svega u taj brlog, i ja se kajem, da sam danas učinio iznimku! Duboko se kajem, što sam htio vjerovati, da bar u vama ne gospodari zvijer!

Zrakom zafijuče čaša.

Oštar ubod zasječe čelo Opaličkog.

A on izvuče revolver.

I dok se društvo ukočilo u pokretu, zaprepašteno i u stravi, čekajući hitac, Opalički obrisa rukavom krvav trag. Izišavši na hodnik, zaključa vrata, a ključ odbaci daleko niz strminu u noć. Ali odmah i pojuri, znajući običaje Bradača. Krijući tijelo visokom ogradom, proklinje ludu neobjašnjivu misao, krivu, da se nije oglušio pozivu, — a za njim praskaju i revolveri i kubure, i desetak divljih pijanih glasova riče s prozora u mrak...

3.

Svita, a Opalički još uvijek ne spava, razmišljajući u velikoj tišini jesenje noći. U njemu raste nemir. Mislima kopkaju grozničavi upitnici, izazvani sinoćnjim sukobom s Rajkom Belaj.

I bude najednom ganut radi svoje osamljenosti. Naslonivši čelo o staklo na prozoru, nesvijesnom željom pretražuje čistace pred šumom. Tamo je tiho i nepomično. Duboko dolje, svoja i golema, šuti šuma zalivena mjesečinom, i ničiji trzaj ne zbunjuje njezin mir.

A upravo je u takovim svijetlim noćima, razmišljajući o ljudima i otkrivajući zemlju, stekao svoju slobodu. Škola se ukopala kraj sela na strmini nad Dobrom. U šašu pod vodopadima rone jata močvarica. Na brezi u šumarku nad školom ćurliče slavuj. Odavle čuje svaki titraj, i dok bi u šikarama kliktali srndaći u ljubavnom trku za ženkinim tragom, u dolini poskakuju zečevi. Onda bi najednom zalepetalo. Crna se sjena zabuši u ponoć na dohvatu njegove desnice. I bila je to sama zemlja. Sama slobodom blagoslovljena zemlja, živući i drhćući u hiljadu oblika, ona ga je učila voljeti. Zrak je treperio krikovima. Grmlje je šumjelo uzdisajima. Svake bi noći otkrio novost, a to je u njegovoj rastvorenoj duši gradilo istinsku slast. Satima vesla u noć. Spušta se i ne veslajući, ne mičući se na sjedištu, a zelena uljena utroba Dobre iskri obiljem života. Noći prosanja u šumi. Šuma kipi bujnom snagom, s hiljadu tajna u hiljadu duplja, sa čudom na svakoj grani. Zato i mrzi Bradača. Mrzi Bradačevu nemilosrdnu igru, kad bijesno strijelja ne poštujući život, kvaseći tople grudi zemlje toplim krvavim suzama.

Osjeti dubok umor. Legne ne skinuvši odjeću. Tako leži ne pomičući se i bdijući, a spase ga sunčana zraka na istočnom prozoru. Kosti su izmučene grižnjom i takovim bdijenjem. Sama pomisao na Rajku Belaj izaziva u krvi jad. No šuma cakli plamenim svitanjem, jutro se razlijeva niz proplanke i vrleti, Dobra se ruši sa liti i grebena, i sa sviju brežuljaka zadrhtala zvona na zvonicima. Stojeći pred školom Opalički siše svježinu ranog dana. Zahvativši pogledom ljepotu tišine, on je zahvati i samim srcem, a mir se snažno lije u njegovo žilje.

Ali sada najednom zatutnji u dolini pod šumom. Čas, i javi se na konju Rajka Belaj. Nagnana bičem u divlji propanj životinja sopti punom snagom, preskačući grmlje i jarke silinom strijele. Jahačica je salivena sa sedlom. Začas je pred Opaličkim, dvadesetak metara u dubini. Gleda ga sjajnim izazovnim pogledom, sa usnom spremnom, da uzvrati pozdrav, no Opalički se i ne ganu u mirovanju. Sada se ona odazove hihoćući porugljivo. Jurne Dobri, obasjana suncem, surva se naglo strminom na prudove, skinu pušku i ne nišaneći odapne u jato preplašenih ptica.

Opalički uđe u školu. Javi se misao na školu u podravskom selu. Zatim piše dugo pismo, konačno očitovanje vjerenici. Prozor je otvoren i sunčana toplina miluje napisane riječi. Dubok zanos upravlja perom, a tko zna, moguće da upravo sada i ona u daljini piše jednako pismo. Ista toplina istog sunca dotiče sada i njene prste, grijući zanos i mir.

Nedavno je govorio s nadzornikom. Brezničkoj školi su napokon odredili i drugu učiteljsku silu. To joj, eto, javlja. Radi se o njezinu premještenju. U tom slučaju, ako bude premještena, oni će se odmah i vjenčati.

Dolje u šumi odjekuje pucanj za pucnjom. Da nije sada ovog pisma, Opalički bi smrknuto zatvorio prozor, gušeći uznemirenu žuč. Ali pred njim se osmjehuju crne oči vjerenice. Te su oči toliko krotke, da sama pomisao na život s njima već sada sklada u žilju osjećaj sreće.

Pred podne uzbuni ushit topot pred školom. Opalički ne gleda, ali znade, da je Rajka Belaj. A ona neočekivano sjaši. Začas joj koraci odjekuju hodnikom, kucaj, otvara vrata. S njom uđe u sobu miris šume. No njezin pogled je leden.

— Možemo li časak govoriti?

Opalički šutke kimne.

— Pitam zato, jer upravo pišete izvještaj!

— Ne, nego pismo vjerenici.

— Meni je to svejedno, izvještaj ili pismo vjerenici!

— Ali meni nije svejedno!

Ona sjeda na stolac do njegova stola.

— Vi ste me vidjeli, kad sam jutros projašila dolinom?

— Naravno. Pa jasno, da sam vidio.

— Pa ipak me niste pozdravili!

— Razumije se. Nisam pozdravio.

— A zašto?

I Opalički se zbuni.

Mora li doista odgovarati zbog toga, ako nekoga nije pozdravio? Bradači previše sebi utvaraju! Zar zbilja još uvijek misle na prošlost, kad su beznički učitelji gospodi s visa igrali prepokorne službenike?

I onda! Čemu je došla? Što ga smeta u zatišju njegova gnijezda? Misli li, da je ipak neodoljiva? Nada li se, da će se i on sagnuti pred njenim osmijehom?

Odluči, ostati miran.

A i čemu se prepirati? Ljutiti se zbog nečijih mušica?

— Nakon svega, gospođo, što je bilo sinoć, svako raspravljanje među nama je potpuno suvišno. Mi smo dva svijeta. U čitavom životu nema ništa, što bi nama bilo zajedničko. Ja ne živim u frazama. I nimalo ne žalim, da ne poznajem kavalirskih propisa. Pa kad mi je nešto životinjski gadno, na primjer kao ono sa siromašnim Miškom, ja to ne kanim sakriti učtivim frazama.

Njezine usne zadrhću. Njezine se grudi ustalasaju vrijenjem oluje. Ali njezin pogled je čitavo vrijeme prikovan o pismo na sredini stola, i Opalički je ubode osmijehom.

— Želite li pročitati naslov? Izvolite. Nije tajna. Možete joj, naravno dobronamjerno, javiti, da je njezin vjerenik divljak i da nema odgoja.

Sada je već zbilja miran. Ta ga žena nipošto ne može izazvati. Ništa zato, što je podžupanskog soja, a on je tek breznički učitelj. Zagleda se u njezino lice. Blijedo kao beskrvno, sad je već sasvim bijelo. Ali usne su napadno krvave. Čudno mu je bilo, što nisu narumenjene.

I onda nastavi ravnodušno.

— Vi ste se zaista prevarili. Istina je, sjedim u ovoj zabiti, gnjavim se sa stotinom seljačke deriščadi, no tu je i moj život. Nitko me ne može pokolebati u vjeri, da je moja prva i najveća dužnost, učiti i odgojiti ljude. Vi ste se navikli na igranke. To je pomalo od Bradačeve krvi, a nešto i zbog velike dosade. No meni nije dosadno. Zato vas molim, gospođo Belaj, da svoje priznate osvajalačke sposobnosti poklonite za tih desetak dana gardistima gospodina oca.

Zatim odlučno ustane.

— Ja nisam Miško! Ja sam gospodin učitelj Opalički, i ne kanim se klanjati Bradačima!

U njezinu oku sijevne zelenkast oganj.

Nagli zamah desne ruke, i odajom odjeknu pljuska. U isti časak polete i njegove ruke. Zgrabi je povrijeđenom surovom snagom, i prsti utonu u njezino meso do bola.

Tako stoje raspaljeni do bijesa, grizući se pogledima i prstima.

Onda se ona trgne.

Izmaknu stisku vijugavim pokretom tijela. Njezino čudno blijedo lice bijelo je još uvijek, bez kapi krvi, no u njenim zelenim razjarenim očima bukti čitav krijes.

Pokazuje prstom ožiljak na njegovu čelu.

— Dvaput ste imali sreću, da izmaknete Bradačima! Dvaput ste Bradačima pokušali dokazati, da živite u Brezniku po svojoj volji, ali čuvajte se trećeg slučaja!

Stade tik uz njega.

— Čudim se sama sebi! Deset me časaka vrijeđate litanijom drskosti!

Konačno prasne divljina.

— Kažite! Što ste htjeli? Što ste zamislili, kad ste na me stavili ruku?

No on je opet spokojan.

— Bio bih vas bacio napolje.

— Mene! Napolje! Vi!?

— Srećom, nisam Bradač! U mojoj kući ne tuku gosta, pa ni onda, kad je dosadan kao vi!

Ona navali na njega težinom tijela.

— Napolje! Mene! Mene!

Udari stisnutim šakama.

Ne očekujući takovu provalu mržnje, Opalički uzmaknu krevetu. U isti tren ga neopisivo razdraži mirisavost njezine puti. Osjeti na dlanu pritisak dojke, i prsti se grozničavo saviju sami od sebe. Njeno meko zrelo meso izazove u krvi nesvijesnu žudnju, i on je zgrabi razbuktalom snagom mužjaka.

Nije ni znao, da razdire svilu, kad zari lice duboko u njezina njedra . . .

4.

I uz njega onako umorna i nepomična proučava ga pogledom prekrivenim zaslonom trepavica. Sunčana zraka poigrava na njenim usnama. I bude od njih krvava.

Pruži za njom ruku. No ona se izvija tupim zasićenim pokretom. Usta pred njim teška od uživanja, zagleda se u šumu mutna izgubljena pogleda.

— Rajka!

Ona šuti. Nagnuvši glavu pregleda poiskidanu haljinu. U tom času Opaličkom se čini, da bi mogla neočekivano zaplakati.

Dohvati je užarenim prstima.

— Što vam je, draga Rajka?

U tom posizanju za raskritim strukom jednako titra želja za njom, a njegov zahvat još uvijek struji toplinom muškarčeva uzimanja.

I ona osjeti mir.

— Došla sam u Breznik radi crvene šume u jeseni. Zbog puno mira na proplancima. A eto, sada u tom času, nakon toga grča u vašim rukama, sve je i opet poiskidano. Poiskidano kao ova haljina.

Da, to je ono. Razumije li osjećaj, kad se traži uporište, a sve je sagorjelo i poiskidano?

Čini se, da će usnuti na njegovim rukama, toliko je najednom i krhka i prozirna, no izraz nadmoći u njegovim očima iznenada izazva pobunu. Ponovno se izvija iz zagrljaja. Opet je hladna i daleka.

— Molim vas, dajte mi iglu! Gledajte, što ste mi učinili od nove haljine! Takova ipak ne mogu cestom, ma da sam Bradačeva kći!

Desetak uboda, i haljina izgleda čitavom. Opalički osjeti oštar ubod radi njezina nerazumljivog uzmicanja.

Koliko je puta već tako šila, doživjevši sličnu provalu muškarčeve požude?

— Ne, nijednom, dragi!

Shvati ga po samom pogledu.

— Vi ste prvi, koji nema ni u tom iskustva!

Pruža ruku porugljiva i troma, no on je ne pušta, žudeći za potpunim posjedom.

— Rajka! Ne igrajte se, molim vas! Ne mogu se zadovoljiti igrom! Hoću vas čitavu ili nikakovu! I bilo je zadnje, ako odete s takovim oproštajem!

Međutim je ona već na hodniku. Čas, i sad je na konju. Odmiče lagano sredinom ceste, pognuta i ne okrenuvši se nijednom na školu, a Opaličkom se čini, da je njezin umor zahvatio i životinju pod njom. On osjeti pustoš. S njenim nestankom za grmom na zavijutku nesta u njemu i odraza njene slike. Bila je ovdje u toj sobi, grlio je ovdje i ljubio, no sad se ne sjeća nijednog trzaja gipkoće njena tijela. Osjeća miris njene kože, zna, da je bilo časak prije, i svijest, da je ona napustivši sobu sa sobom odnijela i pojam o sebi, rađa u njemu jezu.

Čitavo popodne poleškava u šumarku nad školom. Odavle zahvaća pogledom čitav dvor. Da li će domahnuti s prozora? Hoće li dočekati bar jedini osvrt na školu? No od svega nema ni traga. Gore je tiho i mrtvački nepomično, pravi mrtvi dom.

No u suton siđe Martin.

Martin priča o Mišku i Bradaču, predaje Opaličkom pisamce.

— Čekajte dolje na vodopadima! Zbilja ne mogu bez vas! Čini se, poludjet ću od same želje, da taknem vašu ruku!

I on je čeka na vodopadima.

Noć je bijela od mjesečine i zvijezda, tihi topli vjetar s juga jedva da i dira na grani uveli list. Sjedeći u barci, Opalički prisluškuje razgovor pataka u šipražju. Začas iz grma izviruje patak, a odmah za njim u nizu njegov harem. Negdje kriješti ždral. Negdje na dvorištu u selu poskakuje luč. Dobra klizi duboka i zelena, načičkana trepetavim odbljeskom zvijezda, a sve to budi u Opaličkom želju, da spuzne iz barke i propliva čitavu noć.

No eto šuška korak.

Na obalu iskače čekana sjena, i lovac je pozdravlja vedru od velikog svijetla.

— Tišina! Dragi Opalički!

Kako je lijepo tonuti u toj tišini!

Stoje na obali rukom o ruku, ne pomičući se i nijemi, uživajući u samoći i miru. U tom časku Opalički misli, da bi tako osluškivao sate, mjesece, godine. Nesvijesno oponašajući seoskog momka, kada grli u sumrak pokraj ograde djevojku, on je osvaja laganim stiskom, i onda je, pritegnuvši tijelo tijelu, povuče sjenatom obalom. Svakog trenutka dotaknu im čelo mrtvi povenuli list. Svakog ih časka prenu visine bunovnim ptičjim krikom.

— Jesen! Zemlja umire!

Ona osjeti zimu.

— Pada lišće, sve će umrtviti pustoš!

— Do proljeća!

Opalički živi.

— Samo do proljeća, draga Rajka, a onda će nanovo zadahtati zemlja, da okiti mirisom ploda svaki grm!

— Ne volim misliti o proljeću!

Ne, ne voli radost! Tako u jesen je bolje, bliže je istini! Ovaj miris umiranja! Nema odlaganja, sve je unaprijed odmjereno! To je sjeća umiranja i rasapa Bradača! To je sjeća praznine u njezinoj duši!

Sad je opet nemoćna.

— Sjednimo! Sjednimo, Opalički!

Sjede na hrpi poispadalog lišća, ona s glavom na njegovim rukama, upiljivši pogled u visinu. Dobra se lije na dodiru njihovih nogu. No u Opaličkom nema tuge.

Uzima je ohrabrenu njegovim doticanjem, a cjelivajući je toplu i obasjanu svjetlucanjem, njemu se čini, da ovo sada cjeliva samu toplu i rastuženu zemlju. I jednako tako, kako uskrsava zemlja, uskrsnut će i ona nad svoju čamu, kad shvati i osjeti cilj.

Vraćaju se nemirni i uzbuđeni.

Svita.

Smije se sa čašom mlijeka u ruci.

Zar ne, da bi se mogla popraviti?

— U boljoj zgodi mogla sam se udati za mnogopoštovanog brezničkog prosvjetitelja!

Koliko mu je zapravo godina?

— Divno, pa mi smo i vršnjaci!

U isti časak draška ga neukusom stana.

— Vi ste muškarci toliko uobraženi, da od tog postajete nespretni! Pogotovo takovi neoženjeni muškarci, koji vode kućanstvo samostalno, po svome ukusu!

Kako?

Pa on je blijed!

— Ne budite dječak, dragi Opalički, čemu se trovati tragedijom? Ja se ne mogu vratiti! Mrtvaci ne mogu uskrsnuti! I onda, ne volim budalastih priča o nekom obraćenju životu i dužnostima, jer se ništa ne može popraviti!

Ona je u stilu Bradača! I ozbiljno je ponosna, da je upravo

zadnje, što je ovo slavno i duhovito pleme prije kraja još dospjelo stvoriti!

Odlazi pred podne bezbrižna i nasmijana, domahujući veselo i dobacujući cjelove, a u suton je eto i opet na konju mrke i spremne na izazov.

— Kako? Zar se niste spremili? Nismo li se dogovorili za večeras, da zajedno jašimo?

— Ništa se nismo dogovorili!

— Dakle znači, da ne kanite jašiti?

— Jasno je! Ne ću jašiti!

— Pa kog ste đavola kupovali konja, kad ne znate jahati, čovječe?

Dakle! Hoće ili ne će?

Ne će! Zar je gluha, da ne čuje?

U njemu kipi prkos.

— S vama ne želim jahati! Još uvijek nisam lud! I molim vas, pustite me napokon s vašim budalaštinama!

— Kukavico! Bojiš se, da ne bi skrhao vrat!

I ona jurne šumi.

U tom času u Opaličkom gori od mržnje. U njemu se javi nestrpljiv mužjak, a njegovim žiljem projuri nagonska potreba za vlašću i udarcima. Pa ona, kako se čini, zbilja misli, da ga ima već sasvim u svojoj vlasti, i stalno ga izaziva ludorijama! Treba joj konačno pokazati! Pitati je, tko je to kukavica!

Začas se i on zabuši u tamu, natjeravši konja u mahnitu trku divljim razdraženim udarcima. Ugleda je kao sjenu daleko pred sobom, kako vitla rukama pustivši uzde, igrajući Amazonku kao nekad u djevojačkim danima. Tako je ne će stići! Treba je zaobići šumarkom nad šumom i naglo se pojaviti čelo o čelo, da bude jurnjavi kraj! I sama razigrana slobodom lijeta, a nenavikla takovu mahnitanju jahača, životinja juri kraj breza i kestenja, preskakujući panjeve i grmlje divljinom vihora. Desetak časaka, i već su na visu, a onda, presjekavši okrug nad dolinom, sruše se niz obronak, pojavivši se kao sablast pred zaprepaštenom Rajkom Belaj. Jedva prozre lukavost progona, i već je sa sedla strgnu surova ruka. Prebacivši je pred sebe munjevitim pritiskom, Opalički ustavi zapjenjenoga konja, i vraća se školi šutke, lakim kasom.

Ona dahti raspaljena divljinom lova.

U zoru se oprašta ukroćena, tiha i pokorna...

5.

Deset se dana ponavlja igra, deset dana strpljivo kroti porugu u njezinim očima. Deset je dana uzima i pobjeđuje, u školi, kraj Dobre, pod krošnjama usnulih hrastova. Deset dana sunca. Deset dana mahnitanja. Deset je dana dočekuje sa zebnjom, boreći se za nju i u sebi i u njoj, a onda, vjerujući, da je doista njegova, na njezino veliko uporno nagovaranje, prista, da još jednom pokuša i sa starim Bradačem.

Bradaču je poznata idila u školi, ali tu je pobijedio Amazonkin prkos, a za taj poraz strada Miško kao šaljiva točka u pet od deset dana. Garda je još uvijek na okupu. Ona je zaključana u gostinjoj sobi, prisustvujući mahnitanjima poludjela starca, i u te se dane rastočila čitava berba. Bradač guši jad radi kćerina izdajstva. Ponizuje družbu pričajući viceve o plebejcima. I mnogi bi gardist, sit već pijanstva, kliznuo iz pakla ili prozorom ili vratima, no stari Bradač, lukav i u nasilju, povezao im noge o svoju desnu nogu. Svladan umorom i usnuvši za stolom, skače na najmanji trzaj. Pa odmah grabi kuburu. I tako nesta deset dana u neprekidnom orgijašenju i bjesomučnim šalama, i nužda se obavlja u kutevima i kroz prozor, i pije se i pleše, i tuče sabljama, kada danas, na samom kraju sila, ugledavši na pragu Rajku Belaj s toliko omraženim brezničkim učiteljem, gosti osjetili spas. Noćas će konačno svršiti! Napokon će se moći izvući iz đavoljih šapa! Njihov umor od deset dana prebije nada u povratak kućama, i u toj nadi uskrsnu zanos raspaljen pojavom mlade i željene žene. Prvi se ganuli učitelji. Začas zaboravili zebnju pred opravdanjem, da nisu već deset dana ni zavirili u školu. Bilježnik će napokon i opet moći nadmoćno progovoriti pred seljacima, okitivši se paragrafom. Očajni kapelan, žut od povraćanja, zamijenit će astmatičnog i mrzovoljnog župnika, a trgovci će po običaju kao nekad, za tezgama, zauzeti liberalan i radikalan protuaristokratski stav.

Tako se pjevalo do ponoći.

No u ponoć eto Bradača s novom senzacijom.

Na njegovu riku uletjeli inoši s desetak svježih mirisavih hljebova, pozabijali u stijene desetak čavala, i na njih, pazeći na točnu sredinu, ponaticali hljeb do hljeba.

— Silentium! Gospodo, mir!... Desetak dana mi se već ovdje borimo! Bila je to velika herojska borba, tu smo nastva-

rali čudesa od hrabrosti, no sve to treba i dostojan nesvakidašnji završetak! Gađat ćemo za prvenstvo u sredinu ovih hljebova! Cilj je tamo, gdje proviruju vršci čavala!... Martine! Predaj kubure!

A društvo utihnulo kao okamenjeno.

U pijanoj svijesti Bradačeve čete nije još uvijek mrtva spoznaja, da ima stvari i većih i jačih od volje plemenitaša domaćine. Istina, on ih već gađa grabežljivim pogledima. Znači, da sluti otpor! I upravo zato, jer sluti otpor, on će se latiti i zadnjeg sredstva, da bi gardu prisilio na slušanje. On je u stanju i pucati! Dapače, i sigurno je, da će pucati! Treba se zato poslužiti lukavstvom, izigrati želju za takovim bezumljem, pucati, no ne pogoditi cilj!

Prvi će pucati kapelan. Ruka drhti, dok podiže kuburu, i jasno je, da ne će pogoditi. Odapne. Ali metar od cilja. Krhotine zida zaspu krcat stol. U istom trenu odape i Bradač, shvativši odmah očitu varku, tane slomi stolcu nogu, a kapelan zapliva pod stolom u lokvi vina.

Pa sada gađa drugi. I treći. Peti. Deveti. Zid se krši od krivih pogodaka, a stolice se ruše uz divlji Bradačev grohot.

— A, dakle tako, gospodo!

Urla radi iznenadna neposluha.

I prstom doziva kćer.

— Rajka! Budi dečko! Pucaj! Dokaži glupim idiotima, da Bradači pljuju na predrasude!

No Rajku zadržaje Opalički.

— Nemojte! Ne smijete, Rajka!

— Rajka! Čuješ li! Pucaj!

— Koliko sirotinje želi kruha, a tu ga drsko uništavaju luđaci, Rajka!

— Rajka!

Bradač se protegne mračan od mržnje.

— Ti si Bradačeva krv! I kada ti kažem, da poučiš idiote, ti ćeš to odmah i učiniti!

I Rajka Belaj, razdražena barutom, pograbi kuburu ispalivši je istodobno, a hljeb se smrskan rasu na sve strane.

— Tako je! Bradači na okup!

Stari Bradač s devet pogodaka prostrijelja devet preostalih hljebova, pogodivši uvijek u samu sredinu, točno u glavice čavala.

A u Opaličkom bukti gnjev. Ona ga nije poslušala. Bila je dovoljna takova ludost, da eto i ne trenuvši učini svetogrđe, prezrevši najveću svetinju hranitelja hljeba.

Mrko izmakne sjaju njezina pogleda.

I ne uzvrati užarenom stisku njezine ruke.

A ona prihvati izazov.

Stoji pred njim zadihana i porugljiva, baš kao onda pred sukob radi Miška, a nozdrve joj sukljaju žudnjom za razaranjem i mučenjem.

— Tata! Sablje! Turnir!

Začas su u rukama gostiju sablje pokojne gospode Bradača. Sve je odmah oživjelo. U svakom od cvijeta brezničke inteligencije krije se sramežljivo neznani leventa, pa zato živo zamahnuli desnicama, postavili se nasuprot, gromko zveknuli čelikom.

Zgrabivši i sama sa zida sablju, Rajka Belaj pruži Opaličkom drugu.

— Ako smiješ! Udri! Kukavico!

Pa Opalički, smućen od vina i meteža, a pogotovo razdražen radi svega što je bilo, pograbi sablju iz njezine ruke, no odmah i osjeti, da joj u tom nije dorasao. Njezini brzi i podmukli udarci svakog mu trena poigraju tik pred licem. Sjete ga grožnje prije desetak dana, da se čuva trećeg slučaja. Ona je spremna i ubosti ga. Nije li ga radi toga i dovukla večeras u brlog? Zato uzmiče korak za korakom, braneći se očajnim naporom pažnje, a onda, osjetivši dodir zida, shvati, da je prikovan u kut. Blijesak njezina pobjedonosnog pogleda izaziva u njemu divlju želju, da je svlada, ma pod cijenu krvi. Zar nije sramota uzmicati pred ženom, pa bila to i Rajka Belaj s sabljom u ruci? Spase ga miris krvi. Naglim mu zamahom dotakla obraz, doduše lako i jedva ozbiljno, no sama toplina trenutačnog bola oslobodi i u njemu životinju. Odbivši njezinu vijugavu oštricu divljačkim udarcem čitave snage, zgrabi joj odmah i klonulu ruku, pa dok se garda i dalje tuče, ričući i kunući u oblaku dima, on je pograbi i ponese u mrak na hodnik.

Surovo svladavši njezino otimanje, uze je samom silom. Rekla je.

— Oblačno je. Čuješ li ptice pod oblacima?

Rekao je.

— Jesen je. Odlaze toplini, na jug.

Rekla je.
— Zima mi je. Uđimo.
Rekao je.
— Idi! Idi!
Drugog jutra, otpustivši djecu, zagleda se u mećavu, kako iznenada provaljuje iz oblaka.
Bio je prvi snijeg.
U isti časak ugleda pred školom kola gospodina Bradača.
Iskače Rajka Belaj.
Smije se.
Pruža ruku.
— Dakle, dragi gospodine Opalički, ja odlazim!
Ono dolje u kolima njezin je suprug! Želi li moguće upoznati gospodina podžupana? Protekcija ljudi na takvu položaju uvijek se može željeti!
No on ne primi ruku.
— Kako? Zar se ipak ljutite?
Javili su u Zagreb, da je ozbiljno oboljela, i zato je morala skratiti boravak u Brezniku!
No? Zar se ne će oprostiti?
Časak stoji mirna i nasmijana, a onda izađe ne okrenuvši se i hihoćući porugljivo.
Martin zafijuče bičem.
Opalički osta sam...

6.

I stojeći sada tako kraj prozora, Opalički osjeća gorku težinu čame. Onim trenom, kad je nestala u mećavi, bilo mu je jasno, da je ne će nikada zaboraviti. Ona ga zarazila čekanjem nedohvatnog, otrovala nemirnom čežnjom za danima radosti.

Eto, bilo je ovdje. U tom siromašnom namještaju. U toj skromnoj sobi. Prošla je upravo godina dana, a njemu se čini, da je bilo juče, juče ili nikad, svejedno.

Da, godina dana. Jedna jedina godina. U toj godini gospodin Bradač konačno je dovršio s rasipanjem. Ništa mu nije preostalo do samog dvora. Sve se rasplinulo u pijankama. Jutro za jutrom, oranica za oranicom, i šume i livade i pašnjaci i vinogradi, sve se rastvorilo u jadnom golom sjećanju. Ni znao nije, da je tako brzo kraj. Bilo je i strašno i smiješno. Jer kad je zatražio novi zajam, a Martin obavijestio, da nema vjeresije,

starac se naprosto zadivio. Kako? A što je sa Cilinicom? Pa dobro, otišla je za bakarsku vodicu, no zato je još njegova Glavica! Dakle tako, i Glavica je prodata! I Vrh! I Krčelj! I Rebro! I tako redom, parcela za parcelom, strašna se zbilja javi u mračnoj blizini. Sve je to pokupovao prezreni seljak, mravlji marljiv i mučenički strpljiv, da napokon zaokruži vuka u dvoru obručem drvenjara i slamnjara. Kula je prazna i ogoljena. Sablje i kubure sad su joj jedini ures. U toj kuli, samotan i ostavljen, luta Bradač od zore do mraka, keseći zube s razbijenih prozora u tišinu izgubljena raja.

Zar nije tako i s njim? Zar nisu i njega zaokružile sablasti obručem sjećanja na one dane, kad je znao i vjerovao, da nema boljeg od rada i znojenja za čovjeka?

Sad su si zapravo jednaki! I on i onaj gore! Okovani i osamljeni u toj divljini, nemoćni da živu svojim životom, a ukopani ovdje na strašnom visu sjećanja na dane slobode!

Snijeg pada i pada.
Juče je primio pismo iz podravskog sela. Tamo se netko vjenčao.
Čemu mu to zapravo javljati?
Sobu je zahvatila tišina.
Bijela snježna tišina samotnog jutra.
Tako stoji čitave sate, sam sa svojom tupom čamom, i kada se javi automobilska trublja, on se i ne maknu, ne čekajući ništa više.
Da se nije napokon smilovao Belaj i riješio njegov spis? Da ipak ne šalje za brezničku školu i drugu učiteljsku silu?
Netko se penje stepenicama.
Otvaraju se vrata, ulazi Rajka Belaj.
— Kako ste, gospodin Opalički?
Sva u krznu, mirisava, a nemirna, obuhvaća pogledom čitavu sobu, a on je, čudeći se svomu miru, gleda i ne prepoznaje više. Časak prije čekao ju je još nabrekle žudnje. Sanja o njoj čitavo jutro, tup od čame, umoran od sjećanja, no sada, kad je došla, on je promatra izgubljen u dalekim mislima.
— Vi ste tu još uvijek sam?
Zar se ipak nije vjenčao?
Ona se zbilja ne ruga. Mada je upravo njezinom zaslugom breznička škola još uvijek na njegovim plećima.
Njezine su usne blijede.
A lice jarko narumenjeno.

Došla je ovamo samo na časak, da svrati nekadanjem dobrom drugu, i nipošto ne će dosađivati.

— Da vidim ovu sobu! Da s ovog prozora bar jednom još zirnem na šumu i Dobru u nizini!

Stade tik do njega. Gotovo se naslonila o njegovo rame, a na njezinim usnama zatitra osmijeh, uistinu i iskren i lijep. Svježa je od zraka i snijega. Njezino tijelo kipi toplinom i snagom.

— Koliko puta smo gledali odavle za onih deset dana! Bilo je doista takovih trenutaka, kad sam htjela ovdje i ostati!

Pogleda ga blistavim očima.

— A kako je s vama, Opalički?

Često je mislila na one dane, i zbilja je žalila, da je igru prekinuo lom!... Da, došla je po oca! Nema smisla, da ostaje ovdje, kad je nestalo svega, što je valjalo! Našli su mu mjesto u Zagrebu! Nije to zapravo nikakovo mjesto, jer ne će raditi ništa! Tako, da bude na broju! Takovih mjesta se uvijek nađe, kad čovjek ima prijatelja!

I onda pođe vratima.

— Zašto mi niste pisali? Zar me zaista niste trebali? Znate li, da sam ipak očekivala nekoliko riječi?

Sada ugrize usnu.

— Jednu jedinu riječ!

Obuhvati ga naglo uzdrhtalim rukama, nudi usne, predaje se pogledom, no on je odmaknu zbunjen, ali stalan i jak.

— Ja vam zahvaljujem, gospođo! Toliko sam vam zahvalan za taj današnji dan! Vi ste me sada oslobodili! Trebalo je jedva desetak riječi, da uđete načas u tu sobu, pa da bude mrtav fantom!

Ona uzmaknu zaprepaštena. Odmah i shvati suštinu njegova odricanja. On je previše patio. U toj patnji je izgorjela snaga, potrebna, da bi živio fantom.

Začas ponovno zatrubi pred školom, i svega nesta u blagoj veličajnoj mećavi.

Opalički sjedne stolu.

Odlučnim potezima piše molbu, tražeći, da ga premjeste dolje u nizinu, — jer tu je obolio, a tamo će ozdraviti, da bi napokon započeo rad...

JUTRO NA VODOPADIMA

1.

Dolje pod okukom među selom i vodenicama Kupa se rasula u hiljadu slapića, rušeći se niz grebene, mrke od pocrnjele trave. Hrpa vrba u bujici mlatanja svija se treperéći, prekrivena pjenom, a u šašu na pličinama, s kljunovima pod krilima, drijemlju trome bjeloglave čaplje, škiljeći za bjelicama po dubinama. Zrak je zasićen slanastim vonjem školjaka i vodena bilja. Noći su uzbudljive od lisičjeg laveža i trke gusaka na vodostajima. Pred zoru, provirivši iz šumarka nad rijekom, oglasi se srndać otegnutim zovom, da, napiv se, strugne kao prikaza u skrovištima guštara. I Kupa i šuma i hridi i obzorje tonu u usijanoj srpanjskoj tišini, a samo gdjekad, zaojkaju li na vodenicama, nisko nad vodom, zamahnuvši krilima, muklo prhnu strah.

O podne, ležeći u čamcu pod vrbom, Cerovac razmišlja o sočnoj ljepoti gospođice Ruže Stojkovićeve. Za Stojkoviće je znao, da su bogataši i lihvari, naslušao se priča o lukavštinama i otimačinama, o tom, kako paučji već desetke godina piju seljačku krv. I sami seljaci iz mrežničkoga kraja, obogatili se kao lugari po vlastelinskim službama, a osjetivši prviput otrov pljačke, pljačkali su i dalje, ne birajući žrtava upočetku ne krijući i gusarski drsko, no kasnije, dočepavši se veza i ugleda, podmuklo sakriveni iza zakona. Već pedeset godina Stojkovići su vinovrški načelnici. Prelazeći kao naslijeđem od oca sinu načelništvo im nadaleko proširilo mogućnost pljačkanja. Udajući mnogobrojne plavojke kćeri za učitelje, bilježnike, blagajnike i trgovce, primajući i gosteći činovništvo po komisijama, a pogotovo posuđujući sirotinji novac, oni su zapravo vladali Vinovrhom, a njihovo mišljenje vrijedi za čitav kraj.

I gotovo je nevjerojatno, da jutrošnja znanka spada u ozloglašeni vinovrški vladalački dom!

Nadasve zanimljiva djevojčica!

Sjećajući se razgovora s plavojkom licejkom, dok liže prste naslađujući se štukom, Cerovac hihota na samu pomisao, da bi igrao među Stojkovićima ljubavnika.

Ali gospođica Ruža očito je nakljukana Hamsunom!

Hehe! Poručnik Glahn!

Čitajući u »Panu« uvaženog Hamsuna o zvjerskim pogledima gospodina poručnika, pronašla zvijeri i u njegovim očima, a da bude u okviru romantične šale, dapače ga i za psetance ispitkivala.

— Kako to, da nemate psetanca, gospodine lovče?

Hehe! »Gospodine lovče!«

A on je prozaični hrvatski Cerovac, nije lovac, nema psetanca, a da bude turobnije, ne može se pohvaliti ni s naročitim »zvjerstvom« u očima!

— Ne, nemam Ezopa!

— Ezopa?

Trgla se usplahirena.

— Doista, nemam nikakva psetanca, poštovana djevice Edvardo!

Pardon!

— Gospođice Ružo!

A to, da se, eto, zaustavio na vodopadima, nije zbog simpatija za Hamsunove ekstravagancije, nego naprosto zato, što uživa u divljini, što ljubi šumu i u šumi samotni krik!

— Doduše, da sam pjesnik, zapjevao bih o slapovima, pjesmu bih začinio s budalastim ljubavnicima, i vjerujte, kritičari bi se sramežljivo osmjehnuli, pitajući šapatom za mišljenje o Hamsunima i Kelermanima! Pa što bi im i preostalo, nego pitati? Ne može se pjevati o strasti u šumi, da ne migneš zamahujući prstićem! Jest, zamahujući prstićem! Pjevaj, bratac, ushićuj se djevojčicom, ah gledaj, prelistali smo desetke knjiga, slično su se i Hamsuni zanosili!

Dakle tako je to s fjordovima i Ezopom! On je nažalost neznani pokupski veslač, ništa više! Nema apanaže, da se sunča kraj mora, pa putuje Kupom zaustavljajući se u zatišju, gdje može sa zemljom progovoriti bez fraka i rukavice.

— Ne, ne, ni govora! Nemam puške, a pogled mi je krotak i blag! I jer sam napokon ulovio štuku, radi koje se zapravo i zadržajem pod okukom, sad ću je za kaznu ispeći na ulju, a onda nastaviti put!

Sjećajući se i Ružinih zapanjenih pogleda Cerovac se zagleda u dubinu pod vrbakom, gdje je četiri dana vrebao na perajastog hajduka. Prvog jutra, preveslavši slapove, iskoči da pod šumom proljenčari do podneva, a videći na brzicama jatašca klenića, zabaci i osta za trenutak i bez meke i bez udice. Bila je to divlja i žilava snaga, što takovom lakoćom prekida špansku nit. Zagrijan, splete šesterostruku strunu, zabacujući uporno pod vrbak nad provalijom, a kad mu pred podne iskida i strunu, razabra, da lovi prekrasnu štuku od sigurno osamdeset centimetara.

No, ukratko protivnik!

Razapevši šator na ivici šume, spremi se, da izdrži do pobjede, ma i deset dana. Četiri dana od svitanja do sumraka potraja dvoboj čovjeka s ribom, da eto danas, četvrtog jutra, nadvlada čovjek, konačno postignuvši cilj.

Dražeći razbojnika, što bijesno poskakuje, Cerovac se trgnu na udarac veslom, ugledavši na okretu bijelomodru lastavicu, gdje klizi iz šaša i peri ravno njemu.

— Štuka!

Ustavši, veslačica se pridrža za grm.

Časak se naslađuje naporima ribe, što lagano slabi strižući perajama, a nagledavši se, smrknuto ispušta granu, i mjeri očima nasmijana Cerovca, koji pilji u njihov sjaj.

— Znate li, da ovdje ne smijete loviti, jer čitav rukav pripada tatičinu zakupu! Uopće... kako to... odakle vam pravo da hvatate našu ribu?

— Zbilja?

Cerovac se i ne ganu na njeno istraživanje. Sveudilj gledeći u njene oči, osmjehnu se bezbrižno i njezinoj ljutnji, a njegovi prsti izazivajući igraju među iglastim štukinim zubima.

Dakle tako, to je zakup tatice!

— Ne smeta! Ne smeta ništa!

Po njenom mišljenju štučicu bi, naravno, morao otpremiti gospodinu tatici, ali to mu je naprosto nemoguće!

— Kakogod bih želio udovoljiti zakonu, ne mogu, ne smijem, protivi se ljepoti, jer štuka je moja pred nebom, zemljom i ljudima! Već četiri dana je moja! Moja je s ljuskom, perajama i zubalom, i s mojim udicama u svojim crijevima, što više, znajući i sama, da je moja, ona je i preko slapova doplivala za mnom, da mi bude za vremena na usluzi.

Vlažnim dlanom podraga djevojčinu glavu.

Ne treba! Čemu se srditi? Eno mu šatora u zasjenku šume, pa se mogu porazgovoriti i o zakupu i o tatici, a onda bratski uništiti jutrošnji plijen!

— Hehe! Ne strepite! Ne bojte se! U takovu društvu govoriti o zakonodavstvu bit će mi i čast i slast!

I prepustit će joj bolji dio!

— Čitavu polovicu, pa i više od polovice, a to kao zadovoljštinu zbog povrijeđenih tatičinih prava!

Pruži prste za njenom miškom, golom i garavom od vjetra i sunca, no ona se trgnu zlovoljno protrljavši nos.

— Pustite!

Slegnula ramenima.

Ipak pođe zagrijana zgodom, čudeći se šatoru i čovjeku u šatoru, ali jednako pazi, da izmiče desnici, što drsko vreba za dohvatom.

— A mi smo mislili, da su cigani!

— Cigani?

— Pa jasno, cigani! Zato sam i došla, da vidim, što je, jer i sinoć ste ložili, a tu je zabranjeno ložiti! Mogli ste zapaliti šumu, dragi moj! Kako da ne mislite na takove stvari, ta vidite, da je suša, kad je lako za šumske požare!...

— A poznate li učitelja Opaličkog?

— Što je to s učiteljem Opaličkim?

— No, poznajete ili ne?

— Poznam! Što je? Zašto?

— I opet vičete!... Opalički me čeka još od srijede pod Vrlovkom, a danas je petak, i ja sam još uvijek tu! Vi, moguće, i ne znate, što je to Vrlovka?... Kako? Ne znate? Dakako! Odmah sam to mislio!...

Vrlovka je špilja pod nekadanjim Brlogom, krasna špilja, krasne sige, i zaista je sramota, što živi u blizini, a ne zna za taj kut!

— Ali tko vam to veli, da ne znam »za taj kut«?

— Znate!... Dobro, dobro!... Pa ako ste za to, mogli bi sa mnom, jer čim se osladimo, putujem dalje, da bijedni Opalički ne padne u očaj tugujući za prijateljem!

Tako! A spavat će na sjenicima! Da li je već spavala na sjenicima zanoseći se zvijezdama?

Videći uzbunu u njezinim očima, Cerovac hihota pljeskajući se po koljenima, a ona, postavši i sama gladna, usta, odgurnu ga, da podjari vatru, najednom razdražena mirisom ribe, što dobiva bakrenast sjaj.

— Da, Opalički je divan momak, i za Vinovrh je sreća, što je dobio takova učitelja!

Opalički je budućnost! Naprosto, Opalički je div! Njegova ženica moći će se i te kako ponositi s ljubljenim suprugom! Ne ćeš ga skršiti, ne možeš presaviti, ukratko, kao stvoren za učitelja!

— Da li vam je pričao o brezničkoj pustolovini gdje je skoro nastradao u zagrljaju demonske plemkinje?

Ona preokrenu štuku, gledeći ga usplahireno.

— Čovječe! Ma što je vama? I što mi tu toliko drobite o Opaličkom, kanim li ga moguće osvojiti?

Odmaknuvši pečenje pogleda ga opet, a u glasu zatreperi strah.

— Kako me to zapravo gledate?... Ne dirajte!... Ne budite lud!

Lud? Još nije lud!

Sjedne smijući se nervozno.

To ti je! Lektira! Čitala o Glahnu, pronašla mu zvjerstvo u pogledu!...

2.

Mrki kaštel frankopanskih vazala, do kata od tesanca i s puškarnicama u tesancu, a u katu cigle s desetkom nespretnih prozora.

— Cerovac!... Matija Cerovac!...

Cerovac se zagleda u načelnikove oči, žute i lukavo skrivene iza mesnatih kapaka.

— Zasad sam odlučio do Vrlovke! No bude li zgode, produljit ću s Opaličkim, protući se po mogućnosti i do Severina!

Da, gospođica Ruža! Jutros, počastio je s malo ribe, i za uzvrat pozvala ga na večeru!

— Cerovac!... Učitelj Cerovac!...

Jer tu je do načelnika bilježnik Kotur, skladište u trbuhu, modro okrečen nos. Tu je i gospođa Amalija Koturova, prva od petero Stojkovićevih ljepotica, prepustila supruga čašicama žutice, a sama se zabavlja s gospodičićem Bukovcem, plemenitim od Bukovca i Mračina.

Njeno primicanje straši kavalirova oca. Krupan starac, gospodin Imbre, poigrava na stolcu namigujući sinu, i svakog trenutka, trpeći od kihavice, brižno useknjuje nos.

— Vi ćete u kaštelu i spavati, gospodin Cerovac!

— Ali šator? Čamac?

— Ne brinite se! Janka ću vam poslati!

Osjetivši, da Amalija uspijeva kod mladića, ne krijući srdžbu, što podmuklo kipi, načelnik se sa zloradim osmijehom osvećuje Bukovcima.

— Tako hoće Ruža!

Ruža veli, da je zaista sramota, što ljudi spavaju po šatorima u šumi, a u kaštelu je i na pretek kreveta!

— Mala ima pravo! Kod nas je doduše uvijek ljudi, no ona je u Zagrebu navikla na bolje, — na razgovore s obrazovanim ljudima!

Ubod je jasan, i stari Bukovac nemirno pogledava Konrada. Trljajući bolesne nabrekle noge, skreta napad govoreći o unucima, mada to isto priča svakog dana. Zapravo, njega duboko vrijeđa, da tako raskriva bukovačku ranu, ali jad je prevelik i riječi prodiru silom.

— Štenad! Prava štenad! Došli tobože, da bi ljetovali kod djedice, a kad se obavijestili, da sam prodao šumu, provalili kao razbojnici kroz prozor u sobu i onako u mraku ispremlatili mi noge, misleći, da me tuku po tjemenu! Mladost? Eto ti mladosti! I razumije se! U Lepoglavi će svršiti! Sad se još kriju po mračinskim šumama, ali tu je jesen! A onda? Kuda? Što?

E, a što su bili! E, a što su bili!

Bili su prvaci vinovrškoga kraja, i ne misleći, da negdje i Stojkovići živu, bili su vlasnici golemih posjeda, vozikali se po majalisima i lovačkim terevenkama, a sad ih drugi, mlađi grabežljivac ograničio pod ruševan krov.

— E, a što smo bili! Kako smo se nisko spustili!

Snubeći za sina Stojkovićevu Ružu, jedinu još neudatu od petero sestara, nada se s mirazom obnoviti slavu, ne videći, da su mrtva vremena majalisa i plandovanja. Zato i žmirka za Cerovčevim pokretima, sumnja sluteći nepredviđena takmaca, tuži se, narica sipljivim glasom, trom od debljine, i smiješan i jadan, a zubi, znameniti u čitavoj okolici, neprestano melju šunku i pšenični kruh.

Ali eto u hladnjak i drugog zeta, vinovrškog trgovca, sveznadara Adolfa Brajaka. Sitan, brbljav, jarčji pokretljiv, sama protivština starijem Bukovcu, Brajak poskakuje vrteći trskovcem, javlja, da mu Anu boli glava, i zato će sirotica u kaštel tek poslije, na večeru. Odmah zatim zaboravlja ženu, otkriva patetički, da su »niti pohvatane«, a on, Brajak, nitko drugi, napokon je pronašao tajanstven lonac, gdje Stojkovićima kuhaju poparu. Radi se o opoziciji na skorim općinskim izborima. Doduše, opozicija se oduvijek prenemagala, pa i tu, u Vinovrhu, u Stojkovićevoj satrapiji, no tako kao sada još nije bilo, jer neka neznana neprijateljska usta već mjesec dana šuškaju po selima o načelnikovim prljavštinama i nasiljima.

— Govori! Tko je taj, Adolfe?

Stvar je za Stojkovića već pomalo opasna, i njegovo lice oštri vučji rez.

— No? Što je? Daj!

— Prije mi obećaj, da ću kamen dobavljati ja!

Kamen treba za općinske ceste, i Brajak se kolje s trećim zetom, domaćim iz Vinovrha, učiteljem Belinom, koji traži dobavu za račun svoga oca. Ne baš zbog dobave, ali dosta i radi toga, Brajak, gutajući kriminalne romane, tjednima već traga za »misterioznim nihilistom«, i ispitkujući kod trgovanja žene i djecu konačno dozna, da je Opalički umiješan u stvar.

— Dobro! Dobava je tvoja! Izvoli govoriti!

— Poštenja ti? Časna riječ, da je zbilja moja?

— Glupost! Kad velim da je tvoja, čemu riječ?

— Vjerujem ti!

I Brajak sa slašću spomenu Opaličkog.

Čuvši, da proti njemu radi Opalički, a u njega jedinoga još nije posumnjao, Stojković kriknu iskesivši zube, osjetivši međutim i nelagodnost na takovu vijest.

— Opalički!

A Belin? A Belin?

Što je to s Belinom gdje su mu oči da nije već u zametku ugušio spletku, od koje bi lako i njega zabolio zub? Belin je glupan! Klipan! Ništa ne zna! Opalički mu pod nosom, razred do razreda, a on i ne sluti, da mu sprema omču za vrat!

— Tako! Dakle Opalički! Lijepo! Lijepa stvar! No jesi li ti siguran, da je on? Da ti nisu podvalili?

— Meni? Da bi meni podvalili?

Brajaku se ne može podvaliti!

— Tako! Lijepo! Lijepo!
Načelnik već i ne krije pakosti.
I to mu je hvala za uslugu, što ga je izvukao iz Breznika! Naplata za zauzimanje, što je molio u Zagrebu, da momka premjeste ovamo u rodni kraj!
— Opalički proti meni! On!
Najednom, prozrevši Cerovčevu ravnodušnost, mrko umuknu rastačući vino, što zlaćano iskri, pijući sunčani trak.
A međutim, čuvši za Breznik, oživio Bukovac.
Gore u Brezniku, na brežuljcima nad Dobrom, do prošle zime divljao mu djever, plemeniti Bradač od Breznika i Glavice, i spiskavši imanje, preselio u Zagreb, gdje sada živi uza zeta i jedinu kćer.
— Bradač! Lako njemu! Belaj mu dao mjesto kod vlade, živi mirno, ne žderu ga seljačke bitange!
— Kako ti to misliš, bitange?
Bijesan radi Opaličkog Stojković zaokupio Bukovca risjim očima.
— Bradači! Bukovci! Da ne bi! Niste vi bili za gospodarstvo, mili moj! I ti i Bradač pravi ste prosipači, niste zavrijedili, no da istrunete kraj tuđih plotova! Bradač doduše pronašao zeta, naprtio mu djevojku bez pameti i miraza, ali s tobom, dragi, daleko je teže, jer ti... jer ti...
I naglo zašuti, jer u hladnjak mu nasmijana stupila najmlađa kći.
Ali Ruža ne kani se gušiti u hladnjaku, dosadile joj prepirke vinovrške gospode, pa ustaje i Cerovac, da prošeću do večere, obasjani zapadom, što gori na kranjskim vrsima.
Tu je pelud, nad njim pčela, tu su njive, što žuteći zriju, tu je i sočno šarenilo boja u lirici tišine i sutona.
— Vidjeli ste Konrada Bukovca?
— Vidio sam Konrada Bukovca!
— Evo, stari neprekidno saletava, da popustim i pođem za njegova sina, no meni se ne će spasavati nečiji grb!
— A tatica?
— Ah, tatica!
Posta u času malodušna.
— Tatici je glavno, što su Bukovci Belajevi rođaci! Bukovac je uzeo Bradačevu sestru, a Rajka Belajeva je Bradačeva kćerka, i tu je čitav jad! Belaj je ugledan po položaju! On je i premjestio Opaličkog u Vinovrh, za volju svoje žene!

Da, njoj je to poznato! Opalički i ona su drugovi od djetinstva, a »demonska plemkinja«, o kojoj je pričao, jest ista Rajka Belaj!
— Čemu mi to zapravo pričate, gospođice Ružo?
Doista! Čemu? Zašto?
— Pa ipak!
Mora! To je!
Ona u njemu osjeća iskrena druga! Ona je zapravo tatičina ljubimica, nju je jedinu školao od sestara, a to joj proširilo misli i vidik, razotkrilo čitavu nesreću! Stojkovići su strašno ozloglašeni! O njima po selima pričaju prave užase! Na primjer za rata, a osobito za prevrata, tatica da je ortačio s pljačkaškim bandama, a sve da je palo na račun zelenih po šumama!
— Znate, tatica ne podnosi Bukovce, ruga im se javno na svakom koraku, no za volju Belaja sigurno bi vršio pritisak! Belaj može sve! U njegovu stolu skupljaju se već godinama gadne tužbe na tatičine gluposti, i to je odlučna stvar!
Ipak, ohrabrena snagom ljeta, što puni klasje i vrije u zrnju, začas je s osmijehom nadbila tugu, nanovo sanja o radosti otvorenih očiju.
— Volite li zaista prirodu, gospodin Cerovac?
— Volim li je?
Časak je šutio.
— Volim ljude, gospođice Ružo, a sunce i vodopade onda, kad sam zadovoljan i sit!
Da, ipak, voli! Voli je, pa mu se čini, da je voli i previše, a to je jedino, zbog čega je još sa sobom nezadovoljan. Uživajući na primjer kao jutros pod šumom, on se isključio iz borbe za pravdu, rastvara se obožavajući zapadanje sunca, što prilično podsjeća na bježanje iz borbenih šanaca!
— Držim, da vam je dovoljno poznat život sela! A živu po gradovima, mudraci i piskarala, što svijesno ili nesvijesno i lažu i mažu, pjevajući o platonskoj krasoti seljačkih žuljeva! Seljak! Milina oranja! Gdje ti je sva ta krasota i milina, kad se mučiš životinjski, gladan i premoren, i na kraju, požnjevši ostaješ i bos i gol!
Eto! Njezin otac!
Ona oprezno izmaknu njegovim razlozima.
— Jest, kakogod vam to bilo krivo, dok je takovih ljudi, kao načelnik Stojković, seljak se ne će pridići!

— Što vi uopće znate o mom ocu?

— Koješta! I dosta, da ga poznam, gospođice Ružo!

— A ja vam velim, da ne znate ništa, lažu, jer je bogat i jak!

— Zato vas i daje Konradu, jer je bogat i jak!

— On me ne daje! Razumijete! Sama ću se udati!

Ustremila se pred njim i lijepa i bojovna, spremna da laže, da i gine za laži, a njene modre raspaljene oči prkosno i s prezirom odbijaju njegov rug.

Ali on joj neočekivano pograbi ruke, osjetivši jutrošnju požudu.

— Pustite me!... Nemojte, Cerovac!...

Izmaknuvši zagrljaju potrči puteljkom, da ga opet dočeka na ivici njiva, dajući mu za zapučak crveni poljski cvijet.

3.

Na stazi, u udupku strmine pod kaštelom, trgnu ih krika, što je zagrajala u hladnjaku, a odmah zatim, oštro i ujedljivo, zapiskuta Adolf Brajak.

— Zašto da je glupost govoriti o Opaličkom pred Cerovcem? Prijatelji su? Pa neka su prijatelji! Glupost je to, da je uopće ovdje, što Ruža dovlači u kaštel svakog vraga! I doista! Tko je to Cerovac? Đavo neka znade, tko je! Našla u šumi prvoga klipana, i već ti ga trpa za vrat!

Vidi! Kriminalist! Razglagoljao se!

Cerovac se ganu s namjerom, da skrene Kupi. Otići, a ne oprostiti se s vinovrškim barunima, bilo bi upravo po njegovu ukusu, no tu se uspriječila gospođica Ruža, spremajući se zbog nekoliko budalastih fraza, navaliti na djevera s trskovcem.

— Pa skoro da ima pravo, rasrđena djevo! Ja sam tu doista nepoznat klipan i nikako ne spadam u posvećeni vinovrški krug! Da! Zbilja glupo! Tamo ti se Opalički već uzbuđuje radi nedolaska, a ja se skitam i prtim ljudeskarama za vrat!

Međutim!

— Počujmo djedicu!

Zaista, progovorio i Bukovac.

Povrijeđen, što je udavača nestala sa strancem, stari izrabio trenutak smetnje, zakvocao kokošji žalostivo.

— Čast mladiću, ne kanim ga vrijeđati, jer on je muško, a muško traži zgodu! No naša Ruža, njoj se čudim, ona bi bar morala pripaziti na viši ton! Konrad tu, a ona ode s drugim! A zašto ode s drugim? Po čemu je učitelj bolji od našega Konrada? Konrad je plemić i najbolji plesač, a taj ti je Cerovac, ne želim ga poniziti, niknuo, vrag zna, u kakovoj zamazanoj rupčagi! Ukratko, Konrad je bolji! I zato, jer je Konrad doista bolji, predlažem, da se lijepo prihvatimo posla, i još danas svršimo stvar! Ruža je svojeglava, mogla bi koješta smisliti! Spletke! Vjerujte, igrarije! A evo pisma, pita Belaj, što je to, kako je s tim! I Rajka, ljuti se, prigovara odugovlačenju, veli, do je dosta već komedije!

— A tko ti veli, da nije već i meni dosta?

— No, pa kaži! Kako? Kada? Kada?

— Kada!

Odmah!

Stojković zarežao na Bukovca.

— I to, što Ruža šeta s drugim, upitaj Konrada, on će ti to odmah protumačiti! Ruža nije Rajka! Ruža je Ruža, ima svoju volju! S njom se ne možeš poigrati skrivača, jer ostaneš u zapećku! Bez miraza! Kratkih rukava!

No!

— Dakle gotovo je, Ružo!

Nasmijav se čudnim bezbojnim glasom, Cerovac oćuti, da mu nekako i nije do osmijeha.

Požali, što je uopće i došlo do poznanstva na vodopadima. Čemu? Zašto? Zar je njemu do pustolovina s djevojčicama?

Doista! Nema smisla! Vrijeme je leći, jer treba uraniti, skratiti i tako već predugo čekanje Opaličkog u špilji pod Brlogom.

— Ne, ne ću tamo!

Ali ona zgrabi silovitom snagom, povukavši ga strminom kaštelu.

— Morate! Sa mnom! Sa mnom! Večeras se radi o mome životu, i zato želim, da se danas zajedno smijemo!

A htjela je reći, da će danas zajedno patiti...

4.

Uto već u hladnjaku odahnuli. Dovršivši sretno osvajanje miraza, Bukovac se raspričao o Brezniku i Bradačima, slavi Belaja i njegovu vještinu, obećavši skorim rođacima mlijeko i med. Tu je sad i učitelj Ferdinand Belan sa svojom pjegavom dremljivom Betikom, do njih suhonjava Brajakova Ana, tužeći se na glavobolju i kolutajući očima, a sasvim u kutu, sami za se, ispreplevši prste ljubavničkim žarom, utonuli u gugutanju blagajnik Lončar i njegova žena, četvrta od sestara, bujna debeljkasta Ženka.

— Draga Ružo!

Stojković je mrk i krut.

— Evo susjed, gospodin Imbre, baš te zaprosio za svoga Konrada, pa treba da mu susjedski i odgovorimo!

Ružin pogled nesvijesno kliznu Cerovcu. Trenutak se čini, da dalje i ne će, umorno počiva u njegovim zjenicama, no ipak se otkinu i zaokruži hladnjakom, fiksirajući sestre, što podmuklo uživaju, kivne radi tatičine protekcije.

— A što bi odgovorili, tatice?

— Radi se o tebi, pa zato odgovori ti!

— Ja?

Osmjehnu se, ne videći ni odakle spasenja.

— Pa kada ti već toliko dosađuju iz Zagreba, a znaš, da ovisiš o gospodinu Belaju, ne preostaje, nego pokoriti se i pristati!

A to je osveta za sve, što će jednom prepatiti. To je i opomena Konradu Bukovcu, da ima još uvijek dovoljno vremena, potražiti sigurniji raj. No više od svega je otvoren izazov i ocu i sestrama i djeverima i Bukovcima, jer ona se daje zbog njihovih prednosti, pa zato neka budu oprezniji, kad spominju Cerovca...

...O ponoći, sjećajući se komedije u hladnjaku, pomalo pijan od predlanjske žutice, Cerovac se protegao na travi pod šatorom, srčući svježinu divljine žednim udisajima.

Tako je to, gospodo iz Vinovrha! Radi tužnih očiju djevice Ruže ne može se ipak i noćiti u gusarskoj guduri! Djevici, zna se, čast! U svakom pogledu sladak zalogajčić, i gospodin Konrad je degenerirana balerina, kad zavodi milostivu Amaliju! Hehe! Uopće! Čast! Bilo je originalno! Priredba je nada sve uspjela! Ali prava atrakcija, veličajnija i od Ruže,

to je skladan kvartetić gospode zetova s dirigentom tastom na čelu!

Naravno, Opaličkog će premjestiti! Tu je srdašce gospođice Ruže, a presvijetli Belaj je čovjek na mjestu, junačan i moćan već po položaju! Hehe! Ali nešto zaboravljaju vinovrški derviši! Učitelj Opalički je temeljit sijač, i to, što ga kane odagnati u Sibiriju, ne može im ipak osigurati prevlast nad Arkadijom!

Hehe! Tišina! Arkadija!

Da ne bi! Da ne bi! Idila u djevičanskim šumama!

No te su šume u Stojkovićevim šapama, i oni su to lakomisleno mimoišli, gospoda liričari!

— Molim! Molim, gospodo! Samo mi ne trabunjajte o Glahnu, jer ću odmah urlati! Poručnik je doduše snažan mužjak, figura osobita i nada sve zanimljiva, ali njegovi dijalozi s Ezopima i travama nisu nego zjevuckanje u zavjetrini!... Umuknite, poručniče Glahn! Sjednite! Ni riječi! Ni slova! Pjevali ste pogrešno! Vi se tu razigrali tepajući šumi, a zemlju vam pritištu oblaci Stojkovića i drugova!

No Belin uza sve to je rijedak nesvakidašnji primjerak! Kolega Ferdinand Belin!

— Zašto se zapravo srdite, dragi kolega? To, što vam Brajak podmuklo podvalio, da ste ženu osvojili s »ljubavnim listarom«, doduše je neprilično i prilično jadno, ali vi ste nam dokazali, da ste imali iz hrvatskog »izvrstan«!

A i Opaličkog branio je pošteno, to se mora priznati! Istina, Brajak je spomenuo kamenje, da brani radi dobave, i nipošto iz kolegijalnosti, ali Brajak je očajnik, neuspjeli kriminalist, i ne zna drugo, nego njuškati za skrivenim tragovima!...

— Opalički?

Pijan već, Belin obnovio prepirku.

— Opalički da rovari? Ma to je izmišljotina! Laž! Opalički pjeva pjesme, gospodine moj! Opalički je pjesnik, a pjesnici se ne miješaju u politiku!

Brajak!

Brajak je budala! Odakle sitničarima smisla za psihologiju, da bi shvatili bogodana pjesnika! Brajak je pučkoškolac! Analfabet! Pterodaktilus! Pingvin!

— Ferdinande!

Brajak se uzvrpoljio.

— Pingvin!
Belin zaurlao.
— Ne vrijeđaj, Ferdinande!
Brajak istegao vrat.
— Jest! Pingvin!
Belin uživajući riknuo.
— I jesam! I pingvin! No i pingvin je čovjek, mada je prisiljen, da živi u žarkoj Africi! Ali ti si manji i od pingvina, Ferdinande Beline! Ti ne misliš, a ja mislim, ja sam i u mišljenju samostalan! Moj je mozak u stvaralačkom pogonu, i pišući ženskoj ne služi se »ljubavnim listarom«!
Belin! Kolega!
Belina oblio znoj.
— Lažeš! Tko je to? Govori! Dokaži, majmune!
— Ana! Reci mu! Dokaži! Pa tebi je to pisao!
I Ana, jedva dočekavši priliku, prisloni uz muža, pričajući o hihotanju, kad bi Belinova pisma sravnjivala s »ljubavnim listarom«.
— Lažeš! Ne laži! Ana! Ma čemu si to izmislila?
Belin, osjećajući Cerovčeve trzaje, mahnito zalomatao rukama.
— Ti si još i danas uvrijeđena radi Betike, a znaš, da sam nevin, jer nam nisu dali, pa je gadno, da se tako osvećuješ!
Jer Belin je najprije »snagom čuvstva« udvarao trećoj od sestara, Ani, ali načelnik ga prisilio, da uzima po redu, a na redu je bila Betika. I to je doista laž o sravnjivanju pisama. Naprotiv, naslađujući se Belinovim uzdisajima, pisala je i sama po »ljubavnom listaru«, pa Belin i danas, pod ružičastom svilom, čuva i Anina i Betikina pisma, u staniolom obloženom pretincu.
— Ja sam učitelj, i tražim, da to nitko ne zaboravlja!
Belinovo dostojanstvo strši kao granitna hrid.
— Ja sam, molim, prosvjetni radnik, imao sam u preparandiji iz hrvatskog »izvrstan«, a ne prodajem balavadiji rakiju za jaja i sir.
— Ali prodaješ papir! I knjige! I školska drva!
— Tužit ću te! Tužit ću te radi klevete!
— I ja ću tebe! Zbog podvale, gospodine klevetniče!
— Moji su prsti čisti, gospodine Brajače!
— I moji su prsti čisti, gospodine Beline!

Naprosto, prizor kao stvoren, da se nađe na daskama.
Sjedeći kraj Stojkovića, Cerovac se kesi, podbadajući Belina potajnim migovima, no uzalud se trsi, da na načelnikovu licu navreba brigu ili sram. Stojković, naviknuvši već na takove obračune, nehajno sluša natačući žuticu jer to, što se grizu, i dobro da se grizu, bar je njemu osiguran mir.
Pa ako je i nezadovoljstva u njegovu životu, to je, što nema među kćerima bar jednog sina. Zašto se Stojkovići upinju već godinama i godinama? Eto za to, za ovakove zetove, pijanice, lakomce, laskavce, glupane, što oštre već sada i nokte i zube za sutrašnje ostavinske parnice! I da nema među njima jednog jedinog čovjeka? Sam silovit, i dišući za otimačinom, načelnik već davno, sam pred sobom, želi zeta, istinskog čovjeka, zamislivši ga kao muža najmlađe Ruže, koju voli posebnom ljubavi. Čini mu se sudbonosnim, da se nada i zadnjiput izjalovila. Strašnom četverolistu nesložnih vazala pridružuje se i peti, mekušac ženskar, te je zbirka zbilja potpuna!
Ali što se to tamo najednom uzvrpoljio Zagorac?
Doista, prviput za čitave večere, gladeći vranu, nakovrčenu kosu, upleo se u svađu najmlađi od zetova, »Zagorac«, kicoš Lončar...

5.

Mada je Lončar novajlija u krugu, tek četvrti od zetova, i godinama najmlađi, nametnuo se posredujući u obiteljskim sporovima, mučki zastupajući tasta i njegovu ulogu. U Vinovrh doskitao se iz Zagreba zbog pisarskog mjestanca. Lukav, laskav, zagorski dovitljiv, osjetivši priliku činovničke karijere, zaokupio Ženku igrajući na gitari, pa ubrzo postao i zetom i općinskim blagajnikom.
— Ali čemu se svaditi zbog Opaličkog, draga braćo?
Kao obično, osmjehuje se obojici, i Belinu i Brajaku.
— Opalički? Na stranu s njim! Govorimo o sebi i o svojim probicima, a s njim, Opaličkim, dokaže li se, da je istina, obračunat će presvijetli Belaj!
Prije svega, ostati u stvarnosti!
— Kako vidimo, kamenje je obećano Adolfu, i s tim je svršena stvar!... Molim! Molim, Ferdinande!... Kad velim, da je kamenje obećano Adolfu, navodim činjenicu, jer dragi tatica ne može poreći riječ!

Jedini od zetova, slatkousti Lončar, obraća se Stojkoviću još od početka s »dragi tatica«.

— Kotur, kako znamo, gradi vatrogasno spremište! Dakle treba se pobrinuti za Ferdinanda, da zaradi i on! Ja sam za to, draga djeco, da našem Ferdinandu dademo školsku prigradnju!

— Kako? Kako?

Kotur se strese, nagonski ne vjerujući Lončaru.

— Kako? Eto kako! Trebalo bi nadograditi novo krilo, jer tim ćemo dokazati, da se brinemo za kulturu, pošto škola je kulturna ustanova! U tom krilu može se osnovati čitaonica! Ako ne ćete čitaonicu, onda dvoranu za tjelovježbu, ili klub za preferans i šah! Glavno je, da nešto radimo! I onda, Vinovrh je bogat historijom, u crkvama i kaštelima naći će se starina, pa bi mogli urediti muzej ili slično, a upravu muzeja ili sličnog povjeriti Konradu!

Što on to kani?

Koturov mozak mučno se oslobađa alkohola.

Sluteći iza svega posebnu lukavštinu, sumnjičav po iskustvu, njušeći podvalu, Kordunaš Kotur, oguglao od pića, već dulje ćuti s napregnutom pažnjom, da ga Lončar potkapa u uredu.

Doduše, dok je načelnik Stojković, ne mora se bojati!

No tu su i izbori, a vrag ne spava, umirovit će ga prije vremena, jer razloga je dovoljno, i onda je gotovo s bezbrižnim vinopijskim uživanjem! Lončar će se snaći, to je sigurno! Dapače, i sprijateljit će se s prokletim republikancima, postat će njihov, kako je bio i Stojkovićev, a on će se morati prepustiti udesu, izvući kraći kraj!

Kad bi bilo moguće, opoziciji uopće i ne dopustiti, da sudjeluje na izborima! On bi to kao uvijek, no i slađe nego ikad, izvršio ni ne trenuvši očima! Ali oni gore, popustili su, koji li im je to vrag? Vlada ništa, Stojković ništa, Belaj ništa, nitko ništa, čini se, da su zaista poludili!...

Ma što on to zapravo hoće s tim muzejem?

— Pa dobro!

Kotur se izbulji piljeći u Lončara.

— Uzmimo, da Belin dobije prigradnju! No onda? Tebi? Ti?...

— Ja?

Njemu ništa!

On i Ženka i tako su sretni, a jedino, što žele, jest to, da bi ugodili tatici!

— Poštenja mi! Ništa drugo! Svi smo mi, razumije se, tatičini prijatelji, no ono glavno, što tatici treba u današnjim prilikama nažalost će ostati neispunjeno! Među nama nema i Stojkovića, mili moji! I zato je Ženka odlučila, da rodi, a štujući taticu i njegove želje, spremni smo žrtvovati roditeljska nagnuća i radosti!

— Kako to? Kako ćete to žrtvovati?

— Bude li sinčić, da ga tatica posini, neka nosi Stojkovićevo prezime!

Trojica zetova poskočila keseći zubala.

— A! Bi li! Bi li!

I Kotur i Belin i Brajak presavili se od pakosti.

— Svi ili nitko!

— Ne nadaj se, Zagorče!

— Imamo ga! Razotkrio se Zagorac!

Pa dok se u hladnjaku ustrčali i uzvikali, navaljujući na Lončara, psujući divlje, Cerovac se s gađenjem zasitio svega, ustao i ne oprostivši se otišao.

Pred ogradom na klupi Ruža s Amalijom i Konradom.

— Ta kamo ćete?

— Moram! Idem!

Ne shvaćajući gleda ga i zbunjena i uznemirena, idući šutke desetak koračaja, no on je, već zlovoljan, zaustavi odlučnim pokretom.

— Vratite se! Ne trebate dalje!

— Ali zašto? Kažite mi, Cerovac!

— Dosadilo mi! Ogadilo se! Zato!... I onda, čemu to, pustiti vjerenika, otići s drugim u noć? Ne želim, da Konrad bude i zbog mene ljubomoran! Idite! Natrag! Konradu! Laka noć!...

Zaveslavši odahnu, što je konačno prošlo, zadovoljan, da se čitav odhrvao napasti, kad ga tiho no i odlučno s obale nazva krik.

— Cerovac!

— Ma što je opet?

— Ja sam Opaličkom poslala pisamce, javila, da ste ovdje, a i to, da su naši doznali!

— Da! Pa onda?

— Kako to? Zar vam je zbilja svejedno?... Da! I molim vas, da ne odete do podneva, moram vam reći nekoliko riječi, ali sutra, dok se smirim od prepasti!

— Ne ću! Ne ću, razumijete! Ne kanim ostati! Odlazim zorom, moguće još i noćas, izvolite se izjadati drugome!

— Skočit ću u Kupu, ako doista ne kanite ostati!

— Ta skočite!

I ona skočila.

Otkrivši je, gdje tone u matici rukava, ponijeta dubokom navalom strujanja, izvuče je u čamac i istuče po stražnjici, kunući i ne krijući bijes.

— To vam je pomalo već glupo, mala moja! Koji vam je đavo, te ne možete shvatiti, da je meni zaista nepristupačan taj vaš Glahn!

— Ja vas ne pitam za Glahna, mali moj! Hoću, da ostanete pod okukom do podneva, pa ću skočiti i opet, ne zadate li mi odmah riječ!

— Prehladit ćete se! Odlazite Konradu!

— Hoćete li ili ne ćete ostati?

— No, ostajem! Ostajem! Odnio vas vrag!

I on otpljunu s dosadom.

— Kažite mi, molim vas, zar zbilja izgledam kao stanica za bračne savjete? Smatrate li me doista glupanom, koji misli na ženidbu? Pa što vi hoćete? Eno vam Konrada, razapnite šator, nabavite puškicu, dovedite psetance, i idila je i bez mene gotova!

— Zebem!... Dakle sutra!... Do viđenja!

— Do viđenja!... Pozdravite mi Konrada!...

Ležeći u polumraku, protkanom mjesečinom, što treperi među granjem obasjavši šator, Cerovac se zagledao u mir pred sobom, udišući sa slašću mirise zemlje i bilina. U pomrčini na vodopadima vrvi od močvarica, a u šumi pucketa pod lakim pomicanjem, što silazi izvorima na obali. Negdje u vrbaku oglasi se pradjed žabac veličajnim basom. Na listu nad šatorom raznježio se kukčić, zanosno povukavši gudalom. Ali Cerovac ne haje za čudesa u arkadiji, nego hladi čelo obilnom rosom, misleći na neshvatljivu upornost Stojkovićeve Ruže...

6.

Spušta se niz Kupu jednoličnom ravnicom, a nad njim gori modrina usijanog neba. Niski vrbak na obje obale zakriva kukuruzišta, što tonu u žaru, a voda, troma od presahlih pritoka, jedva klizi mlaka i mutna primivši olovast sjaj. Ptičad utihnula, podne se guši u strašnoj žutkastoj tišini. Ljudi, koje sluti na šutljivoj ravnici, pobjegavši s njiva, uzdišu u šljivicima, i Cerovcu se čini, da je zamro čitav kraj.

Mada su zamislili veslati i do Severina, jedva nekoliko sati proveo je s Opaličkim. Razgledali sige u dvoranama Vrlovke, odahnuli u hladovini kamenih hodnika, osluškujući vodu, kako kapka u kršu, odredivši si hiljadu godina za svaki kip. Slapovi, orgulje, zvonici, zavjese, bliješte u rumenkastom odsjevu baklje, a ljigavo klupko šišmiša potkovnjaka cijučući usplahireno glavinja u mraku, uzbibavši šumom krilašca veličajni mir. Progovorivši o putu, slade se ljepotom kraja. Sjetivši se kaštela, naribali se načelnika i zetova. No kad su dotakli poznanstvo na vodopadima, tek što su izustili desetak riječi, smrkli se, ušutjeli, i rastali se.

Nema sumnje, Opalički je krasan drug. Ustreba li savjet, ustreptat će od zanosa, smisliti začas pametnu osnovu, pa odmah svojski prionuti djelu, ne dajući si oduška do pobjede. Uman, hrabar, a seljački otporan, snažan, kao stvoren za borbu i prijateljstvo, i sada, doznavši pojedinosti večere, usrdno zaokupio Cerovčev nehaj, uzbuđeno razmahujući rukama.

— Ruža!

Pozna Ružu! Ruža je neosviješten, ali dobar čovjek, nikako ne spada u onaj razbojnički tor! To, što hoće da se uda za Konrada, znači, da je u nje jaka volja, no takova žrtva, da bi spasila Bukavce, nema smisla, ne može se dopustiti, nego obratno, potrebno je otvoriti joj oči i stvoriti ispravno gledanje!

— Na tom se ne smije svršiti! Sreća! To je sreća, brate! Eto ti zgode, da osjetiš život, da i ti napokon zaoreš svoju brazdu!

— Misliš, da je za to doista i žena potrebna?

— Tebi!

Cerovcima jest!

— Jer ti si tipičan hrvatski nehajnik, zavukao se u prikrajak, čitaš, analiziraš, a ne vidiš, da si tako po jalovosti življenja sličan kolegi Ferdinandu! Jesi! Nebuni se! Čekaj! Dok

Belin u životu ne vidi nego sebe, i spreman je zbog sebe poslužiti đavlu, ti se s dosadom odvrnuo od naroda, i smiješ se meni, tobože fantastu, neopravdanim nadmoćnim osmijehom! Cerovci! Opalički! Eto ti, brate, poštenja u hrvatskoj inteligenciji! I premda su Opalički u strašnoj manjini, kako bi već davno obračunali s Belinima, da nije sredine, a to su ti mudračine Cerovci!

Ruža!

— Ne smij se! Čuj!

Cerovac se ne će sprijateljiti s četverolistom u kaštelu! Promatrajući ih sa strane, on će ih prezirati, no bude li prisiljen, da s njima živi, morat će se izvući iz svoje školjke, pljunuti, i udariti po nitkovima!

— A tamo je trulo, gamad se grize, tuče se radi vinovrških žuljeva! Je li? Divota! Što? Kakova zgoda, uvući se u kaštel, i umjesto saveznika Konrada Bukovca priuštiti im Matiju Cerovca.

Hoho! Sreća! Pobjeda!

— Sinoć, kad sam primio Ružino pisamce, zaurlikao sam plešući pod špiljom! Dobro! Premjestite me, gospodo! No tu je Cerovac, njega vam ostavljam, on će dovršiti razaranje, kao peti zet!

Ruža!

— Ne smiješ je pustiti! Ne samo to, da je krasan čovjek, nego eto, daje nam sigurnu mogućnost, da kaštel pretvorimo u prah!

— Ja ti u tom ne vidim ni nesigurne mogućnosti!

— Uzmičeš!

— A zašto bi uzmicao?

Pomalo i zlovoljan zbog uskrika Opaličkog, Cerovac se zagleda u njegove oči, postajući najednom umoran.

— Belaji? Bukovci? Stojkovići? To ti je već tako udešeno klupko, da ga ne će razmrsiti ni Opalički, a kamo li Cerovci! Tebe će sigurno premjestiti iz Vinovrha, i tvoja Ruža, »krasan čovjek«, ne će pomaknuti ni prstićem, da te ne bi premjestili! Ruža je tatičina, sva je uz njegovu moć! Radi li se o tom, da taticu smrve, ona bi mogla i ubiti, da ga ne bi smrvili!

— Danas! Ali sutra? Je li?

— Sutra kao danas, ne trebaš se nadati, dragane!

— No što si ti poduzeo, da je uputiš na pravi put?

— Ništa! Ništa, brate! Ja sam je cjelivao, a nisam upućivao u zemljopisu!

— Cerovac!

Opalički ga pogleda tamnim očima.

— Bili smo oduvijek istinski prijatelji, ali to, što veliš, nije nego gadan cinizam!

— Cinizam? I zašto gadan? Zato, što nisam Stojkovićevu Ružu uputio na pravi put! Hehe! Dragi Opalički! Kako je to bilo u Brezniku s Rajkom Belaj? Da li si i ti milostivu Belaj uputio na pravi put?....

Nakon toga ubrzo se rastali. O podne, zamišljeno odmahnuvši rukom, Opalički se sjetio, da mora kući, jer vrijeme do premještenja da treba iskoristiti za rad.

— Na vraćanju svrati! Čekat ću te! Još ćemo govoriti!

— Moguće ću svratiti, a moguće da i ne ću svratiti!

I Cerovac osta sam.

Ribareći do mraka, prespava u špilji, no već drugog jutra, osjetivši dosadu, okrenu i ne misleći na Severin. Da li je zaista svršeno s prijateljstvom Opaličkog? Dragi dobri Opalički! Kako je mogao i trenutak misliti, da bogato derište kao Stojkovićeva Ruža može u nečiji život unijeti cilj! Opalički je ostao nepopravljivi fantast, izmišlja dobro u voljenim ljudima, i na tim poštenim, ali naivnim željama zamišlja i gradi život!

Vesla čitav dan.

Vesla i drugi dan.

Ležeći po zaseocima ćaska sa seljacima, namjerno otežući dolazak na vodopade, jer tamo sigurno već čeka Stojkovićeva Ruža. Rastajući se obećao je, da će najaviti povratak, a eto već je tu pred vinovrškim šumama, no nije još javio ništa.

Pa doista! I zašto bi javio?

Nakon njenog pristanka, da se uda za Bukovca, postala mu tuđom, a pomalo i smiješnom, i na ponovni sastanak, nakon odlaska iz kaštela, pristao je radi toga, da je i drugiput ne izvlači iz Kupe.

Onog jutra, protežući se pred šatorom, začudi se lastavici, što se ljulja pod vrbakom, a odmah zatim ugleda i kupačicu, gdje leži na slapovima, obasjana ranim suncem. Njeno mlado golo tijelo, gipko i opaljeno srpanjskom žegom, sjaji se u bjelasanju srebrenaste pjene živom ljepotom bakrenastoga kipa, i gledajući je tako, kako poigrava rukama, poželi je poraslom snagom jučerašnje želje.

Spustivši se nečujno, zaroni u dubinu, da izroni kraj hridi, gdje uživa pjevuckajući, i baciv se na nju čitavim tijelom, uguši joj cjelovima krik na prestravljenoj usni.

Na zagrljaj odvrati zagrljajem.

Na cjelivanje jednakim cjelivanjem.

Leže bez riječi, govoreći prstima, ljubeći se u vodi, što prska s litica, golicajući i bedra i vrat.

Grli ga uživajući u doticanju.

Pod dlanovima mu bjelasa joj se njedra.

Njena plava kovrčava kosa mrsi se mirišući u njegovim rukama, a njene vitke nemirne noge trepere vijugajući za njegovim tijelom, tražeći punu slast.

To je bilo pod šatorom. Sunce zapalilo granje i hridi, a u njima plamti žudnja za davanjem i uzimanjem.

To je bilo pod grabrovima. Sjene poigrale u velikoj tišini, a u njima prosanjalo, da se ljube i ne rastaju se više.

To je opet na pličinama. Na vodenicama u kirijašima zaojkalo vino, a u njima se raspjevala zdrava snažna mladost.

— To se ne može zaboraviti! To, što je bilo, sjećat će me uvijek, da je danas najveći blagdan mog života! Tu su tvoje ruke! Tu su tvoje usne! Tu, gdje vidim svoje oči, opet su tvoje oči! Nema drugih ruku! Nema drugih usana! Na čitavom svijetu nema drugih očiju! I zato, vrati se brzo! Javi, kad se vraćaš, čekat ću pod šumom, ginem, ne prepoznajem se više!

A to je evo danas!

Za sat, i prije, ugledat će lastavicu, gdje juri iz vrbaka ususret na okuku, a dvije zanosne požudne ruke obujmit će njegov vrat.

Ali tu je i selo na obali.

Pod topolom hladovina, u hladovini briguju seljani.

Pristati. Odmoriti se. Progovoriti o tegobi. U razgovoru dočekati mrak.

— Kući?

Sparina je!

— Noć je ugodnija za put!

Veslo jedva i dodiruje vodu, toliko, da bi održalo ravan pravac, no mjesečina je puna, obasjala je i silaženje među liticama.

— Cerovac!...

Na Stojkovićevoj vodenici praminja luč.

— Cerovac!...

Zamrlo je u šumu slapova.

Časak nakon toga, dostignuvši limane, jureći u sjeni prastarih vrba, Cerovac se sjeti dozivanja na vodenici, presavije se hihotajući veselo...

7.

Gotovo!

Idemo! Idemo!

Prišavši taljigama Cerovac se nasmije, gledajući prema kaštelu, gdje se sjaji desetak prozora. Tamo je danas svadba gospođice Ruže. Pozvali i njega, ali on se ispričao, hvaleći na tolikoj pažnji biranim riječima.

Hehe! Bilo sretno!

No malo je ipak zabolilo, ne može se zatajiti. Samo malo, kao neznatan pritisak, no tko zna, moguće da je i ostatak rane na mišici. Ruka je inače već zdrava, snažno bi udarila. Revolverski metak probušio meso, i premda ga moglo stajati života, Cerovcu je zgoda s atentatom nada sve šaljiva.

Hehe! Kicoš Lončar! Tko bi pomislio, da gađa tako loše! Odapinjući, morao je zatvoriti oči, u strahu, da ne ugleda krv! Premda! I nije baš sigurno, da je pucao on! U metežu, gdje urla dvadesetak divljaka, tko bi pronašao, odakle se pucalo, pogotovo, kad je čovjek opkoljen toljagama i šakama!

Ali Cerovac ga uvrebao, gdje viri iza ograde, a desna ruka najednom se napadno uzvrpoljila.

Da! On! On!

Da bi spasio kandidaturu dragog tatice, vrli zetić osjetio se herojem, pograbio za radikalnim sredstvima!

No, vrijeme je!

— Potjerajmo!

Cerovac sa zadovoljstvom poskoči na sjedalo ogrnuvši noge teškim gunjem, a iz tmurne visine prokapala kiša, listopadski hladna i neugodna. Vlažna i raskvašena gola zemlja zavonjala nagnjilim vonjem. Poplava još sinoć ušutkala slapove, a na jablanima i lipama sred opustjelih njiva zagraktalo gladno pokislo jato, nemirno dočekujući noć.

Svatovi upravo prispjeli. U klancu pod kaštelom zagrmjeli mužari, a gore pod prozorima tamburaši udarili tuš. Dojurivši sumrakom u desetak kočija, dame i gospoda sakupili se pred vratima, vrteći se i poskakujući oko kumova, supruga Belaj. Presvijetli je iz Zagreba doputovao još juče, donijevši načel-

niku hrpu spisa, a danas o podne, stojeći pred školom, Cerovac se upoznao s Rajkom Belaj, ne mogavši izbjeći susretu.

— Čujem, da odavna prijateljujete s gospodinom Opaličkim?

— Da, odavna prijateljujem s gospodinom Opaličkim!

— On je do Vinovrha učiteljevao kod nas u Brezniku!

— Da, do Vinovrha učiteljevao je kod vas u Brezniku!

Pogleda ga iznenađena, nenavikla i takovim odgovorima. Njezini sjajni zelenkasti pogledi načas uranjaju u brezničke gorice, a onda i opet, sad pomalo sanjarski, zahvaćaju Cerovčeve zjenice.

— Zar je istina, da obožavate Glahna, gospodine učitelju?

— Glahn? A tko je to Glahn? Ne poznajem ga, gospođo!

I dok se Belajeva upiljila u Ružu, što stoji kao ukopana, ne vjerujući ušima, Cerovac se ledeno oprosti s površnim naklonom.

Hehe! Vražji Glahn! Pa poručnik je umro, a mrtvaci se ne mogu obožavati! Tu, u Vinovrhu, rasplinuo se sasvim, rastvorio se, rasuo se u ništavu prašinu, i djevica Ruža je preslaba, kad ga želi uskrisiti! Baš radi toga, da uživaju u Glahnu, njega su u Vinovrh i dovukli nakon Opaličkog, zamislili ljubavnika, po mogućnosti i supruga, a zapravo dočekali neprijatelja!

Kako je to Opalički proricao na sastanku u Vrlovci?

— Promatrajući ih sa strane, ti ćeš ih prezirati, no budeš li prisiljen, da s njima živiš, morat ćeš se izvući iz svoje školjke, pljunuti, i udariti po nitkovima!

Doista, vidovit je čovjek dragi Opalički!

On se je zaista izvukao iz školjke, opredijelio se nasrnuvši na iznenađeni kaštel, a kaštel mu za uzvrat prostrijelio desnicu, i u strahu za poslove začas ga ispirio iz Vinovrha.

Pa ipak, iskustvo je dragocjeno!

Osvrnuvši se na obronak, gdje vrije od obilja, Cerovac se zagleda u vinovrške drvenjare, što se guše u strašnom jesenjem blatu, prosjački pognute pod jadnim slamnatim krovovima. Može li se tu uopće birati? Postoji li u životu i taj trenutak, kad bi čovjek zbog Stojkovića i njegove bande zaboravio svetu i jedinu dužnost, boriti se za drvenjare do pobjede, ma dao i krv!

Hehe! Taj Glahn!

Jadan čovjek! Privjesak na lančiću za razonodu!

I njega, Cerovca, učitelja i čovjeka, nakanili su povesti na ljubavničkoj uzici, uspavati ga s večerama u kaštelu!

No, ništa! Ništa!

Naprijed! Naprijed!

Zureći u mračnu mokru daljinu, Cerovac se sjeti rujanskog jutra, kad je zlovoljan radi premještenja banuo u školu, napavši i Belina i Betiku.

— Što to znači, je li? Mislite li se sa mnom šaliti? Šalite se s vatrom, no pazite, da ne plane krov!

— Pa ja vas nisam premjestio, dragi kolega!

— Ne lažite! Premjestili ste! Svi ste vi jednaki lopovi!

— Ne lažem! Vjerujte mi, kolega! Pa ja sam se s Opaličkim izvrsno slagao, zajedno smo maturirali, poštenja mi, i kao braća smo živjeli! Betika! Kaži! Je li, da smo kao braća živjeli? Jest, kao braća, radili smo i mučili se orući na njivi prosvjete! Ali Brajak! Brajak je kriv! Brajak je podvalio, on je to obojici skuhao!

Brajak naveliko dovozi kamenje, a Belinu se izjalovila prigradnja na školi, i ne može zataškati žuč.

— Brajak je tužakao Opaličkog, a ne ja! Brajak je uopće velika svinja, a ono, što veli za »ljubavni listar«, vjerujte mi, sve je laž!

I dok se Belin uzvikao zbog trgovca, dokazujući, da je lažac i »velika svinja«, Cerovac se zastidio i radi njega i zbog sebe, osjetivši, da je glupo svaditi se s Belinom, kad su u to s premještenjem upleteni Ružini prstići.

Posjetivši Stojkovića službeno u općini, preču poziv, da izvoli na večeru, a sobu najmi kod starog Opaličkog, odbivši da bi stanovao u kaštelu. Belin se uzalud naprezao natucajući o Ruži. Misli li gospođica, da bi trebali govoriti, pa on je u Vinovrhu, neka dođe u školu, primit će je rado u svako doba, bit će mu to naročita čast!

Pa ona, ne izdržavši, i došla u školu, tobože posjećujući Betiku.

— Što to znači, da te uopće nema u kaštelu? Što sam ti skrivila, kako, kada, govori, izvoli me sjetiti! Ja to ne mogu zaboraviti, da sam bila tvoja! Rekla sam već jednom, ono je najveći blagdan u mom životu! Zato ti i praštam, što se nisi odazivao, kad sam zvala kao luda s prozora na vodenici, jer hoću, da budeš moj! Ne ćeš me se moći osloboditi! Ja te ljubim, a to mi je dovoljno, da zaboravim i strah i stid!

— Jesi li spremna, da zbog mene raskineš s kaštelom?
— Ja te ne shvaćam! Ne znam! Pa zašto bih raskinula?
— Pitam! Da ili ne?
— Ali zašto? Ma ne vidim razloga! Tatica je rekao, da će zbog tebe otkazati Bukovcu! Tatica me voli, i voleći sam će se žrtvovati! Čemu da dakle kidam sa sredinom, gdje me s tobom čeka raj?
— Tvoj je otac pljačkaš! Eto! To!
— Tako?
— Tako!
Ona ga je bespomoćno gledala.
Promatrajući s pažnjom njezino lice, što mijenja boju, i iskrivilo se od muke, Cerovac je tek sada osjetio težinu uvjeta. U istom trenu, prodrijevši iz žilja, javi se želja, da je zadrži u naručaju, cjelivajući je, da joj pruži pomoć na strašnom raspuću. Pred njim uskrslo srpanjsko jutro, kad je miluje pod šatorom u šumi, na pličinama, unoseći u njeno probuđeno ženstvo sjećanje na sebe i slast.
— Ruža!
Njegova drhtava ruka blagim pokretom dirnu njeno rame.
— Ruža! Slušaj!
No ona ga odgurnu, izbjegnuvši i pogledu i doticanju.
— Slušaj! Čuj me!
Odgovori mu ledom u očima.
A međutim su noću u Cerovčevu sobu počeli ulaziti vinovrški seljaci, tužeći se na Stojkovića i njegove zetove, moleći i savjet i pomoć u velikoj nevolji. Upočetku osta ravnodušan. Misleći još uvijek na načelnikovu kćerku, pomalo se i grize zbog svađe i raskida, no ubrzo izazvan očitim krivicama, pronađe u šturom seljačkom životu dovoljno i smisla i hrane, da zaboravi san. U kaštelu i onako već sumnjaju. Doskora, otkrivši sigurne tragove, započeli hajku, ne misleći popustiti do istrage. Najprije porazbijali Cerovčeve prozore, a zatim segnuli za anonimnim tužbama, tobože, da Cerovac ne djeluje po propisima, nego izmišlja nedopuštene pedagoške sisteme, stvara zbrku, kvari i mladež i roditelje. Pokazavši pandže, uvuku ih opet, pokušavši diplomatski predobiti općinskim poslićem. Na kraju, bijesni radi njegove upornosti, da ga svale s vrata, bar dok minu izbori, opili u kaštelu dvadesetak seljana, uvjerili ih o Cerovcu, da je izdajica i otpadnik, i tako pijane, podivljale od direktora, dovukli pred Cerovčev stan.

— Nemoj! Pa ljudi su pijani, Matija dragi!
Stari Opalički silom zadržaje Cerovca, da ne ide u noć.
— Sutra će se stidjeti, prokleti volovi, ali danas se s njima ne može govoriti, potući će se za predlanjski snijeg!
No Cerovac ipak izašao. Ljut i povrijeđen, da ga psuju oni, radi kojih ga gone već drugi mjesec, provali obruč mahnite rulje, stišavajući je pogledima i šakama.
Uto planu hitac.
Viknuvši Cerovac se složi u blato, a ljudi otrijeznuvši se, kliznuli u tamu, začas razglasivši čitavim krajem, da su nepoznati ljudi u Vinovrhu ubili učitelja.
One noći, popustivši srcu, ne pokucavši, blijeda od očaja i užasa, u stan Opaličkog utrči gospođica Ruža.
— Kako je?
— Dobro!
— Dobro?
Ali nije vjerovala.
Uđe u sobu, da uvjeri oči, a on je dočeka povezane ruke, pustivši da stoji ukočena pred krevetom, da plače suhih očiju.
— Mislila sam, da je gore!
— Hvala!
I to je dosta!
— Pa lijepo pozdravite gospodina Lončara, kažite, da gađa očajno loše, a za tužbu, ... ne ću tužiti!
— Kako? Zar je Lončar?...
— Odlazite! Idite! Idite!
Odmah nakon toga, pobijedivši na izborima, Cerovca premjestili na staro mjesto, a Ruža se i službeno vjerila s gospodičićem Konradom.
Pustivši posljednji pogled na kaštel, što nestaje u magli među borovima i arišima, Cerovac se zagleda u promočenu ravnicu, a u njemu se razliva svečan velik mir. Bila je to kušnja, ostati uspravan i jak. Bila je sreća, živjeti ovdje, u strašnom napuštenom vinovrškom gnijezdu, i napokon osjetiti na svojoj koži tuđi nokat i zub.
I dok se u kaštelu zaređali govori, i piju se zdravice za narod i domovinu, Cerovac, jureći kraj pokupskih zaselaka, što ginu u teškom malaričnom blatu, osjeti neopisivu, svetu žudnju, da ustraje zgrčivši i šake i zube, da bude i čuvar i brat i propovjednik, da bdije nad slamnjarama i ljudima u slamnjarama, da ih nikad ne ostavlja i da bude jedno s njima...

METEORI

1.

Onog žarkog srpanjskog popodneva, odmarajući se u hladovini draganićkog luga, Karlo Lippay, dopješačivši iz Zagreba, nije ni naslutio, da će tu u Karlovcu već za deset godina zauzeti prvorazrednu ulogu. Ostavivši zabit karpatskog podnožja jedva s nešto nužnog sitniša, nemajući ništa do volje za uspjehom, spušta se uporno još od prošle jeseni, sluteći instinktivno na jugu široke mogućnosti. Tamo dolje je more. Nomadski živa i nemirna žudnja, stegnuta u jednoličnosti madžarskih pusta, bukti u tom tridesetgodišnjem golji, i on se već sada, i neznan i neznatan, — (zamišljajući u daljini za planinskim bedemom vječiti pokret slobodnog talasanja) —, zanosi fantastičnim nadama. Ali ušavši u Karlovac još istog popodneva, ugleda na Kupi flotile šlepova, i u njemu progovori semitski oprezna kaplja materine krvi. I to je dovoljno za osvajanje. Osvojivši takovo predgrađe mora, osvaja samo more.

U tim danima nakon napoleonskih meteža Karlovac je doista predgrađe mora, spajajući ga sa slavonskim i podunavskim privrednim zaleđem. U pokupskom mulju ukopana tvrđa već je davno izgubila vojničku važnost, pretvarajući se naglo u novčarsku firmu, bujnu od poslova i dobitaka. Sad već sigurni pred bosanskim provalama, ti su graničarski i mušketirski unuci mudro izrabili jedinu mogućnost, zaigravši neizbježivog posrednika. Na samom raspuću prirodnih žila, dovozeći robu od Siska Kupom, a dostavljajući je u Rijeku lujzinskom cestom (ili jednako do Senja, prelazeći Kapelu), ambiciozni i neumorni karlovački skorojevići pokazali su i volje i smisla za velike osnove. Započeti ovdje, značilo je kao sigurno i uspjeti. A Lippay je i lutao za uspjehom. Jedva i natucajući hrvatskim jezikom, on je eto pred samim morem neočekivano završio osamnaestgodišnje klatarenje i osjetivši trenutak započeo.

Naći posla, bila je laka stvar. Ušavši u krčmu »Kod brata lađara«, dozna začas, još istog dana, da stari kućevlasnik i trgovac Basar upravo traži mlađa čovjeka sa znanjem talijanskog jezika. Ljubakajući po Italiji za garnizonskih dana, Lippay je dovoljno naučio i talijanski, a govoreći još od kuće i madžarski i njemački, bude primljen već drugog jutra, i tako je karijera započela. Basarova radnja na samoj Kupi, zapravo na izvrsnom prometnom mjestu, jedna je od zadnjih u Karlovcu. Sam je Basar ne napušta još uvijek, da ne bi razglasili o njegovoj »propasti, i tako, lažno pred čitavim svijetom okaljali pošteno ime«. Uopće je starac, uživajući u šileru, već davno zanemario trgovačke poslove, jer njemu i ženi, da je dosta do smrti, a »kćeri za miraz i jednokatna kuća je krasna«. Lippay to nije zaboravio. Osjetivši temelj, zahvati u hrvanje gladnom vučjom snagom. Ne puštajući iz šaka ni sitan dobitak, uspostavljajući izgubljene i zapuštene veze, počeo je izazivajući nepripravnu konkurenciju, sniživši, na račun rada, cijene na minimum. To je rođen borac. Lukav i okrutan s protivnikom. Na primjer slučaj s grčkom revolucijom, — dok su drugi skupljali i dobrovoljce i novac, poštujući žrtve i zanos za slobodom, on je potisnuo atenske firme i otimao talijanska tržišta. Dvije godine, i nema Karla Lippaya. To je uvaženi Dragutin Lipaj, karlovački građanin, kućevlasnik i trgovac, sretni suprug gospođice Terezije Basarove. Uvijek u bitci, ne tražeći oduška, osnivajući i u Trstu vlastita skladišta (da smanji skupe posredničke troškove, i da bude s tržištem u izravnoj vezi), on je nakon nepunih dvadeset godina jedan od prvih bogataša i Karlovčana, a oni dani lutanja i gladovanja davno su već zaboravljeni i pokopani. Sinovi, po ocu i sami trgovci, svršivši poznate trgovačke škole, prakticirajući na Rijeci, u Trstu i u Italiji, doduše nemaju očeva zamaha, no smisao za dobitak i u njima je bitna snaga. Stariji Dragutin sa ocem u Karlovcu, a mlađi Danijel u tršćanskim skladištima, slijede primjer očeve spretnosti, no to je uglavnom naučeno i stvoreno, a nije neposredno iz krvi. Međutim je i to dosta. Zgrada je gotova, pod sigurnim krovom, utvrđena milijunskom glavnicom. I upravo sada, slaveći šezdesetgodišnjicu, ustajući na banketu, da zahvali na zdravicama, stari Lipaj najednom klonu, i svrši sa srčanom kljenuti.

Braća se sporazumjela i podijelila. Ostajući ipak kod zajedničkih poslova (jedan dobavljajući i pretražujući pozadinu,

drugi pripremajući nova osvajanja), oni su tako kao lipajevska kuća već davno poznati u habsburškom okviru, i znače važnu šahovsku figuru na njegovoj izvozničkoj dasci. U to je vrijeme Dragutin Lipaj za trgovačke zasluge od Apostolskog Veličanstva premilostivo nagrađen grbom i hrvatskim plemstvom. Uzevši Olgu baronesu Ratkajevu, od starog osiromašjelog hrvatskog roda, posta jedno od prvih imena, spojivši s barunskom krunom novčarsku moć. Nekadašnja skromna građanska kuća starog veseljaka Andrije Basara sad je sastajalište odabrane elite, pa ući gore u lipajevsko obilje, značilo je, imati uspjeha. U toj novoj sjajnoj sredini Karlo Lippay bi uzalud tražio sreću. Njegova ma i veća sposobnost stvaranja, nemajući ni diploma ni potrebne protekcije, morala bi se zadovoljiti skromnijom ulogom, igrajući, na primjer, lipajevskog lađara, umornog i do smrti neotkrivenog.

Kandidirajući na izborima, izabran u Karlovcu, plemeniti Lipaj je mali karlovački vladar. Virtuozi i pjevači, gostujući u Zagrebu, pozivaju se u Karlovac kao lipajevska senzacija, a djeca, okružena bečkim guvernantama, jašući Karlovcem skupocjene konjiće, već sada znače buduću lipajevsku moć. Nema u njima žilave upornosti djeda Karla Lippaya. Nema ni pomno izgrađene spreme Dragutina Lipaja mlađeg. To su hirovite razmažene lutke, rođene u svili i golemom bogatstvu, ne poznajući ništa do dosade i razonode na putovanjima.

A baš se sada, za najveće slave, i nad Karlovcem i nad Lipajima, pojavila oblačina (uostalom već davno i predviđena i proricana od pokojnog osnivača lipajevske dinastije), željeznička veza od Siska preko Kranjske na Trst. Govoreći i o posljedicama takove veze, stari je Lipaj u obiteljskom krugu razvijao osnovu za novu situaciju, ne dopuštajući nipošto, da bi lipajevski kapitali pretpostavili razumu bilo kakove osjećaje, pa ostali i nakon toga u Karlovcu. Tim novim jeftinijim putem, bržim i uopće po svemu podesnijim, Karlovac je osuđen, da se guši u prikrajku, jer gubeći jedinu moguću kartu sa svojim spajanjem mora i zaleđa on je izgubio i snagu za život, — ne znači drugo, nego običnu provincijsku agoniju.

Bilo je u tom pioniru i samouku prirođena smisla za gledanje. Zamislivši već onda novu stvarnost, stari je odredio seobu na more i na čudo obojici zapanjenih sinova pretpostavio gotovim prednostima Trsta onda još nejasne i neizrađene mogućnosti Rijeke. Tako ne može ostati. Vezom Siska sa

Zidanim Mostom nipošto nije odlučena bitka, jer velika i neotkrivena podunavska skadišta nikako ne dobivaju s Trstom vlastiti odušak. Tko zna, kada i s kakovim pritiskom (»vrijeme će dokazati, da je upravo tako!«), na tu bečku ataku s Trstom izazvana Pešta će parirati s Rijekom, otvorivši svoj ventil. U tom slučaju Lipajima su računi jasni. Sa svojim prvorazrednim lučkim sposobnostima, osjetivši snagu slobodnih pluća, Rijeka preuzima ulogu Trsta, a tako znači i njima, Lipajima, jedinu sigurnu mogućnost, uspjeh i poslove.

Ne vjerujući još onda takovu tumačenju, gospodin Dragutin plemeniti Lipaj znade danas, da je otac govorio istinu. Razgovarajući u Pešti na parlamentarnim zasjedanjima sa uplivnim i po položaju upućenim ljudima, lako dozna, da će »izazvana Pešta« doista pokušati parirati Rijekom, uloživši u to pariranje čitavu moć.

Nađe se na otvorenoj raskrsnici.

Da nije povelje s plemstvom i grbom, on bi, priznajući očeve razloge, doista i odselio iz Karlovca na Rijeku, da uloži milijune u brodogradnju. No tu je eto plemstvo. Tu su rođaci baruni Ratkajevi, tu je počast karlovačkog mandata, i sve to ostaviti radi novih milijuna tući se s konkurencijom na njezinu terenu, pitanje je, ima li smisla! I onda (što je važno!), da li bi na Rijeci uspio? Napustiti karlovačku opipljivu stvarnost zbog nekih fiktivnih riječkih mogućnosti, značilo bi, ući u opasno ždrijelo, izgubiti, a jedva zadržati! Plemstvo, pa srodstvo i druženje s barunima, peštanska poznanstva i parlamentarna reprezentacija (ćaskati po prvim peštanskim salonima u sjajnom kostimu hrvatskog magnata!), sve je to već davno u njemu pokolebalo nužnost trgovanja i poslova. On je ovdje u Karlovcu i okolici u svakom pogledu prva ličnost, a to se ne može zaboraviti. I kako je željeznica još uvijek u gradnji, pa ljudi još nimalo ne osjećaju posljedica, Lipaj likvidira »radi srčane bolesti«, sabirući naglo kapitale na hrpu, i skupivši čitavu lipajevsku glavnicu, baci je proračunano na pokupska vlastelinstva, kupujući ih i lako i jeftino.

Zemljom upravlja iz karlovačke kuće, priređujući bogate aristokratske večere, naveliko i do sitnica opisane i u zagrebačkim novinama. Protektor i predsjednik karlovačkih društava, on je karlovačko sjećanje prošlosti, onih nezaboravljenih veličajnih dana sticanja. Udavajući kćeri za štajerske barune, zadivi pozvanike, magnate i novčare, — na karlovačkim kućama

lepršaju zastave kao vidljiva radost i javno priznanje velikom karlovačkom sinu. Sami mladenci, u zlatu i draguljima, okruženi blistavom odabranom svitom, u zvonjavi zvona sa sviju zvonika, po taktu divne svadbene koračnice, kreću pomičući se na bogatim sagovima, prostrtima od doma do glavnog oltara, a stotine djevojčica u bjelini i velima kliču i posipaju ih ružama. Bila je to slava samoga Karlovca, i čitav je Karlovac oduševljeno pjevao kod podoknice pjevačkih društava.

Pa onda ono, na pogledu prvog Lipaja. Shvativši težinu sudbonosna udarca, Karlovac se skupi pred lipajevskom kulom, odajući posljednju počast velikom pioniru. I najednom se pojave lipajevski lađari, svi u crnom, u stilu žalosti, — obilaze redom hiljade prisutnih, da pruže svakom po svijeću sa crnim trakama. Crne zastave na kućama i uredima, tamna vela na zapaljenim svjetiljkama, hiljade trepetavih plamenova svijeća, zvona, glazbe, vatrogasci, veterani, — sve to prati sretnoga igrača na njegovu konačnom vraćanju strpljivoj zemlji. Neizgorene svijeće spuštaju se s lijesom u grob. Bilo je brdo svijeća.

Međutim s jedinim sinom Arpadom Lipaj osjeti prviput i gorčinu žuči. Mladi kicoš, odgojen u raskoši, sretan i priman s pažnjom i počastima (oženivši se Hedvigom plemenitom Peranskom i dobivši kao miraz krasno imanje), uništi sa svojim kartaškim sklonostima najljepše lipajevske osnove. Živući uglavnom po zagrebačkim lokalima, ne sjetivši se mjesecima ni gospodarstva ni žene, znao bi kartati čitave dane, ne mičući se od stola do najveće nužde, da konačno nakon trodnevnoga neprekidnog igranja sa zagrebačkim bankarom Samuelom Sternom zakarta i imanje i ženu. Skandal su, dakako, zataškali. Sami kartaši, da ne bude afere ogradili se fiktivnim kupoprodajnim ugovorom, tobože, da je Lipaj prodao imanje, a tek onda u nesretnom kartaškom satu zakartao gotov novac. Ženu, naravno, nisu ni spomenuli, no istina se ipak doznala. Doznavši, ona ga ostavila. Vrativši se sada i opet u Karlovac, mladi Lipaj (»da razbije čamu!«), vatreno igra na diletantskim priredbama i osniva odbore za karnevalske povorke, a onda, upoznavši se sa Uršulom Beckovom, vlasnicom velikoga istrijanskog hotela, ode sa ovom kao njezin tajnik, i nikad se više ne vrati ni u Karlovac ni u Hrvatsku.

Ne vjerujući više u njegovo spasenje, stari Lipaj očajava duboko u sebi zbog takova sina. S tim strašnim nepopravljivim kartašem pokopana je njegova velika nada u nova osvajanja

Lipaja. Arpad znači kraj. Ne poznajući ništa do proklete strasti, on je već sada svršio i sa sobom i s Lipajevima.

Zato seli iz Karlovca. Povukao se u idilu, na grabrovačku zemlju, a dočekujući kćeri i njihove muževe, tuguje potajno, što nema među unucima i Lipaja. Međutim je ipak zaboravljao. Primajući velikaški odabrane posjete, a pogotovo udavajući crnokosu Klaru, najmlađu kćerku, za političara Mogorovića, on bi se moguće i smirio sasvim, da nije bilo skandala s »Pokupskim Štedišom«.

Upravo razgovarajući s barunom Turnom (mužem najstarije kćeri Sidonije), o njegovim afričkim lovačkim zgodama, nasmijan i vedar kao dražeći sudbinu ugleda s balkona poznatu kočiju, a u njoj starog školskog druga, svog advokata doktora Filipa Duića.

Jedva i pogledavši zadivljenog Turna, površno pozdravivši i samog Lipaja, Duić je odmah zaželio govoriti poslovno.

— Amice!

Lipaj se smijao.

— Kod nas u Grabrovcu postoji zakon, da najprije opereš grlo a tek onda govoriš! Ti ga eto kršiš! Kršiš zakon pred samim zakonodavcem, amice!

Pruživši ruke za vinom i čašom, namignuvši Turnu radi Duićeva trbuha, Lipaj je točio žutkasto vino, spreman da se šali, još uvijek ne sluteći zla. Ali onda najednom osjeti Duićevu šutnju. I naglo podigne glavu.

— Amice! A ma što je to s tobom?

Odmah zatim, predosjetivši nesreću, uđe u pokrajni salon.

— Dakle? Govori! Što je? Pa nisi nijem!

Opazivši užas u Duićevim očima, sa strahom pomisli na Arpada.

— Što je to opet . . . ? . . .

— Arpad? . . . Nije Arpad! . . . Nije ti doista još ništa poznato za Milera?

— Nije mi ništa poznato!

Odahnu, jer se eto ne radi o Arpadu, i već je spreman, da se smiri sasvim, kad sledi srce nova i strašnija sumnja.

— Pa što se dogodilo s Milerom?

— Dogodilo se s »Pokupskim Štedišom«!

Odmah shvati sve.

Ruke potraže oslonac poigravši prstima.

— Tako! Dakle . . . Miler! . . . Miler!

— Miler! Milijuni su pokradeni!

Bude jezovito u tišini...

Napustivši trgovinu i kupujući zemlju, a da ipak sasvim ne kida s tradicijom, Lipaj je s desetkom pokupskih novčara osnovao »Pokupskog Štedišu«. Zahvaljujući poznanstvima i uplivu osnivača, banka je nadbila zagrebačku konkurenciju, i zavladavši ubrzo pokupskom nizinom doskora posta poznata novčana sila. Kao jedan od osnivača i najjačih dioničara, a sada upravo i predsjednik zavoda, Lipaj razabra u samom trenutku posljedice Duićeve senzacije. Nestat će hiljade jutara! Sad će ga nemilosrdno zgrabiti! Jednako tako, kao i on što je grabio, onda, u danima sisačke željeznice, izrabljujući kruto vlastelinstva gušena hipotekama.

A nije samo to!

Lipaja zalije leden, mrtvački znoj.

Jednako tako, kako su zatvorili Milera, zatvorit će i njega, plemenitog Lipaja, karlovačku slavu i karlovačko vjerovanje, jer svi ti izrabljeni milijuni ulagača nestali su ne samo u Milerovim nego i u njegovim džepovima! On! Dragutin Lipaj! Plemeniti Dragutin Lipaj! Prvi među prvima! Žandari! I njega žandari! Jer upravo onako, kao ravnatelj Miler, i on je igrao na stranim burzama, knjižeći gubitke na račun banke, a dobitke trošeći na skupe grabrovačke dočeke! Ideju je dao Miler! I Miler je počeo prvi! A on, zahvativši ga na takovu djelu, nije raskrinkao, kako je trebalo raskrinkati, nego davši se zavesti Milerovim dokazima, da će sve to »urediti u zgodnom trenutku«, i sam je zaigrao istu igru, a najviše zato, što sva ta ekonomija, njemu tuđa i zapravo antipatična, nikako nije davala dobitke, toliko potrebne za magnatski grabrovački život! Dakako, i bilance su krivotvorili! Igrali se prostodušnim karlovačkim ulagačima već pune četiri godine! Duić to, naravno, ne zna! Za njega, Lipaja, nitko još ne zna ništa! No jedva će minuti desetak dana, i sve će se doznati, jer se mora doznati, a onda...! Onda je kraj!

Da će Miler šutjeti, Lipaj je još zasad siguran.

Bar prvih nekoliko dana!

Ali onda, ne dočekavši njegove pomoći, opazivši, da Lipaj i ne može pomoći, progovorit će i igra je doigrana!

Doigrana! U blatu! U sramoti!

U blatu će svršiti njegova, lipajevska čast!...

A međutim je Duić rikao.

— Tamo su naprosto poludjeli! Ljudi su očajni i traže novac, jurišaju na banku u gomilama od rana jutra! Kažem, prava propast! Ma ja bih ga mogao zatući, prokletog lopova! Novca, vele, da uopće ni nema, sve je uložio po pariškim bankama, pod šifrom i tuđim imenima!

Skupivši snagu Lipaj odmahnu rukom.

— Pusti me!... Kasnije, amice!...

Za četvrt sata bio je još samo truplo.

I to je bio suton.

Kratko nakon sloma »Pokupskog Štediše«, primivši brzojavku bečkog hotela, da je mladi gospodin Arpad Lipaj slučajno zaglavio pregledajući revolver, plemenita Lipajeva, sjedeći na balkonu, apatično odmahnu rukom...

2.

Tog se jutra u magli nad Kupom neočekivano javi blaga jesen, mirišući sjetom i venenjem. Dolje nad mostom u šumama šaša pljusnu veslo talasajući tišinu, a u istom času pod lukom balkona prhnu jato usplahirenih pataka, tustih od ljetnog obilja. Odmah zatim, na visu nad vinogradima, odskoči od sljemena sunčani kolut, i obasja stakla otvorenih prozora mlakom rujanskom toplinom.

Sluteći u čamcu ekonoma Budačkog, gospođa Klara Lipaj Mogorovićeva osjeti pod kožom micanje neshvatljiva nemira.

Nekad pred nekih osamnaest godina, gimnazijalac Budački bi obilazio dobro, ne krijući zanos za najmlađu Klaru, jedinu tihu sentimentalnu crnku u inače plavoj temperamentnoj galeriji Lipaja. U dvoru to odmah opazili. Srednja sestra, barunica Preisova, dolazeći u lipnju na grabrovačko kupanje, peckala bi raspitkujući se o »vjernom trubaduru«, koji skriven u vrbaku nasuprot balkonu uzdiše za sjenom ideala na prozoru, a uzdisanje prati bisernicom. Barunica Preisova je poznata koketa i zato se ruga Klarinu nehaju, jer ona bi, na primjer, izrabila zgodu i odigrala ugodnu ladanjsku idilu sa snažnim »grabrovačkim satirom«. No Klara ga nije ni opazila. Ona se šiparički zaljubila u baruna Sternberga. A onda, Budački je neprelazna daljina, nešto što nije u njezinu okviru, i opaziti, ma i slučajno, njegovo pogledavanje, značilo bi prekršiti propise rođene kaste.

Sva ta gospoda plemeniti Lipajevi (u srodstvu s križarskim barunskim krunama, vlasnici golemih pokupskih posjeda), misle u Grobrovcu nedaleko Karlovca sredovječno u granicama grba. Povukavši se u zatišje grabrovačkog imanja (nakon one poznate zagrebačke noći, kad je mladi gospodičić Arpad Lipaj u klubu zakartao imanje i ženu), oni se sunčaju na balkonu nad Kupom, okružili se rudokosom štajerskom poslugom, i nisu od dolaska u grabrovačko mirovanje progovorili ni s jednim grabrovačkim seljačkim susjedom. Budački je mogao svršiti i najbolje škole. Ali on im je i bio i ostao seljak, jedinac susjeda, seljaka Budačkog, i to su mu rado pokazali. Često, primajući brojnija društva, a spremajući se Kupom do susjednog vlastelinstva, slali bi po čamce karlovačkih znanaca, a ne bi posudili od starog Budačkog, jer tako bi prekršili pravilo odvojenosti i stvorili nepriličnu vezu. Pa ipak nisu ohladili zaljubljena gimnazijalca. Pred njim su pobjedonosno iskrile »najljepše oči«. Odlazeći u Češku na ekonomski studij, piše joj objavljujući nadu do groba, ali ona je pismo, ne pročitavši ga, jednostavno razderala. U te dane uzdisanja za Sternbergom, ne osjećajući uza sve to ni strasti ni žudnje, Klara se zanosi legendom o Bajardu, i nije još doznala »vulgarnu istinu«, da je Karlo Lippay dopješačio u Karlovac, i tek tu u Karlovcu, stvorivši milijune, omogućio sinu, njezinu ocu, najviši lipajevski trenutak triumfa s grbom.

I onda, u vrijeme Budačkijeva ushita, bezbrižna vjerenica gospođica Klara nije još nikada plakala. Nije ni sanjala o blizini izdajstva, da će njezin Sternberg, idealni kavalir, autor soneta o kavaleristima i hrtovima, pogaziti zadanu ljubavnu prisegu i bježati iz Grabrovca s njezinom sestrom, neukrotivom barunicom Preisovom. Doista, dogodilo se neočekivano. Pobjegavši čamcem, da bi bilo romantično, bjegunci iznenadili i samog Preisa, jer on je bar Sternberga smatrao »normalnim čovjekom«. Znajući njegove očajne prilike, on ga je u Grabrovac i doveo radi Klare, da bi s njenim velikim lipajevskim mirazom podupro rasklimani grb. Upravo tako i Preis je podupro svoj. Jednako je bilo i s barunom Turnom, mužem treće od petero sestara, jer to je već obligatno za lipajevski novac, nagrabljen u Karlovcu na drvu i žitaricama, da s nekim posebnim no i prozirnim oduševljenjem traga za vezama sa štajerskim barunskim krunama.

Zato, ne shvaćajući Sternbergov »idiotizam«, da glupo odbacuje mogućnost spasenja i bježi kao u teatru s »histeričnom guskom«, Preis je proklinjao siromašnoga kavalira, mada mu intimno i te kako zahvaljuje, što ga svojim bijegom oslobađa »pokupskog tereta«. Jer njemu su ženini hirovi već davno dosadili. Uloživši miraz u dobre papire, on je postigao svoju svrhu, a to, da podnosi baruničine pustolovine i odmahuje rukom na množenje rožića, srašteno je s potrebom, da mu ne bi uzbunili mir. Pa dok mu je shvatljiva »Herminina romantika«, ne može da bi shvatio i »nesretnoga klipana«, a pogotovo nakon Sternbergova patetičnog pisma, kad je bilo jasno, da bjegunci ni ne misle na povratak. U tom pismu iz bečkog hotela Sternberg se kaje zbog »nedostojne namjere«, što je pitanje novca pretpostavio ljubavi, i skoro »uništio i svoj i Klarin život«. Moli oproštenje za »svoju podlost«, jer sva da je krivnja na njemu, Sternbergu, a Hermina se zbog njega žrtvovala. On je tek sada, »osjetivši Herminu«, pošteno shvatio »istinu života«, jer Hermina je jedina od sviju žena, koja može i znade stvoriti »istinsku sreću«. Odakle u umoru mlakonje Sternberga toliko, ma i povišene, no i iskrene lirike, činilo se nemogućim dokučiti. Čini se, da je nikla u dodiru sa zemljom, u dubokoj tišini pokupskog pejsaža, kad se čovjek svija pod težinom obzorja, a misao trne u paničnom bunilu, ginući za vjetrom u ustajalosti.

No dok je Preis i oprostio i zaboravio, dajući velikodušno i pristanak za rastavu, Klara je doduše oprostila, ali nije zaboravila. I kada bi Sternbergovi dolazili u Grabrovac (gdjekad dapače u društvu s Preisom), ona bi ostala i tjednima sama, ne izlazeći ni na hodnik iz svoje sobe, pa dapače ni onda na godišnjice »plemstva«, kad je čitava lipajevska armada mobilizirana i na okupu.

Bila je i u tom kao mati, svoja i nepristupačna. Ta i lijepa i sanjarska Štajerka, čitajući jedina u lipajevskom kompletu, nikad se nije ni snašla ni uživjela u sjajnom no i površnom krugu kruna i grbova. Došavši u Karlovac s barunesom Ratkajevom, prvom ženom pokojnog Lipaja, kao plaćena drugarica za provincijsku dosadu, nije se udala ni iz ljubavi ni radi koristi, nego naprosto naviknuvši na život bez rada i dužnosti. Maštajući na balkonu ili čitajući u ružičnjaku, najviše sama, izgubljena u stvarnosti, živi životom tugaljive ptice, razočarana, a i ne znajući, zašto. Jednako je bilo s Klarom. Od onog

Sternbergova bečkog pisma sestre se nikada nisu ni srele ni objasnile. Sama barunica bi se davno već izmirila, ne videći razloga tolikoj srdnji, no Klara, zaboravivši i ljubav i čovjeka, nije zaboravila i onaj trenutak, kad je doznala po pismu, da je bila zbog miraza igračka.

Da nije bilo Lipajeva pritiska, ne bi se moguće ni udala. Mladi političar Berislav Mogorović mogao je značiti i sjajniju karijeru, no njezino je srce izjedala nevjerica, pa nema snage za uzvraćanje. Lipajev uzvik, da je sve to glupost, radi Kuna Sternberga zamrziti muškarce, bio je psihološki uperen na osjetljivost, i zbilja je pogodio cilj; jer ona nije zbog Sternberga mrzila nikoga. Ona se nada i čeka joč uvijek, sanja o vrlinama viteza Bajarda, i krivica je oca, što čeka, a ne može dočekati. Svake se godine na grabrovačkim primanjima izredaju hrpe ganutljivih ženika, koketirajući i s njom i s njezinim mirazom, no ona među njima ne vidi i »svoga čovjeka«. Međutim u slučaj s mladim Mogorovićem prviput se upleo otac. Krasnik i osvajač, lav salona, utvrđen jakim političkim vezama, političar je bio i nad barunskom krunom, dakle partija u najboljem smislu.

A baš se sada, razočaran sa zemljom, što prkosno podbacuje i ždere gotovinu, gospodin Lipaj sjetio velikog sna. Živući u sjeni nezaboravne prošlosti, mada veleposjednik i srodnik baruna, sanja još uvijek o milijunskim poslovima, a u njemu tinja lipajevska osnova, da se Kupa regulira na državni trošak, i tako učini plovnom od Siska do Karlovca. Sjedeći na balkonu među zetovima i kćerima, on bi podlegao slasti priviđenja, i gledao desetke vlastitih brodova, kako vuku Kupom i žito i drvo za obnovljena karlovačka lipajevska skladišta, a on je i opet na svomu mjestu, u središtu poslovnog rvanja. Pa zato, doći u srodstvo s Mogorovićima (a Mogorovići su ne samo ljudi dvora, nego jednako i nosioci narodnjačke politike!), značilo bi, približiti se otvarenju velikog sna. Klara mora pristati. Za tu, danas još doduše utopiju, no moguće već sutra zrelu vjerojatnost, i te kako se isplati žrtvovati se. Slaveći šezdesetgodišnjicu sretnog života, gospodin Lipaj se najednom sjeti, da je jednom, za parlamentarnih peštanskih dana, pomalo prijateljevao sa starim Mogorovićem, i sad ga pozva na slavu, da dođe sa sinom. Od njegovih kćeri nijedna još ne živi u »zaista hrvatskoj kući«. Klarin je otpor proglašen hirom i djetinjarijom. Sam vjerenik, zaljubljen i sretan, gord zbog

tolikih ranijih pobjeda, ne shvati suštinu njezine šutnje, jer on je svladao i drugačije otpore, a da ne bi zavladao i nad tom provincijalnom naivkom. Bilo je kasno, kad ipak osjeti zbilju. Ne krijući čežnje za grabrovačkom tišinom, ne oživjevši ni u nemiru političarskih primanja, jednako hladna, od početka nepristupačna, provincijalna naivka dokaže osvajaču, da je nikada ne će osvojiti. Ali on je tvrdoglav, ne popušta i bori se ustrajno. Ne vjerujući u poraz u dvoboju sa ženom, ne da joj ni časka za odušak od borenja, da ipak klone ne dočekavši pobjede, bijesan zbog uporna odbijanja. Ne rastajući se zapravo su rastavljeni. Rijetki i kratki posjeti u Grabrovcu gotovo su posjeti ravnodušna znanca, a samo gdjekad, razdražen vinom, on bi provalio u njezinu sobu, htijući je zbog same osvete predobiti silom.

Inače je tišina nepomućena. Dani su jednolični i skoro da se nižu bez želja. Nakon nagle smrti gospodina Lipaja, ne dočekujući nikog do Turnovih i Sternbergovih, a jednom ili dvaput u godini i Mogorovića, i mati i kćerka, gotovo i ne govoreći, godinama sjede na balkonu nad Kupom, s knjigom ili vezom u ruci.

Pokopavši majku osta u Grabrovcu osamljena.

A u toj osamljenosti buknu strašna sumnja.

Ne znajući zapravo još uvijek ni danas, što je u Grabrovcu lipajevskog posjeda (jer sve je drugo, osim kuće u Karlovcu, progutala parnica radi »Pokupskog Štediše«), ona se sjeća, da su nasuprot dvoru na onim sočnim mirisavim sjenokošama obično kosili ljudi pod crvenim kapama. I eto, to je već peta godina, što tamo niču i domaći iz Grabrovca, svakog ljeta u brojnijoj množini, potiskujući crvenkape vrbacima na obali, a ljetos ne pustivši ni da uopće zamahnu kosom. Što se to tamo dogodilo? Zašto su sa sjenokoša nestale crvenkape, nikako nije shvaćala. Sama Margita, lipajevska guvernanta, a sada nakon smrti plemenitog Lipaja u potpunom smislu gazdarica i upraviteljica, uopće nije ni spominjala gospodarstvo, znajući i materin i kćerin nesmisao za poslove. Bilo je uostalom od Margite požrtvovno, da se dobrovoljno brine o lipajevskim računima, i zato je bila voljena. No sada, sjećajući se crvenkapa još od djetinstva, najednom uznemirena i čudno potresena, Klara ne može, a da ne misli o promjeni, odgađajući međutim, da pita samu Margitu. Tko zna, zašto se izmijenilo! Moguće su domaći iz Grabrovca jeftiniji i u tom slučaju Margita je radila pa-

metno! Da nije bilo otkrića u podrumu, ona bi žalila siromašnu Margitu zbog same ma i trenutačno ustreptale sumnje, a onda, kao obično, na sve to potpuno zaboravila.

Bilo je sasvim slučajno.

Kao svakoga mjeseca, radi karlovačke kuće, Margita se odvezla u Karlovac po stanarinu, i Klara ni sama ne shvativši zašto (no sjećajući se još uvijek očeva ponosa nad velikim izborom lipajevskih vina), poželi, da napokon prviput u životu razgleda znameniti podrum. Našavši ključeve pod Margitinim jastucima (i dakako, stideći se takove »provale«!), ona se spusti niz kamene stepenice, otvori okovana hrastova vrata, i osta u trenutku zaprepaštena. Golemi je podrum tugaljivo prazan i pust. Nema ni traga legendarnom brdu bačava. Jednaka pustoš i ista praznina baš kao gore na dvorištu i u stajama, gdje je nekad »nepodnosivo« orilo od glasova i pisaka. Jedna jedina bačvica od stotinu litara. Na to je spao plemeniti lipajevski ponos nad izborom vina. Ipak, ni sad još ne pitajući ništa, duboko potištena i zapravo očajna, ne vjerujući još uvijek u Margitinu krivnju, ona najednom osjeti gorčinu osamljenosti. Što se to događa s Lipajevima? Kako doznati, da ne bude skandala, da bude kao nekad opet tišina i mir?

Budački?

Pisati mu?

Sama se sebi zadivila.

Od onoga njegova nepročitanog pisma on joj osta daleki stranac, tuđin kao milijuni tuđina. Jednom samo nakon vjenčanja s Mogorovićem, za velikog lova u grabrovačkim šumama, kad je stari Lipaj na nagovor zeta prviput pozvao i grabrovačku inteligenciju, sjeća se, da je došlo s Budačkim do sukoba, a svršilo se sa svađom bez posljedica. Otac, čuvši da je Budački na dopustu, a brojeći i njega među grabrovačku inteligenciju, posla mu poziv po lipajevskom inošu, »da izvoli prisustvovati velikom lovu na kolima špana gospodina Rikarda Šmida«. Međutim je Budački otjerao inoša, odbio poziv na poleđini pisma i molio »dragoga gospodina Lipaja«, da ga može... »zajedno sa svojim španom gospodinom Rikardom Šmidom«. Da nije bilo Mogorovićeva zauzimanja, Lipaj, bijesan radi »takove drskosti«, tužio bi Budačkog zbog uvrede sudu, no Mogorović je navodno govorio s »krivcem«, i taj se, veli, duboko kaje, pa svakako treba oprostiti. Da li se Budački doista »pokajao«, bila je druga stvar. Bar Klara je u to sumnjala.

U tom slučaju s Budačkijevim odgovorom Mogorović joj se primio zagonetne uloge, no svakako na strani Budačkog. Što ga je vezalo s »grubim ekonom«, nikako nije razumjela. Kasnije je doznala, da su zajedno pili, proslavivši poznanstvo u klijeti Budačkog, i Mogorović je često tvrdio i pred tastom, da je »sav taj Budački zanimljiv čovjek, nažalost s neostvarivim idejama«.

I ona sada među tolikim poznanstvima ne nalazi nikog do tog ekonoma, »nažalost s neostvarnim idejama«!

Kako je uopće i došla na takovu misao?...

3.

To je već eto treće jutro, što tako rani sa samim suncem, dok dolje i Margita spava. Tamo u onom zbunjenom pismu ona je molila savjet i pomoć, jer »tu su čudne i nerazumljive stvari, i više se ne može čekati«. Od tog trena, kad je poslala glasnika, posta neočekivano usplahirena i sumnjičava, a pogotovo, jer Budački ne javlja ništa, kani li joj pomoći u nevolji.

Kako je zapravo primio pismo, nije joj još uvijek poznato. U nekom čudnom bojažljivom stidu, da ne bi ispitkivanje protumačili krivo, odlučila je, uopće ne pitati. Morala se zadovoljiti čekanjem. Moguće će ipak čuti pravu riječ? Pa tako i sada, gledajući s balkona, nada se, da će Budački doveslati dvoru, no on se ne miče od podignutih udica, sav se zanio lovinom.

Što je to zapravo značilo? Zar Budački ne zna, da kuca zadnji čas? I sigurna, da je vidi na balkonu (tamnu u osvjetljenju jutarnjeg sunca), u njoj zakopka pojačana sumnja, da nije pismo, kao jednom i ona, ne čitajući poderao i bacio. Sama pomisao i na tu mogućnost bila je kadra oneraspoložiti je za čitav dan.

Međutim, i to je istina! Želi li Budački doista pomoći, mora obići desetak ureda, a za to su jedva dovoljna tri dana. Sjenokoše, podrum, poreze i gruntovnicu, sve je spomenula ne tajeći straha, ukratko zatražila je od Budačkog ono, što je sama propustila u nekoliko nepovratnih godina. I upravo od njega tražila! A toliko mu krivo učinila! No onda je disala u drugačijoj okolini, živjela je drugačije, mislila je drugačije, i bilo bi nepravedno zbog toga joj se osvetiti danas. A onda, zar je nije ljubio? Tko zna, da nije baš zbog nje ostao neženja? Tu

se i začela njezina vjera, da Budački i hoće i može pomoći, mada je znala po iskustvu s ocem, da je zubat i ne zaboravlja uvrede.

Uto Budački i ne okrenuvši se, zavesla, a začas i nesta u vrbaku pod svojom kućom.

Doista!

Zagonetan čovjek!

Ostavši sama u igranci svjetlosti ona kao obično, nesvijesna toga, zakruži pogledom nad grabrovačkim kućama, gdje svakog časa u zelenilu voćnjaka niče crvenkast krov. I ne znajući zašto, ona je zbog toga potištena. Otkrivši tajnu lipajevskih sjenokoša, ona nakon toga pomišlja sa zebnjom, da će se skoro i tamo nasuprot dvoru, gdje je tiho i prijatno u dubokim vrbacima, pojaviti seljačka kuća s mučaljivim ljudima. Kakovi su to zapravo ljudi? Što joj je poznato o njima i njihovim životima? Ovdje živi već toliko godina, pa ipak ne zna još uvijek ni danas, što se sve krije u koštunjavim oračima, koji eto i grade i šire se i napreduju, dok je kod njih na imanju zavladala pustoš, i svakog je dana strašnija. Odakle im snaga za razvijanje? Kako su uspjeli, da izdrže na malom, kad Lipajevi i na velikom propadaju? Da tamo pod onim grabrovačkim krovovima nije kao ovdje u lipajevskim sobama, da je tamo zagušljivo od znojnih kopača, i da nema vremena ni za muziciranje ni za čitanje, o tom dakako ne sluti ništa, no sama razlika joj izgleda i razumljiva i prirodna.

Ta nedokučiva zemlja.

Bila je Lipajevima strana od prvog dodira.

Mogli su je izrabljivati i ne pomaknuvši prstima, rapravljati o metodama za veći dobitak, ali srasti se i sprijateljiti se, zavoljeti je kao Grabrovčani, i živjeti i umrijeti u njezinu okrilju, to im je od početka tuđe, strano i nerazumljivo.

Već onda pred grabrovačkih dvadeset godina, preselevši se iz Karlovca nakon Arpadove afere, oćutjevši prviput grabrovačku tišinu, Klara je na trenutke osjećala sa stravom, da u toj tišini tone kao u nečemu opipljivom. I ona je zbilja tonula. Tone zajedno s ocem i majkom, s lipajevskim kapitalima i lipajevskom slavom, i tonući tako u mukloj tišini, ona razmišlja o pokojnom djedu, koji stvara »iz ništa« milijune i karijeru, a ipak bi uza sve to ostavio Karlovac, da potraži drugdje, na Rijeci, »svoju borbu«. U tom je sadržano sve! Onim danom, kad su svršili s fakturama i prišli zbog plemstva tuđinki

zemlji, svršili su i sami Lipajevi! Bili su osvajači, pustolovi, pretrglije, gazeći i živote zbog dobitka i uspjeha, a sa zemljom je trebalo živjeti i stvarati, u muci i znoju istisnuti istinski plod! Zato je otac, naviknuvši na dobitak, a doživjevši gubitke u slabim godinama, pod svojim grbom i plemićkom poveljom krio duboku nepokazanu ranu, znajući, da dolazi slom! Okrivljujući sina krivio je sama sebe! Zar nije u Arpadu mahnitala njegova krv? Sve su to iste nesmirene sablasti, što sile i njega, milijunaša i odličnika, da gubi po burzama, tuđi novac, i sruši zbog igre čitavu lipajevsku tradiciju! Sve je sadržaj lipajevske krvi, žedne senzacija i velikih potresa, a začetak stramputice je karlovačka kuća, u onom sjajnom i dosadnom obilju, gdje se nije ni znalo, da ima i neispunjenih želja!

Da! Krivica je tu! Zato je i ona prisiljena uzmaknuti, i tražiti pomoć od ekonoma Budačkog, koji u tom i te kako nalazi zadovoljštinu za one glupe i prazne dane, kad ga uopće nije ni opazila!

I najednom, bude je stid.

Što je pomislio na neočekivanu molbu za pomoć?

Zamislivši Budačkog i njegovu radost (jer eto je, gdje moli, a nije mu ni odgovorila), osjeti zbog svega i kajanje i žaljenje, što nema nažalost ni toliko hrabrosti, da sve to uredi sama, bez ičije pomoći.

No kako govoriti s Margitom?

Kako pitajući je pogledati u oči, a pogotovo u slučaju, ako nađe opravdanje, koje mora i sama priznati?

I zato, kad o podne najave Budačkog, pozva ga u salon ne tajeći nezadovoljstva, jer više se eto ne može natrag, počelo je, pa se mora i svršiti.

— Ja sam Budački, gospođo!

Visok, snažan, i nipošto nespretan, zahvativši je čitavu jedinim pogledom, a videći je prviput u takovoj blizini, on je u trenutku umiri sigurnim osmijehom.

— Uostalom, moguće da me poznate? Mi smo doduše najbliži susjedi, no naše zamršene grabrovačke prilike nisu nam dale mogućnosti, da se lično upoznamo!

Bila je jedva ironija.

— Pismo sam vaše primio! Doduše ste čekali, ali bilo je potrebno, a čini se, da ste nešto i zakasnili!

Sada se pomalo rugao.

— Što ste vi to zapravo radili? Kad bi ljudi u Grabrovcu gospodarili kao Lipajevi, već bi davno tucali kamenje po karlovačkim cestama!

Pogled zape o prsten na njezinoj ruci.

— Ta vaša Margita! Što vam je ona tu? Da je niste neograničeno opunomoćili u lipajevskim poslovima?

Tog se pitanja bojala.

A u strahu se krio stid.

— Znate... to je tako... nakon smrti oca... Margita je jedina poznala stvari, i ... naravno, tako je ostalo!

— Dakako, tako je ostalo! Ali zašto? I zbog čega je ostalo? Godina dana Margitina pašovanja, i vi bi iz Grabrovca selili!

— Kako to? Ne razumijem vas, molim!

— Lijepo! Selili bi! Doslovno!

I bude najednom grub.

— Bio sam u Grabrovcu, kad vam je umro otac, pa zašto me niste pozvali? No dakako! Gospoda s grbom! Što će im seljak, visokorođenoj eliti, kad može i Margita urediti takovu stvar! I uredila je! Dobro vas je izrabila! Pustili ste lukavu štajersku babu, da radi s vama, štogod je htjela, i ja joj se čudim, da nije već i vas prodala! Pa što ste vi zapravo mislili? Da živimo u križarskim vojnama? Čudim se jedino gospodinu Mogoroviću, jer on mi bar izgleda kao pametan čovjek, ta zašto mi nije javio? Bilo bi to malo drugačije! Ne bi se nalazili pred rasapom, draga moja! Ali naravno, družiti se s grabrovačkim seljakom, tražiti od njega ma i pametnih savjeta, nije u stilu plemenite gospode Lipajevih! Lipajevi! Da ne bi! Molim! Tu je znanje, tu su ruke, i u to jedino vjerujem!

Osjetivši trzanje njezinih usana, začas se smiri opet.

— Pišete za sjenokoše u Poloju! Ono tamo je Poloj, ali vi to ne znate! Dakle tako je to sa sjenokošama, da su vaše, no samo u gruntovnici!

— Kako to, samo u gruntovnici?

— Tako, da su vaše na papiru, a zapravo grabrovačke! Vi ste još jedino gruntovna vlasnica, plaćate poreze i ostale terete, no zemlju uživaju Grabrovčani, jer su dali novac! Novac su dali Margiti! Ljudi doduše nemaju ugovora, ali imaju potvrde i kupoprodajne pogodbe, a to je dovoljno, da im ne možete ništa bez parnice! Dakako, tužiti ih možete! U tom će slučaju pograbiti Margitu, ali vi ste ipak najviše krivi, jer vi ste Margiti i omogućili takove poslove!

Nastavlja sarkastički čitulju.

— Vina nema već četiri godine, jer Margita još u proljeće proda čitav rod! Uostalom, i vinograda je prodato! Dvadeset i pet jutara je preneseno na kupce, a vama je ostalo pet!... Kuća u gradu? Ruševina! Vanjština se drži, ali iznutra, vjerujte, ruševina!... Šume, te su uništene! Nešto ste prodali, naravno Grabrovčanima, a ostalo su izradili iskusni susjedi ...pogledajte kuće po brežuljcima! Da, vaše drvo! Sve to tamo, što se žuti po voćnjacima, stvoreno je iz vašeg drva!

— Pa to je krađa! Molim!

— Moguće da je krađa, no moguće da i nije baš krađa! Tko je od Lipajevih uopće znao, kako to zapravo stoji s njihovim šumama? Ljudi se okoristili prilikom! Vide drvo, da je zrelo za građu, a ovdje nitko i ne miče prstom, pa uzmi, okoristi se, bolje nego da ode u kvar!

Onda najednom usta, smijući se izazovno.

— Porezi nisu plaćeni već treću godinu! Osigurali su ih uknjižbom, no doći će i do ovrhe, a ovrha je, gospođo, i skupa i neugodna stvar!... Međutim, gdje vam je Margita? Molim, molim, samo se još nemojte onesvijestiti! Tu su još i obveznice starog Hrčka, a stari Hrčak ne zna šale, pa ni onda, kad se radi o plemićima!

— Tko je to Hrčak? Oprostite, ali ja ga ne poznajem!

— Ali Hrčak pozna vas!

I pozva Margitu sam.

Ugledavši staru natmurenu Štajerku, što kao da sluti blizinu zamke, Lipaj Mogorovićeva osjeti, da crveni, no spasi je Budački veselo zapucketavši prstima.

— Kako ste, gospođo Margita? Dođem zbog posla, pitam, čekam, ali ništa se ne može bez vas! Vi ste ovdje, kako se čini, majordomus, lipajevski očenaš i amen!... Imam kupca za imanje s dvorom, i gospođa je pristala, da stupi u pogodbu, no, kaže, prilike su poznate jedinoj Margiti!

— Pa vi ste doznali u gruntovnici, gospodin Budački!

— Tako! Dakle znate!

— Dakako! Čula sam! Znam!

Margita zaplače histerično.

Ona to nije zaslužila! Ona tu tegli već godine i godine, dala je Lipajevima najbolju snagu, a eto, kako joj to vraćaju! Juče, u selu, pitaju je susjedi, što se to ovdje dogodilo! Kažu, gospodin Budački pita za račun! Dakako, sada, kad ničega

nema, kad je nestalo svega kraj lošega gospodarstva, ali onda, kad je trebalo stvoriti novac, nitko je nije pitao! Ona nije kriva! Stara milostiva je bila astmatična, liječnici su iz Zagreba dolazili u Grabrovac, vozikalo se u ljetovališta, zimovalo se u inozemstvu, a sve je to stajalo hiljade! Uopće, pa tu se trošilo! Nikada nije uzmanjkalo ništa, baš kao ni onda za pokojnoga gospodina, i sve to s njezinom, Margitinom, zaslugom, jer se ona jedina brinula! Račun! Ali koji račun? Margita je neprekidno trčkarala i moljakala, da bi bilo sredstava za gospodski život, a plaćaju joj tako, da joj sude zato, što se brinula!

Ukratko, Margita je optuživala.

Gedajući je takovu, dok zamahuje pred Budačkim, vičući kričljivim piskutavim tonovima, Lipaj Mogorovićeva se zadivi sama sebi. Pa ona je bila slijepa! To je nova i drugačija Margita, a ta je i jedina prava! I kako samo viče! A ona je mislila, da Margita ne zna vikati!

I kako joj je sve to i žalosno i nesnosno, pomaknu se iza Budačkog otvorenom prozoru, sileći se, da po mogućnosti ne čuje Margitin krik.

Međutim Budački mahnu rukom, i bude začas mir.

— Dosta! Ne vičite, Margita! Čemu se svaditi? Ne treba nam nikakvih komedija! Bolje je, da kažete, no potpuno iskreno, koliko su vam mjesečno plaćali vaš trud?

Što on hoće s tim?

— No?

Posta nesigurna.

— Bio sam i na pošti, draga!

I ona se zguri pred udarcem.

— U osam mjeseci, što sam mogao doznati, vi ste u Štajersku poslali pedeset hiljada!

Više nije vikala.

Sjedajući na stanici u vlak za Štajersku, Margita se sa strahom ogleda s prozora, ne vjerujući još uvijek, da je doista ne će zatvoriti. Na što sve nije naišao taj Budački! Užas! Pravi slom! Eto je nanjušio i prevaru sa obveznicama, dapače je suočio sa samim Hrčkom, pa tko zna, što bi se još izleglo iz toga, da se nisu, u strahu pred skandalom, odlučili za mir!

...Naveče, razgovarajući na balkonu nad Kupom, Budački objasni mogućnost izlaza, a onda upre u Lipaj Mogorovovićevu oštricu oprezna pogleda.

— Dobro, ali što će na sve to gospodin Mogorović?

— Pustite gospodina Mogorovića, dragi prijatelju!

Usta nemirna i uzbuđena.

— I hvala vam na tolikoj pomoći! Ne želim vam oduzeti vremena za odmor, ali vi ste obećali, da me ne ćete napustiti, pa vas molim, da mi sve to i dokrajčite!

Zadrhta, pruži ruku.

— Vi ste mi jednom pisali!...

— I vi ste?...

— Ja sam razderala pismo, a nisam ga uopće ni otvorila!

— Da!...

Odmaknu se od nje.

— Onda sam bio dječak, sanjar, ukratko, ronio sam u romantici! Ovo me je ovdje opojilo! Vi ste mi onda blistala kao najljepša sreća! Danas? Živim, radim, stvaram, i čvrsto je pod mojim nogama!... Sada, oprostit ćete, ali moram do Hrčka! Potrebno je još jednom ga prodrmati!

Zašto je nije shvatio?

Ona je htjela ostati potpuno iskrena. Htjela je reći, da se stidi trenutka, kad je mogla odbaciti nečiju izjavu, koju nije ni pokušala shvatiti...

4.

Doznavši, da je u to s lipajevskim obveznicama počeo zavirivati mladi Budački, stari ga Baltazar Hrčak dočeka kunući. Taj pogospođeni deran! Nije mu dosta, što je uništio oca, što se klati po »Pemskoj«, tko zna zašto, nego eto ne da ni njemu, starcu, mira! I kako to samo izgleda u žutim polucipelama! I ribe lovi kao balavo dijete, i prži se na suncu, i brkove brije, ukratko, sumnjiv svat! Pa njega pita za obveznice! Što se to njega tiče, mamlaza »pemskog«! Tu bi i drugačiji polomili zube, jer sve je u redu utuženo i uknjiženo, ništa se ne može ispetljati! Čiji su to tamo potpisi? Zar nije potpisala plemenita vlastitom rukom? Da je zbilja potpisala, dokazat će svjedoci, dapače, posvjedočit će i gospođa Margita, plemenite komordinerica i gazdarica!

— Što se ti u to petljaš, je li, a? Plemenita! Pa neka je plemenita! Ja sam seljak Baltazar Hrčak, znojim se i mučim kao vrag na panju, ali zato ne posuđujem na obveznice! Hoho! Krasna stvar! Lako je primiti, no teško je, kad vraćaš, znam!

Ugodnije je ljenčariti i dangubiti po krevetima, lupkati se po balkonima od dosade peticama po stražnjici!

Budačkog nije smeo.

Da je sve to s papirima u takovu redu, stari se ne bi toliko uzvrpoljio, a pogotovo mu to ne bi uzburkalo zlobu i žuč.

— Slušajte, dragi Baltazar!

— Plemenita ti je draga, zbog toga i izmišljaš fakinarije!

— Obveznice je zbilja potpisala gospođa, i nitko ne veli, da ona to nije učinila! Ali ona se potpisala na čistom papiru, da ima Margita za sitnije narudžbe, ali nikako za obveznice, da se od vas posuđuje novac! Što će se dogoditi u takovu slučaju, ako ljudi na sudu istraže pismena, pa nađu, da je potpis gospođe Mogorovićeve i dvije godine stariji od ostalih pismena! Vještaci! Znate gospodu! Svakog su već vraga izmislili, da bi došli na cilj!

O tom, da gospoda izmišljaju koješta, da stalno pakoste Hrčkima po Grabrovcima, stari Hrčak je već davno utvrdio mišljenje. Pa dakako! Što bi i radili! Zašto bi Hrčki i plaćali porez, kad ne bi gospoda ljenčarila po uredima, i od proklete dosade ne znaju drugo, nego mudruju i izmišljaju, arcivrag ih izmislio i stvorio! Pa jer je Budački izrekao istinu, da je potpis Mogorovićeve na obveznicama stariji, — (»i stajao je zbilja na čistom papiru!«) —, Hrčak se, ne odajući, najednom pokoleba, jer kad je to pogodio »pogospođeni Grabrovčanin«, što će tek reći »ona prava gospoda«!

Juče, navrebavši Margitu u vrtu, on joj ispričao o traganju Budačkog, i oni jedno drugom obećali, da se ne će odati, ma došlo i do krive prisege. Da bi sama Margita, natjerana u tjesnac, prva prekršila zadatu vjeru, njemu je još nepoznato, i zato nastavlja boj.

— Sada je lako lagati, dragi moj! Vidi ti samo mudračine plemenite, što su to najednom izmudrile! Ali onda, kad su primali gotov novac, nisu se izmotavali, i još su moljakali, sretni, da su došli do novaca! Hoho! Obveznice! Potpisi! Da je zbilja lažno, ne bi ih u gruntovnici primili! I ono su gospoda, i tamo je po zakonu, zgrabili bi me odmah, isprevrnuli paragrafe, i još bi i u tamnici odsjedio!

— Ma slušajte, kume Baltazare!

— Ne laži! Nisam ti ja kum!

— Zar niste pomislili još nijednom na to, kako smo mi to došli na obveznice!

— Došli ste po lopovštini! Zna se! Ne treba mi misliti!

— Pa čitavo selo govori već mjesecima, da ste radili u sporazumu sa starom Margitom, i dobitak podijelili po polovici!

— Selo! Dobitak! Po polovici! Pa znaš ti ljude! Izmislili su! Lažu! Ta uvijek su o meni lagali! Zar nisu izmislili i ono o vlaku, da sam ukrao lopovima tatski novac, a nisam, priseći ću, da je od miševa!

To je bila istina.

O naglom bogatstvu Baltazara Hrčka pričalo se, da je isto preoteo u vlaku, vozeći se u vagonu s provalnicima. Stari je, tobože, spavao. I hrkao je silno, da bi bili sigurniji, misleći, da će čuti njihove tajne, a kad su zbog diobe izvukli novac, trgnuo se, skočio i razbio svjetiljku, pa zgrabivši objeručke hrpu banknota iskočio iz vlaka u noć. Sami provalnici na sudu su tako ispričali. Međutim, u Hrčka se nije ni diralo, jer suci ne vjerujući tatskom poštenju još jače nabrusili oštrinu paragrafa, te kaznili i provalu i laž.

No dok se Grabrovac raspričao o vlaku, sam je Hrčak naveliko pričao o miševima. Te je, veli, olujne noći najednom zakucalo o prozor nad krevetom, i u istom ga trenutku dozivalo s grabrovačke obale. Bi mu odmah čudno. Nešto se »tajnovita« zbivalo. Kako bi kucalo na staklu nad krevetom, da eto viče u istom času i stotinu metara daleko? Pa ipak je ustao i otvorio vrata, a kako je upravo nadaleko sijevnulo, ugleda u vrbaku na suprotnoj obali visokog crnog čovjeka.

Za sigurnost, Hrčak se prekrižio.

— Ne križaj se! Nego veslaj! Brzo!

Pristajući Hrčak je zacvokotao od straha, ćuteći prazninu i u utrobi i u mislima, a u istom trenu, na fićuk »crnog«, iz vrbaka nagrnule gomile miševa, i on ih je, »proklete čovječje duše«, drhćući prevozio do prvog pijetla, dobivši za nagradu od »gazde« vrećicu dukata.

Pričajući o tom, zgrbljen i suhonjav, Hrčak je dimio zemljanu lulicu, a duboko u njegovim žutkastim očicama kapkalo je nešto podmuklo i strašno porugljivo.

Od tih dana on se obogatio, sagradio krasnu »amerikansku« jednokatnicu, nakupovao zemlje, naposuđivao novaca, ne prestajući međutim prevoziti za novac, dok ne bude izgrađen

most. Sjedeći na klupici pred vratima podruma, vječno s torbakom na uleknutim prsima, ne puštajući ga od sebe ni u samom krevetu, jer tu su i ključevi njegova blaga, stalno bi žmirkao spreman na lihvu, lukav i đavolski škrt. Jednom, prevozeći nekog prosjaka, dozna tek na kraju, da nema za prijevoz, i on ga nemilosrdno vrati natrag, da prepliva Kupu ili isprosi novac, i tek onda da dođe opet.

Čuvši sada, da je selo krivo, što je sve to s papirima došlo na vidjelo, on je zadrhtao slineći i psujući, i onako već otprije bijesan na Grabrovac zbog poznatih šala s miševima. Tako za poplava, kad bi miševi provalili, seljaci bi ih tukli po dvorištima i tavanima, dobacujući si ih međusobno preko ograda.

— Kume! Eto Hrčka!

— A tebi, kume, dva!

Znajući već dugo za to prebacivanje, Hrčak bi sa slašću nastavio psovati, no Budački ga sjeća obveznica.

— Tu je i drugi svjedok, stari Bežan! Priznao mi je odmah, da su obveznice izmišljene, i veli, da će rado i priseći na sudu, ako ne budete pristali na nagodu!

Nagoda!

Hrčak zareži i poskoči otrovno.

Sumnjajući i tako na Gašpara Bežana, da priča u pijanstvu o njegovim poslovima, on bijesno zaboravi ulogu i poče živinski urlati.

— Gašpar je lopov, a bio je i pijan, njemu se ne može vjerovati! Što on znade, pijandura kokošarska, pili smo od jutra do kasne noći, pa i papire smo u noći potpisali! Laže! Ništa ne zna! Htio bi novaca, oguliti me kani, ali to mu je! Dobit će brus!

— A Margita?

Najednom se skupio.

— Gledajte! Tu vam je pred vratima Margita, priznala je, da ste radili zajedno! Na primjer, dali bi joj četiri hiljade, a u obveznici bi upisali osam!

I sada bude mir.

Računajući do kasna po Margitinim podacima, hrvući se za svaku pa i najmanju stavku, — (uzimajući kamate sa osam posto, a nikako s dvadeset i pet, kako traži Hrčak), — čitava se hipoteka spusti na nešto nad polovicu. Sam se Hrčak smirio i udobrovoljio, sretan, da je zatajio ovogodišnje kamate, a na

kraju još donesao i dvolitru vina, plaćajući sam sebi ugursuski premetanjem iz ljevice u desnicu...

Za osam dana je rasplet svršena stvar. Prodavši dvadesetak udaljenih jutara, (zbog Hrčka, poreza i kuće u gradu), lipajevski se posjed s hiljada jutara zaokruži na stotini, u komadu i bez ikakva tereta.

No za četiri dana će Budački iz Grabrovca, i Klara pomišlja sa zebnjom na taj put. Onda je ovdje i opet sama, napuštena u tjeskobi jesenje tišine, osuđena, da strepi i čami bez cilja i izlaza. A baš je sada u njoj nikla radost. Obilazeći s Budačkim lipajevsku zemlju, da vidi napokon i gdje je i što je, počela je osjećati, da živi s voljom, da se nipošto ne kani predati...

Šetajući popodne vrbakom uz Kupu, razgledajući tridesetak jutara oranice, masne i plodne, natapane Kupom, dođu na granicu njegova šljivika, i ona je naprosto morala u hladnjak, da bi ispila čašu vina...

— Znate, plemenita, moglo je to biti bolje!

Stari Budački mudro zasuče brk.

— Lipajevi su mogli gospodovati i danas na čitavoj nekadanjoj grabrovačkoj gospoštiji, da je bilo moje pameti! Gledajte ga! To mi je sin! Da ste uzeli njega, i ostali bi gospoda, a tako ste morali propasti!

— Daj, stari! Mir!

— A što bi dao mir! Bilo bi bolje i njima i meni, živjeli bi, kako treba, ne bi kao sada životarili! Što ja imam s tobom? Zašto sam te slao po školama? To, da se klatiš negdje po Češkoj, da se mučiš za druge i šalješ mi hiljade, a ja se tu grbim bez unuka!

— Doista! Pa zašto ga ne ženite?

— Zato, jer ga ne ćete vi!...

Drugog dana, govoreći s Budačkim, Klara se sjeti starog Budačkog, i nesvijesno uzbudi mir.

— Budački! Da li je to istina?

— A što to, da li je istina?

— To, što je rekao starac o vašoj ženidbi?

— Pa onda?

Ona je uzmakla.

I onda opet, a bio je suton, i oni kao obično sjedjeli na balkonu, kad se ona trgla i zadrhtala.

— Ne mogu! Ne mogu dalje!

— Što vam je?

Nije slutio.

— Morate se oženiti, da imate sina, jer je smiješno, da zbog mene trpite!

On je zapanjeno pogledao.

No začas se sigurno nasmijao.

— To, što sam došao na vaše pismo, moguće da je bilo i zbog Mogorovića!

Bila je blijeda i zatečena.

— Tako!... Jasno!... Naravno!...

Zubi grozničavo zacvokotali.

— Zebem!... Leći ću!... Do viđenja!...

U mraku salona Budački je stignu i pruživši ruke obuhvati je očajnim zahvatom.

— A što, da je zbilja istina? Što, ako ne mogu bez vas? Sutra odlazim, a da ne znam ništa, i ne slutim, kako je s vama? Zašto trpjeti i mučiti se? Što nam brani, da se ljubimo, i u ljubavi da radimo? Rad! I zajedničkim silama! Bit ćemo rasadište, srce toga kraja! Gledajte ih tamo pod krovovima u šljivicima, potrebno je, prići im i učiti ih! Je li? Dobro? Što? S ljudima za ljude, pa zato se isplati raditi!...

Ona je otimajući se udisala mirise njegove opaljene kože. Bio je to miris ove zemlje, tuđ, ali opojan i jak.

Njegove su usne vrebale.

No ona je uporno izmicala.

— Ne ću! Pustite me! Ne podnosim to! Osvijestite se, Budački!

Ali on je nije pustio.

Napokon je ima, sva mu je u šakama, a osjećajući je u naručaju toplu i otpornu, ispituje je požudnim raspaljenim prstima, i nikad mu još nije ništa kao ona zamirisalo.

Osjetila je, da će začas podlegnuti.

— Margita!

On je odskočio...

Slušajući jeku koračaja u tišini, ona je oćutjela, da je bila luda, jer je sve to i sama željela. Prizna u sebi, da je na to čekala. Bilo joj je jasno u onom trenutku, kad je njegova jaka muška ruka dotakla oblinu njene grudi, probudivši i u njoj strast...

Drugog jutra, čameći pred kućom, stari je Budački mrko odmahnuo rukom.

— Otputovao!

— Zašto?...

— Pitajte ga!...

I ona je pisala.

— Dragi! Čekam! Na sve sam spremna! Ali brzo, dok ne padne mrak! Dođi! Leti, jer se gušim u tišini! Radit ćemo! Živjet ćemo za cilj!...

Sada joj je trideset i šest godina.

O, da bi bilo toliko njegova voljenja!...

5.

Pa kad se stranac pojavio u salonu, ona se, ugledavši ga, sjeti pokojnoga Arpada.

— Ja sam Albert, Klara!...

Jasno!

Stričev sin!...

Međutim je bratić i ne pitajući sjeo, jadan u zelenkastom zaprašenom odijelu, gledajući za slikama po stijenama.

— Vi se u Grabrovcu još nekako držite, ali mi smo u Trstu fuć! Nakon smrti oca sve se pretvorilo u uspomene! Do juče sam bio u Zagrebu! Međutim sam morao neočekivano nestati; redarstvo mi je dalo mig!...

Bio je upalih obraza.

— Gladan sam! Ponudi prosjaka!...

Jedući pričao je neumorno dalje, nervozan i punih usta.

— Bio sam namješten, mala plaća, i eto, skoro bi me zatvorili! Srećom se sjetim Ratkajevih! Najavim se u audijenciju gospodi barunima, i gospoda duduše nadomjestila manjak, no odmah me i sjetila na odlazak! Naravno! I što bi drugo? Ali kad smo ih spasili sa stričevom ženidbom, bili su prilično skromniji!

Pijući posta živahan.

— Vele u selu, da prodaješ zemlju, i to ti je pametna stvar! Što ćeš na toj selendri? Otiđi dragom gospodinu suprugu, pa neka se brine, kad je znao pograbiti miraz!... Nešto ćeš mi malo posuditi? Vidiš, bez novaca sam, morao sam pješačiti do Grabrovca!... Da, to ti je komedija! Kad se samo sjetim gospodina djeda, da je i on dopješačio istom cestom, dođe mi, da hihotam od ushita! Zašto je on zapravo došao? Zašto su u Karlovcu skupili milijune, napljačkali se naivnih

budala? Zato, da gospodin Alfred Lipaj, prosjak i pronevjeritelj, ukratko protuha, može nakon nekih stotinu godina govoriti o obiteljskoj tradiciji!...

Noćio je u nekadašnjoj sobi gospodina Lipaja.

No ona mu nije vjerovala.

Bilo je tamo u njegovim očima nešto, što je u njoj izazvalo stravu, i zato je napeto čekala.

A onda je trgnu koraci u tišini hodnika. Odmah zatim, u pokrajnoj sobi, — (gdje leži novac u nezaključanom pretincu) —, zaruži pokret kao znak, da je sumnja opravdana.

Srce!

Srce je kipjelo.

Otvorivši vrata ugleda ga nad pretincem, sa svjetiljkom u ljevici, a s novčanicama u ispruženoj desnici.

— Albert!...

Jedva je prošaptala.

On je udari vještinom iskusna razbijača.

Ležeći na podu pod njegovim nogama, vidi živinski iscereno lice, kako vreba, da smlavi pokušaj otpora, spremno da tuče i dotuče na prvi krik.

Lipaj!...

Zar je zbilja istina?

Oduprijevši se laktovima pokuša se uspraviti, ali njegova je šaka, i ne dosegnuvši, povali pod stol.

Srce je naprosto prsnulo...

6.

Kraj odra nađe Mogorovića, blijeda od nespavanja.

— Nikad je nisam shvatio! Nikada nisam dokučio tajnu, što je to očekivala od života! Živjela je u sebi, i bila radi nečega potištena!...

Vraćajući se s pogreba, Budački se osvrnu na jedan svježi grob.

— Znate li, da sam je ljubio, Mogoroviću?

— Ljubili ste je?

Mogorović se trgnuo.

— Budački! A ona? Govorite! Što vam je odgovorila?

Budački pruži njezino jedino pismo.

— Tako!

Mogorović se zaustavio.

— Čitav život je zapravo neobjašnjiva zabluda! Što je imala sa mnom? Što sam joj mogao dati, kad je nisam ni poznao? S vama? Vi bi je moguće učinili čovjekom!

— Ona je već bila čovjek, jer je čekala i patila! Zar je ona kriva, da je odrasla u sredovječnim glupostima?... Međutim, slušajte ovo! Imanje u Grabrovcu prema ugovoru je vaše, i o tom bih se s vama porazgovorio! Ovdje ljudi, kako znate, živu loše! Njima ne treba riječi! Primjer je sve!... Dakle? Da li ste me shvatili? Ponešto već imam, uštedio sam u Češkoj, stari će, kad razložim, prodati svoje, i s tim bi zajednički započeli!... Iznajmite mi grabrovačku zemlju! Tu ćemo stvoriti naprednu gospodarsku stanicu!

— Vi ste fantast! Opametite se, dok vas nisam upropastio! Narod! Stvaranje! Gospodarske stanice! Sve su to tlapnje, literatura, ukratko lirika!

— Vi ste već nagriženi, Mogoroviću!

— Mislite skepticizam? Da, ali tu sam u pravu! Vi bi zbog romantičnih grabrovačkih sanjarija lakomisleno otkazali mjesto u Češkoj, a gore ste bogovski plaćeni! Niste dječak, Budački! Kažem, opametite se, jer ću pristati, i vi ste upropašteni!

— Što to znači, ako radim bogatašima za novac? Tu ću stvarati sa sirotinjom, a to je više!

— Dobro! Eto ruka!

Mogorović se zagleda u Budačkog umorna pogleda.

— Puštam vam Grabrovac na godinu dana, pa izvolite, porvajte se s vjetrenjačama! Od ovog i onako nisam imao ništa! Rvajte se, sanjajte, propovjedajte napredak, moguće da se ipak otrijeznite!

— Čitali ste pismo? Vidite! I ona je to htjela!... Nakon njezina pisma odugovlačiti, ili bojati se, značilo bi izdajstvo, Mogoroviću!... A onda, i treba već započeti! Govoriti i sumnjati? Ne, nego hrvati se, pa i s vjetrenjačama!...

BADNJAK U JAZAVČARIMA

1.

To, da je Tomo još od sinoć u Jazavčarima i da pije u krčmi Ignaca Piškora, javili su Mlakarevoj pisamcem sa stanice rano na badnjački dan. Zbunjena i ne vjerujući vlastitim očima, znojna od zabune i vatre u štednjaku, ona se zabuljila u glavareva pismena, a onda, prestrašivši se, dozvala Burgu i natjerala je, da trči do Piškora. Pa kad se Burga povratila sa izvidnice, potvrdivši, da je istina i da nisu izmislili, Mlakareva se trgla, jauknula i kao dijete zaplakala.

Što je to, za miloga Isusa? Što se to događa s njezinim jedinim sinkom? Kako da je dolje još od sinoć, pa kod Piškora, a eto je juče javio ocu, da nažalost ne može za Božić kući, jer tu bi potratio desetak dana, a upravo se sprema za ispite! I kako su ga zbog toga žalili! Koliko se ponosili žrtvom takova sina! Kad ne bi vjerovala prokušanoj Burgi, mislila bi još uvijek, da ružno sanja, no njena joj Burga ne laže nikad, jer tko bi je, kao Mlakarevi, držao u kući, takovu, s nezakonitim djetetom!

Burga!

Kune se, da je istina!

Provirila je, veli, kroz prozorčić iz kuhinje, i lijepo prepoznala gospodina Tomu, — s lijeve mu strane pisar Žugac, a s desne Gidijina Ruža!

— Istina je, milostiva draga! Oči mi iskapale, ako lažem, i vino su kuhali! I neku vragoliju od ruma i šećera, pravi otrov, i đavo bi crknuo, a sve to, kažu, po uputi pisara Martina! Gidijina je došla već kasno, pred ponoć, tobože kao kuma Piškoreve unučice, ali zna se, bilo joj je do gospodina!

Da! Sramota, milostiva! Bruji već čitavim Jazavčarima! Ona se raspitala i u krčmi i na stanici, kako je to došlo do takove nesreće, i oba se slažu, i Piškor i Pobor, da se mladi gospodin s pisarom Žugcem zajedno školao u gimnaziji! Neočekivano se, vele, sastali! I onda eto proslavili!

Ukratko, sve te Burgine pojedinosti, nimalo poljepšane, ispričane grubo, umjesto da stišaju usplahirenu Mlakarevu, samo još povećale jad.

Njezin lijepi sin! Uzor mladosti i nepokvarenosti! To, što je sjeo, da pije s pisarom, kakogod je neprilično i zapravo ružno, dade se još nekako i razumjeti i zaboraviti, jer eto su i u školu polazili zajedno, — ali ono, da se druži s »jazavčarskom Putifarkom«, ne može se i ne smije oprostiti! Nije tu nešto u redu, Marijo slatka! Nešto se u dječaku prolomilo!

Bdijući nad sinom od prvih dana, znajući za njegov pa i najnedužniji korak, Mlakareva trne na mračnu vjerojatnost, da je »jazavčarska Putifarka« Gidijina Ruža moguće već i uspjela kod njena jedinca, i, onako, u vinu, ga zavela.

Tog pisara Adam će već o prvom otpustiti! Doduše ga žali, no ne može mu pomoći, jer tako kao noćas ponovilo bi se uvijek, kad bi Tomo doputovao iz Zagreba! A onda i nije to nipošto prikladan čovjek! Učiti gimnaziju i ostati pisar, znači, da je trula posrnula duša, gotova opasnost za zdravlje mladića, na primjer, kao što je njezin sin! Žugac je u tom isto, što i Gidijina Ruža! No i ta će platiti, ne će pobjeći, sjedjet će dolje u općinskom zatvoru, na kvrgavim daskama, o kruhu i vodi, da upamti zauvijek, kad je sjela za Tomin stol!

Uopće! Ne smije se čekati! Kod Piškora se luduje još uvijek, pa to treba dokrajčiti!

Živući s Mlakarom trideset i pet godina, Mlakarevoj je do sitnica potpuno jasno, što bi se već zbilo u tom slučaju, da je glasnik sa stanice, ne našavši majke, pisamce predao ocu. Mlakar voli sina. Obožava njegovih desetak svršenih ispita. Da takova počasna mlakarevska točka pijančuje po zapuštenim jazavčarskim leglima, oskvrnjujući tradiciju obiteljskoga ugleda, izazvalo bi bjesnilo bilježničkog dostojanstva, i on bi, ne razmislivši, pojurio Piškoru, da tamo sudi sam. Spriječiti objašnjenje pred čitavim Jazavčarima, Mlakarevoj je zasad od svega preče, pa zato ponovno šalje Burgu, a u kratkom pismu zaklinje sina, da odmah ostavi i društvo i krčmu, i napokon udostoji dom.

Onda, kad je ovdje, ne mogu se sukobiti pred svjedocima! To, da je nešto uistinu bilo, Mlakar će dakako ubrzo doznati, bit će predbacivanja, a moguće i udaraca, no sve to u njihovoj solidnoj tišini, iza zatvorenih vrata i prozora!

Spremajući brdo kolača i mesa Mlakareva se nestrpljivo obazire prozoru, pogledavajući na cestu, što se spušta jazavčarskoj stanici. Eto je već deseta, a Tomo se ne pokazuje još uvijek! Nema pače ni same Burge, mada je već vrijeme, da bi započela cijepati, jer za to, da se dođe do Piškora i natrag, dovoljan je čitav sat! Sigurno je! Putem su ih zadržali! Ugrijan pićem, šutljivac Tomo lako se je pretvorio u brbljavca! To, da bi Tomo u elementarnom potresu u krčmi zadržao i njezinu služavku, sileći je da sjedne i ispije čašicu, Mlakarevoj u njenoj dostojanstvenoj debljini uopće ni ne pada na um.

Strepeći, da Mlakar ne ostavi sobu i bilo radi čega ne siđe u ured, ona se od straha sve jače znoji, ne misleći kao obično na prijašnje blagdane, da li će njeni kolači od sala i opet izazvati juriš čestitara i gostiju. Doduše, tako na imendan i Badnjak, Mlakar iznimno zaboravlja na bilježničku sobu. To je njegov zakon. Od rana jutra, i danas kao svagda, on se isprsuje u velikoj odaji, dočekujući čestitare, iz Jazavčara i okolice, a ujedno i zabavlja redovitog božićnjega gošta. Danas ih je pače dvoje. Uz gospođicu Pogledićevu, jazavčarsku učiteljicu (koja nema u životu nikoga od svojih, a pozvana je naknadno u zadnjem trenutku, kad su Mlakarevi već doznali za Tomin otkaz). tu je kao glavna ovogodišnja osobitost porezni inspektor Franjo Hermengildo Baćan...

Upoznavši Baćana pred mjesec dana, u nekom intimnijem polusližbenom poslu, Mlakar je oduševljen poznanstvom takova čovjeka. Predavši poslove zamjeniku u uredu, »da bi mogao govoriti miran od stranaka«, Baćan se šepiri na inspektorskom stolcu i s visoka ispitkuje o Jazavčarima.

Za jazavčarske ljude je već čuo, da su poslovični svadljivci! Da ne znaju ništa i da nemaju ništa, da su lijeni i zapušteni, da su glupi i prevrtljivi, i premda obiluju i zemljom i šumom, da su zadnji u čitavomu okrugu! No on će im, Baćan, pokazati! On će se pobrinuti, ma bilo to i silom, da ih skrene na pravi put!

— Tamo, na primjer, u vašim Jazavčarima, kao komad kruha bi trebala škola za domaćice! Da li ste već o tom mislili? Pa dakako, niste mislili! Srećom su mene premjestili ovamo (a čini se, među nama, zbog zaostalih prilika!), i ja ću se zauzeti kod znanaca po ministarstvima, da Jazavčari dođu u najkraćem vremenu do jeftina električna pogona! Da li vam

je jasno, da bi u tom slučaju u šumovitim Jazavčarima nikle pilane i dale narodu zaradu? Ne, to vam nije jasno, gospodine moj! No tu je sada Franjo Baćan, koji živi, da misli i radi na progresu, i on se kune, da će vas tamo naučiti, da mislite i radite!

Zbunivši primitivnog jazavčarskog bilježnika zvonkom zvekom zvučnih fraza, on ga uvjeri o osobitosti svojih veza. Na primjer, zna li Mlakar za doktora Kukića? Kako? Ne zna? Pa gdje on to zapravo živi? Doktor prava Boris Kukić, suprug prekrasne bečke milijunarke, zahvaljuje njemu, inspektoru Baćanu, što je prošao na proljetnim izborima!

— Eto, pisat ću Kukiću! Kad Baćan želi, vjerujte mi, Kukiću je to svetinja!

Na poziv Mlakara, da mu dođe u goste, prista odmah, naglašujući povjerljivo, da i tako mora proučiti položaj, jer (to je tajna, no Mlakaru će reći), na novim izborima Kukić će kandidirati tu! Ipak se ne odazva na četiri prva poziva. Dođe danas, na Mlakarev imendan, kad je ovaj automatski poslao pismo, ne nadajući se odazivu na Badnjak.

Da je Baćan neočekivano odabrao Badnjak, kad ne će i ne može »proučiti položaj«, Mlakaru je čudno i gotovo bi koješta mislio. No bit će sigurno, da su pozvali i Baćanovu, a Baćanu se ne sviđaju njeni gostoprimci, pa je radije krenuo u Jazavčare. Mlakar i ne sanja, da je sve to zato, što Baćan, putujući od kuće na Badnjak, ne želi i ne misli, nego opet nadražiti, — ovog puta i jače i gorče — ljubomornu, a nevoljenu ženu.

Dokazujući neophodnost puta u Jazavčare, jer jazavčarski porezovnici da ne plaćaju porez, pa mora radi toga preslušati blagajnika (»po pismenom nalogu, u dvadeset i četiri sata!«), Baćan je po običaju sve to lukavo izmislio. Primivši zadnji Mlakarev poziv, spali ga oprezno na svijeći u uredu, zanoseći se unaprijed krasnom zgodom, što može zabavljajući se izvršiti i slatku osvetu.

— Razumije se, kući se vraćam za dana, onim popodnevnim vlakom u četiri sata! Uopće! Prokleta služba! Ne daju čovjeku pokoja ni na takav dan!

Prisižući ženi, da će svakako doći, on je dakako već sada odlučio, da ostane u Jazavčarima do kasne noći, jer »bilo je posla do nešto pred osam, kad nema vlaka do ponoći!« Dalje od ponoći, razumije se, nema ništa! U tom slučaju, da produži

izlet, eto u Jazavčare za njim i žene, a onda, zna se, što bi se dogodilo!...

Pričajući Mlakaru o svojim poznanstvima, srčući pitko svetojansko vino, Baćan bi, osjetivši koračaje na hodniku, naglo napustio načetu temu i birajući rjeđe značajnije riječi, bez ikakva prijelaza, započimao novu, po njegovu zanimljiviju i reprezentativniju. Mlakar se smješka ne shvaćajući ništa od igre. Pričajući Baćanu o gospođici Pogledićevoj, da je mlada i lijepa, a u Jazavčarima nezadovoljna, nije ni slutio, da je upravo tako razigrao njegov duh. Baćan se ponadao pustolovini. Čuvši za učiteljicu, da je nezadovoljna u Jazavčarima, smislio začas osnovu za navalu, — uvjerivši je, na primjer, da joj može pomoći (»jer njegov prijatelj doktor Kukić...«), on će je prisiliti, da bude i pametnija i pitomija! Svakako je zgoda za idilu! Oslobođen žene i njena nadziranja, on se tu, u toploj sobi, i sam opaja snagom svojih riječi. Jedva skoknuvši u općinski ured, da primi potvrdu za putni račun, a jednako kao dokaz sumnjičavoj ženi, da je zbilja obavljao službeni posao, — razbrbljao se o politici i potrebama naroda, ne misleći i ne računajući nego stalno o vremenu, o tih kratkotrajnih nekoliko sati, koje treba po mogućnosti iskoristiti što spretnije i pametnije...

Kao mlađe dijete siromašnog opančara Baćan je već rano, još u dječačkim danima (sretajući milostive u krznu i svili, ovijene čudnim razdražljivim mirisima), osjetio nemirnu žudnju za velikim i nesvakidašnjim. Gušeći se s roditeljima i starijim bratom u kukavnoj sobi prizemna stana, on je očajao na samu vjerojatnost, da bi tu, u gadljivoj vlasti kože, ginuo čitava života. Otac, nemajući za pomoćnu silu, već je eno upregao starijeg brata, a čini se, da će i njega upregnuti! Doista! Nema spasa! Samim rođenjem i on je osuđen na pregaranje! Robijaški disati u smradu i prnju, trunuti na tronošku i grbiti se nad kožom, nepravedno potisnut u teglenje bez radosti, — sve te crne sablasne slike pritištu slabo prestrašeno srce, a misli su otrovne od žaljenja na stradanje kod roditelja. Kad bi mogao nagovoriti mrgodna oca, da ga pusti u gimnaziju i spasi od opanaka, učio bi i od najboljih bolje! Škole! Bogatstvo! Gospodovanje! Otkrivši mogućnost bijega iz procjepa, približi se trudnu izmučenu ocu, i buljeći vlažnim neiskrenim pogledom u njegove tvrde uprljane ruke, nagovijesti, da je škola — spas.

Zbog majke i oca potrebno je žrtvovati se, uprijeti i dokinuti nepravdu! On će im pomoći, da jednom ne moraju gladovati!

Navaljuje uporno sijući nadu, i sam zanesen uskipjelim snovima, pa zbilja uvjeri nepovjerljiva oca, da takova sina, što misli na budućnost, zaista treba podignuti na noge, školati ga, i tako sebi za starost osigurati pomoć.

Tko je ravan gimnazijalcu s napoleonskim snovima? Dok se družba iz uličice rasula po zanatima, on je sreta pobjedonosnim migom, smatrajući je već sada u budućnosti svojom vojskom. »Doktor prava Franjo Baćan« ili »doktor medicine Franjo Baćan« sjati će zlatnim upadljivim pismenima, a stranke će u čekaonici zbunjeno kašljucati, stavljajući u njegove ruke i sebe i sudbinu. Pročitavši knjigu o velikanima u historiji, odredi i sebi slavu sjajne budućnosti. No ipak i jače i bujnije od svega u njemu već sada, dakako još nejasno, bukti žudnja za ženskim milovanjem, — snijeg prši, praporci zvone, a on je ogrlio mirisavu draganu i srče opojni miris njene kože.

Međutim, svršivši četvrtu gimnaziju, nađe se neočekivano pred zaprekom. Izgubivši tužnu uvelu ženu, stari Baćan, savjetujući se s profesorima, odluči, da gimnazijalac nastavi u preparandiji, jer tako će doći do bržeg i sigurnijega kruha.

A! Dakle profesori se umiješali!

Osjetili talenat opančarskog sina, zavide mu, onemogućili bi ga na selendri!

I doista, profesori se zbilja »umiješali«, ali nipošto zato, da »onemogućuju talenat«, nego obratno, sluteći u njemu, sirotinji, pošteni napor sutrašnjeg narodnog čovjeka.

Ranjena ponosa, pokolebanih osnova, on se pokori ne buneći se otvoreno, no ipak marljivo ispitkuje po uredima, da li će moći i s preparandijskom maturom dobiti državnu službu.

Svršivši, ne ode za učitelja.

Sad je već tvrdoglav, jer diploma je u džepu, pa nadmoćno tumači zaročaranu ocu (koji jednako sanja već četiri godine, kako hrani piliće iza škole na dvorištu i stvara sa sinom čitavu farmu!), da je učitelj manje i od pisara u općini, dakle ukratko, nitko i ništa!

I kako ga jadno plaćaju! A i za tu kukavnu prosjačku plaću, čekajući je kadšto i do dvadesetog u mjesecu, mora se natezati s blagajnicima u općini, tužakati ih i s njima se sva-

diti! I obično svrši sa sušicom! I nema zgode, da nešto stvori za Hrvatsku!

Predbacujući ocu »budalaštinu s preparandijom«, on mu tek sada otkri tlapnju, da se ne će kao drugi zadovoljiti sa sredinom, nego teži među prve, na vrh. To, da kani u porezni ured, nipošto mu nije cilj. Radeći privatno svršit će pravo, i tako kao pravnik pomoći narodu, da se spremi za obračun sa Austrijom.

Za to vrijeme, dok ne svrši sasvim, ne će, razumije se, slati kući, jer knjige su skupe, pa i ispiti se plaćaju, — no onda, kasnije, kad bude gospodin, ne će zaboraviti dužnosti sina, i otac će napokon poživjeti u miru i odmoru!...

Slušajući predavanje otac se zbuni, a pogotovo, jer otkri u očima sina nešto, što se nije svidjelo. On je odjednom započeo sumnjati, da su sve to lijepe no i prazne riječi, a zbilja da će biti drugačija i nipošto ugodna. Što će biti u tom slučaju, ako Franjo ne svrši pravo? Tko će se zapravo okoristiti školom, zašto i zbog čega to? Nije li bilo i sigurnije i probitačnije, za njega, isprebijena siromaštinom i radom, da je sav taj novac, utrošen na Franju, lijepo upotrijebio na korisniji način i sam si osigurao bolju i mirniju starost? Roneći pitanjem u sinovljevim zjenicama, nestalnim, nemirnim i grozničavo svjetlucavim, osjeti tupu nelagodnu gorčinu, jer je onom drugom, starijem sinu, što tegli i kuburi na prokletom tronošcu, i nehotice nanio krivicu. Ali više nema pomoći! Deran ga je, čini se, nadigrao! S Franjom je jednako kao s propalom bankom, — znojiš se, mučiš se, ulažeš, zbrajaš, a onda na kraju od svega ništa, do niza nekorisnih brojaka!

Ne doznavši nikad za takove misli, Franjo Baćan dobi mjesto i nesta duboko u zabiti ličke provincije. Pred njim je slobodno osvajanje života, vrijeme, da bi snagu okušao na djelu, pa da dokaže i prvorazredne sposobnosti. On je pozvan za nesvakidašnja djela, da bude među prvima u borbi za slobodu, a nikako da bi svršio kao obična beamterska šuška! Tako i najavi, jedva se upoznavši s drugovima. Teško izdrži desetak trenutaka, i već se isprsio sijevnuvši očima, da je ovdje na proputovanju, dok svrši pravo, a onda će odvjetnikovati u Zagrebu. No upravo to ga odijeli od njih, stvori nepremostiv jaz. Bude im smiješan nepriličan stranac, uljez u jednoličnosti suhoparna kruga, a sve je to opet omogućilo ko-

mediju, u kojoj se ambicija Franje Hermengilda guši već dvadeset i pet godina.

Drugog dana po dolasku na mjesto, Baćan u uredu upozna učiteljicu Županovu. Zahvativši zanimanje u njezinim očima, njega potrese uzbudljiva misao, da je kod nje na prvi pogled izazvao utisak.

Doista! Prilika, da pokaže osvajalačku moć! Lijepa doduše nije! I starija je, bit će već u tridesetoj! No ipak, nemajući baš bolje zgode, on će i ovdje okušati snagu, poigrati se desetak bezbrižnih dana, odlikujući prvenstvom siromašnu provincijalnu usiđelicu!

— Da li bi mi htjeli pomoći, da upoznam gradić? Zaista?

— Hvala! Hvala!

Ugovorivši sastanak za isto popodne, razigrani Baćan ne sluti i ne sumnja, da je Županova došla u porezni ured, nadajući se, da će se upoznati s njim...

Već deset godina se ona napreže, da nađe ženika u toj zaboravljenoj zabiti. Svakomu muškarcu u izvjesno doba dozlogrdi skitnja i hrana po krčmama, pa želi vlastiti kut! No njoj su vješto izmicali. Činilo se, da joj čitaju u očima. Pa ipak je ustrajala, a nije malaksala, nastavljajući lovom i upornija i iskusnija, i svaki novi činovnik u mjestu nova je zgoda za plijen. Doznavši za Baćana dojuri u ured, dok ga nisu obavijestili i opomenuli. Jer to joj je i samoj poznato. O njoj i njenim bračnim idealima kola desetak duhovitih priča, i svakog novajliju, pričajući mu o »znamenitostima«, upozorili bi i na gospođicu Županovu. Baćana nisu upozorili. Doznavši začas za poznanstvo u uredu, sve se pritajilo, da vidi zaplet, doduše ne želeći i ne misleći na nesreću, ali zlorado radi »odvjetnikovanja u Zagrebu« i sluteći smijeh.

Smijeha bude na pretek još istog dana. Šetajući ulicama sredinom gradića i Baćan i Županova poželjeli tišine u zelenilu. Tamo, ne braneći se ni pokretom ni riječima, ona se preda u zatišju stabala, napokon dočekavši i taj trenutak, kad vidi siguran cilj. Jer taj joj mladi dvadesetgodišnji muškarac ne može i ne će iz šaka! Deset godina neprekidna vrebanja učinilo je dovoljno spremnom i za iskusna čovjeka! U istom času, dok tepa o ljubavi, razmišlja o mreži nad njegovom slobodom, jer to, što je bilo, ne može se završiti, nego zakonski, sa zakletvom pred oltarom!

Zakonski!

Sa zakletvom pred oltarom!

Baćan, opijen brzinom pobjede, i ne sanja o obljubljenoj ruži.

Zamahnuvši krilima kao pravi leptirić, oblijeta gradićem, da bi otkrio pupoljčiće, kad ruža neočekivano posla pisamce, jadikujući, da je unesrećena, jer je zanijela.

I on je svemu kriv! Zar nije izrabio njezinu slabost, okoristio se, kad je bila bez obrane! Jao! Što će sada? Pa ona je proigrala slobodu! Ali sve se to dade popraviti još za vremena, jer što je, to je, ne preostaje im drugo, nego eto, sklopiti brak!

Streslo ga u samom korijenju.

I baš se to njemu dogodilo!

Smućen, očajan od grižnje i strave, a pogotovo primjećujući smijuckanje u uredu, Baćan je smišljao i odbacivao osnove, satrt u prašinu bezglavosti.

Premještenje! Još je jedino, što preostaje! Otići, pobjeći, odahnuti od pritiska, i tek onda pregovarati, u sigurnoj daljini, jer to je i glavno, izbjeći sastancima i suzama! Na sudu? Laka stvar! Plaćati za dijete, najgore je, što se može dogoditi!

Priloživši molbi mišljenje liječnika, da ga treba zbog zdravlja premjestiti u Slavoniju, on se već ponadao i gotovo sinuo, kad sve to o molbi prišapnuli Županovoj, a ona započela lom.

Tih je dana čitavo mjesto praskalo srdačnim grohotom. Zaustavljajući ga na ulici, provaljujući mu u ured, Županova ganja usplahirena Baćana, divlja i osvetničkih namjera. Bježeći pred njom i njezinom vikom, krijući se prolazima, izmičući hodnicima, on se izgubio u zahvatu užasa, ne nalazeći ni zaleđa ni žaljenja.

Pa ona bi ga lako ubila! I kakova je to, molim, siromašna provincijalna usiđelica! Demon! Živina! Razbojnik!

Stjeran u tjesnac, nemoćan do kukavštine, Baćan odluči, da ode u Zagreb i tamo požuri premještenje iz pakla, ali ona provali u njegovu sobu i napokon ga svlada s nabijenim revolverom u desnici. Radi gola života preda joj se na milost i nemilost. Divna zvijezda dječakovih sanja, spremna da blista širinom obzorja, tužno ugasnu, da se nije ni pojavila, no strašnije i od toga je skoro spoznanje, da djeteta nema, i ne će ga biti, ukratko, da je lukavo izmišljeno...

Zajednički im život nije nego mučko ujedanje. Mrzeći ženu od prvog časa, bijesan zbog braka, a još više radi djeteta, Baćan stenje od želje za rastavom, ali onaj revolver u njenoj ruci, pa tmurna vjerojatnost, da bi sigurno opalila, rastvaraju snagu za djelo u mamurnom čekanju. Dočekavši ipak zamoljeno premještenje, nasluti bar u tom polovičnu slobodu, jer žena je u Lici ulančena mjestom, i u Slavoniju će otputovati sam. No i to osta san. Četiri dan pred odlazak iz krletke, ne pitajući ga, žena se zahvalila na službi, i tako mu se nametnula sasvim.

Preselivši, oživi ponovno. U bujnosti slavonskoga obilja doći će čudo. Tu je sama, potkresanih nokata, među takovim ljudima, koji ne će spletkariti, a pogotovo, koji je ne će podjarivati, uhodeći ga na stramputici. Začas skupi intimno društvance, tješi se pijančujući po zakutnim leglima, vara je na svakom koraku. I zbilja, ona je podnosila. Pritajila se, ali jedva na desetak dana, dok upozna susjede i pohvata konce, a onda se prenula i buknula. Stisnutih zubi pretraži sastajališta, obiđe, tražeći, čitavo trgovište, i kada ga pronađe u kolu snaša, nahrupi u lokal kriknuvši prodirno, udarajući ga pred klupkom zaprepaštenih vinopija drugova. Bila je od njega jača i tijelom i dušom. Bila je spremna, da ga tuče i ljubi, — da ga zadrži za se, ma i tako, samom silom.

Baćan se utvrđuje u uredu. Samo da nije u blizini žene, a znajući dobro, da je ždere izbivanjem, drijema nad spisima čitave noći, izmišljajući važne neodgodive poslove, koje mora »već do sutra svršiti«. U tom podmuklom no i prozirnom izmicanju jadno je od gladnih neizdovoljenih želja i bilo bi mrtvo, da nije utjehe sa osvetom.

No bude tjeskobno, kad je čovjek u tišini sam. I samo drvo pucketa neprirodno i sablasno. Natjeravši podvornika, da mu bude na dohvatu, časti ga rakijom kao naknadom za bdijenje, i pijući plače nad ukradenom slobodom, stvarajući od sebe neshvaćen tragičan lik. I dakako, izaziva sućut. Počašćen povjerenjem unesrećena poglavara, podvornik mu posta vjernim tragačem, dovodeći mu u ured ženske za ljubavne igranke. Dogovaraju se pišući si na papirićima. Tko zna, ne prisluškuju li pod prozorom ili pred vratima na hodniku? Zebući na pomisao, da je negdje u blizini, ne vjerujući pucketanju u tamnim sobama, Baćan bi neočekivano otvarao vrata i panično

zurio u mrak i tišinu, naslućujući svagdje ili ženu ili njezin trag. Pa ipak je ubrzo doznala. Polupavši stakla na prozorima ureda, nahrupi u sobu, kad je bio u grijehu, a svježe modrice na Baćanovu licu dokazuju, da je zaplet još uvijek u porastu, a nipošto još nije kraj.

Tako se proigrale godine. Naviknuvši na kopkanje po stolovima ureda (upočetku ne misleći nego skratiti dosadu, no poslije naslućujući sitničave tajne), Baćan oživi u nametnutom okviru, osjetivši najveću sreću u sticanju ranga. U njemu je mrtva slutnja dječaka, da ima u životu i drugačijih problema, koji nisu uvjetovani ni porezom ni službenim žigom. Skršen u braku, zamišlja, da je život u kršenju. Glumeći ženi, navikao je i disati glumeći. Osuđen da ne upravlja vlastitim životom, odredi si, vladati nad činovništvom i strankama, i u to vladanje unosi pakosnu moć. Zloban na ženu zbog mučenja i špijuniranja, osjeća odasvud špijunažu i zavist, ne vjerujući nikomu, jer zna, da ni njemu ne vjeruju. Hvaleći se sa svojim radikalnim patriotizmom, uživa, kada bunca o narodu i pravicama, da ipak već sutra, plijeneći za porez, proda za bagatelu seljačku kravu, i za najmanji porezni dug.

Sam je sebi onemogućena veličina, jasan dokaz, kako stradaju talenti u Hrvatskoj.

A mogao je čudesa stvoriti!

Tako, nažalost, ne može drugo, nego ljubiti narod i služiti paragrafu, žrtvovati se u radu za domovinu!...

Sada, zabavljajući se u Jazavčarima kod Mlakara, on je već proveo desetak političkih revolucija. Čuvši međutim za Mlakareva sina, da uči filozofiju, a uskoro će i svršiti, sjeti se uzdišući, da je nekada pisao »i u novinama«.

— Ne velim, da je bilo genijalno! No tko će znati, u pismenijoj sredini mogao sam obogatiti hrvatsku književnost desetkom dobrih romana!

Da, tako je to! Nesreća!

A za Mlakareva sina, dakako, pisat će Kukiću!

Kada svrši, namjestit će ga u Zagrebu!

No upravo u srijedu, s Mlakarevim pozivom, Baćan je primio i Kukićevo pismo, ali i to, iznimno, spalio. U desetak redaka Kukić moli, da ga Baćan poštedi s namještenjima znanaca, jer za te sitnice, kraj važnijih poslova, da nema ni smisla ni vremena.

Bolno dirnut, ranjene taštine, Baćan i opet dočeka zgodu, da bi ljude optužio zbog nezahvalnosti. Učinio je to međutim, bar ovaj put, intimno u sebi.

I kako je to hladno napisano!

Dakako, hvala za žrtvu i usluge, učinjene mu u najtežim trenucima!

Pa ipak, Baćanu je i samom jasno, da nije učinio ništa.

Desetak pritisaka na stranke u uredu, kad su došle zamoliti odgodu dražbe, ne bi pomoglo ni u tom slučaju, da je Kukićeva kandidatura (uostalom bez protukandidature!), doista i bila ugrožena...

2.

Zamislivši, da ne ode ni za Božić u Jazavčare, jer se mora potkovati za ispite u zimskom roku, mladi je Mlakar odgađao do zadnjeg, kolebajući, da li bi otputovao ili ostao u Zagrebu. Stojeći neodlučno pred poštanskim pretincem, on se zagledao u žućkasto pismo, boreći se još kojih dvadesetak trenutaka, a onda najednom (da dođe na vrijeme, da se starci za dobe opskrbe društvom!), oslobodio se uzetosti, automatski, samim pokretom. Odmah zatim posta i nesiguran i nezadovoljan. Pogotovo radi pjesama u čitavoj trokatnici, jer u tom uzbudljivom predbadnjačkom nemiru ne će ni moći učiti.

Pa i gazdaričin sin je brzojavio, da dolazi na Badnjak!

Dolje u prizemlju još sinoć se skupile učiteljice, upraviteljičine kćeri!

I sama dvorkinja u dvorišnom brlogu, s troje blijedih izgladnjelih golišavaca, donesavši milostinju poglavarstva i škole, srela ga prviput ne gledeći ukoso, nego pjevuckajući suhim, no nekud i otopljenim glasom!

Burna trka mališa na hodniku sjeti ga Jazavčara i jazavčarske mladosti, — javi se potmulo buđenje nostalgije za onim primitivnim i već dvadeset godina jednako zanimljivim Badnjakom.

Doista, bilo je pretjerano!

Zar može o ispitima odlučiti desetak dana?

Eno tamo u gazdaričinoj kuhinji već osam dana ne govore o drugom, nego o tom »da se dečko žrtvovao i odvažio, da će ipak i po takovoj zimi na daleki put«!

I kako su pogledali, kad su čuli, da ne kani iz Zagreba!

U tim prostodušnim svakidašnjim očima blijesnulo je neskriveno od očita predbacivanja, već i zato, što će njihov doputovati iz Kotora, a njemu se, kako izgleda, ne da ni do nedalekih Jazavčara!

Sve je to dovoljno, da se stvori ugodnija odluka.

Otići će sutra, popodnevnim vlakom, ne javljajući ništa, da bi bilo veselije, — i dok se sprema puneći kovčeg, u njemu zaigralo od slika i neugašena sjećanja.

Stoji, na primjer, kraj otvorena prozora, a vani, u čudu badnjačke noći, poskakuju stotine svjetlucavih točaka, luči ljudi iz Jazavčara! Ali što, ako nisu iz Jazavčara! Tko zna, odakle iz neznana kraja, došuljali se neznanci na ponoćni sastanak, začas će se spustiti niz pašnjake selu, ući ovamo u njihovu sobu, i povezati im ruke, nevidljivi iza sjajnih oklopa!

Drhćući, ustravljen zbivanjem u noći, uznemirena srca, zebući od izvjedljivosti, on se ukočio ne mičući se s promatrališta i kad se svjetlucanje, poigravajući nad vinogradima, zbilja zaustavlja kod crkve na brijegu, odahnu, ali bude i nezadovoljan.

Pa zvonjava u mraku, drugačija i sablasno visinska!

I kubure na proplancima! I pjesme na stazama i po gudurama!

I bor u kutu s badnjačkom svijećom, s jabukama, orasima, pšenicom i medom, — i kriška češnjaka, da zagrizeš pred sumrak, jer tako izbjegneš nečistim silama, što vrebaju na raspućima, divlje zbog objavljenja u ponoći!

I slatkasto lelujanje tamjana po sobama i hodnicima!

I praćakanje u slami pod badnjačkim stolom, kad guckaš vino povlačeći slamčicom, a svi ti se najednom zadive sili grla!

No ipak, i življi i zanimljiviji od svega, bili su ljudi, tatini gosti, — i obični i neobični, i neznalice i sveznalice, redajući se u šarolikoj povorci!...

Na primjer, blagajnik Bajuk!

Ćutljiv mladić s djevojačkim prstima, drugačiji i miliji od sviju u jazavčarskoj općini. Onog Badnjaka, gostujući kod Mlakarevih, zasjao čudnim neviđenim još zanosom, preobrazio se najednom u pjevača i šaljivca, pokapajući dotadašnju nujnost zdravicom životu. No u deset sve se preokrenulo. Općinski stražar predao pisamce, i Bajuk, pročitavši ga, ustao.

— Bajuk! Što ti je, čovječe?

— Ništa, Mlakar! Ne brini se! Za čas sam tu!

Drugog jutra prohujalo Jazavčarima, da Bajuk leži povaljen u potoku, i svijet u hrpama nagrnuo niz raskvašene livade.

Bilo je ratnih godina.

Gradski bogataš i trgovac Kušan naumio prebaciti u Kranjsku masti, a jer su i iz općine pregledali vagone, lukavo zapleo i Bajuka u svoju stvar. Međutim ih na granici otkrili. Doznavši za nesreću od jazavčarskog prometnika, trećega člana svoje družbe, Kušan proračunano napisao pismo, preporučujući Bajuku, da bježi, dok ga nisu zatvorili. Onako, razgrijan pjesmom i vinom, Bajuk je, i ne misleći, povjerovao, vijesti i zamišljajući posljedice u viziji robije, sa svojom smrću preuzeo i čitavu krivicu.

Pa ipak, čuvši za Bajukovu pogibiju (mada su, kako se činilo, istinski prijateljevali), Mlakar je slegnuo ramenima i jedva progovorio. Znajući već ranije za Kušanov pothvat, on se pričinjao, da ne zna ništa, ni ne misleći djelovati na mladost svoga druga. Sada, promatrajući ga nabuhla od vode, nekako produljena i voštano zelenkasta izgleda, sjeća se šaljive zgode, jer se iznenada nad mrtvacem osmjehnuo.

Istog popodneva, prislušukujući za vratima, Tomo dozna, da su Bajuka predobili, nametnuvši mu podmuklo volju ljubljene ženske. Bila je i udata, odavle iz Jazavčara, — žena trgovca Abrahama Singera, poslovnog druga i prijatelja Nikole Kušana...

Pa onda učitelj Koren!

Došavši u Jazavčare nešto pred Božić, jedva izdrži do velikih praznika, puštajući učiteljevanje, da bi stvorio karijeru u gruntovnici. I bi to nemiran čovjek. Kolovodeći u vragolijama, hrvući se s momcima, uživao je klateći se po jazavčarskim klijetima, pijančujući i zaboravljajući djecu i nekoliko dana.

Jednom, strijeljajući ptičad po krovovima, zapali gnijezdo pod školskom strehom, časak, zapucketa i drvena građa, zadimilo, zaplamsalo, zagrajalo po klupama, pa bude potezanja, da s gnijezdom ne planu i škola.

Čuvši u krčmi, da se mora oprostiti, jer gore pred školom očekuje nadzornik, on se i ne ganu, nastavljajući razlagati Napoleonovu strategiju kod Slavkova. Drugog jutra, i ne misleći na ispriku, na želju nadzornika, da dade imenik, odgovori mamuran od dojutrošnje pijanke, da ne može, jer imenika nema.

— Kako to, imenika nema?

— Pa tako, jednostavno, nema, i ne treba, jer moja mi memorija jamči, da ne mogu pogriješiti!

Nadzornik se zagleda u Korena.

No Koren izdrži, ni ne trenuvši sivkastim očima.

Naviknuvši međutim i na čudnije pedagoge, nadzornik se okrenu ormaru u kutu, tražeći učeničke bilježnice.

— Ne može se, jer nema ni bilježnica!

— Molim vas!

Nadzornik se namrštio.

— Pa što vi uopće imate, gospodine učitelju?

— Glavobolju, gospodine nadzorniče!

— Kako? Kako?

— Glavobolju!

— Hm!

Dakle glavobolju?...

— No kako je s djecom, uče li, znadu li bar išto? Sudeći po vama i vašoj energiji, čini se, da su koješta naučila?

Koren poigra prstima.

On je već naslutio svršetak karijere, bar ove učiteljske u pijanim Jazavčarima, i odlučio, našaliti se s gospodinom nadzornikom, ne uzmaknuti, nego hrabro izdržati.

— Djeca znadu i takove stvari, koje ni vi kao nadzornik ne znate!

— Velite?

Nadzornik se zabavljao.

— Pa što to zanimljiva znadu vaša djeca? Vjerujte, vi ste me istinski oduševili, i ja ću o Jazavčarima napisati iscrpiv izvještaj!

Koren jedva da je mignuo.

— Jankić!

A Jankić dojurio.

Uzevši po kredu u svaku ruku, pjegavi se debeljko nagnuo ploči, i u istom trenu, dok je pisao lijevom, pisao je, nastavljajući, i desnom rukom, ljevicom pišući prezime, a desnicom ime.

Koren je panuski uživao.

A nadzornik divlje hihotao.

— Ma to je jedinstveno, dragi gospodin Koren!

Nije ga nazvao učiteljem.

— No eto, srećom, ovo je škola, i tu se još uvijek ne spremaju cirkuske točke! Vi ste doduše talentiran mladić, imate i snažnih i samoniklih ideja, ali ovdje mi trebamo učitelja, akrobata nikako!

I Koren, jedva nakon šestmjesečnog učiteljevanja, morao se zahvaliti i otići...

A zatim poštarica Križanićeva!

Lijepa, mlada i pomalo romantična, iz poznate ličke činovničke porodice, došla je u Jazavčare, ne sluteći, da bi ovdje i svršila.

Nju je uništilo poznanstvo s kavalirom Cindrićem...

Već onda u gradu, kao domobranski poručnik, skidajući uniformu zbog neprihvaćena dvoboja, Andrija Cindrić je poznati ženskar i znači prvaka osvajača čitavoga garnizona. Naslijedivši po oporuci strica bogataša veliko bogatstvo u papirima i gotovini, preseli se iz grada u nedaleke Jazavčare, i sagradivši nad prugom krasnu jednokatnicu, okruži je borovima i ružičnjacima. No kopka u njemu i od drugačijih, jačih osnova. Tu će u Jazavčarima, u žitorodnu kraju, uložiti novac u moderno mlinarenje, i tako ne samo sačuvati glavnicu, nego sigurno, podvostručiti je s dobicima! Utrošivši hiljade u električnu struju (»vlastitu, moju, Cindrićevu struju«!), obasja i vrtove raskošnim sjajem, a mlinarenje započne uvodeći knjigovodstvo i plaćajući kavalirski tajnice, odabrane ljepotice. Svašta su o tom rastrubili, ljudi iz Jazavčara. Sreli bi, vele, gospodina Cindrića, u kasnoj noći, dolje na pasištima, kako juri na vrancu za tajnicom na bijelcu, a oboje pijano i — »Kriste«! — kao od majke rođeno! Sve te pustopašne satirske igre, karte, gosti, pa glasovite pijanke, ubrzo potpuno iscrpile Cindrićeva vrela. Nakon osam godina kraljevanja u Jazavčarima hipoteke mu stegle snagu. U tim danima poznanstva s Križanićevom, Cindrić je doduše još uvijek kavalir, no to su jadni ostaci ostataka i uglavnom nepokrivena vjeresija.

Čuvši još u gradu za toga Kasanovu, a ugledavši ga tu u jazavčarskoj tišini (po ocu piscu i sama sanjarka), on je se dojmi kao ličnost iz romana, koju treba razumjeti i spasiti. Posjećujući je u uredu, dozivajući je cvijećem, uzdišući glumački nad svojim životom (»... drugačije bi bilo, kad bi našao ženu, čistu i spremnu, da se žrtvuje za prokletnika...«!,) Cindrić je osvoji lakoćom prokušana stručnjaka.

Za osam dana i doista zatraži žrtvu.

Ljubeći ga, Križanićeva se žrtvovala.

Pišući prvo i jedino pismo, gdje od nje moli hiljadu kruna (na nekoliko sati, ma i iz službene blagajne!), Cindrić je već znao, da novac ne može vratiti.

No, eto, on je u smiješnom položaju, da nema pri ruci takove bagatele, a mora je dati do ponoći, na časnu riječ! Sutra rano otići će u banku, ondje podići uloženi novac, i odmah joj ga donijeti, lično, ne otežući, da ne bude ni slučajne neprilike! I zbilja, nema straha! Zemljište s kućom i modernim mlinom sigurno vrijedi hiljadu kruna, pa zato je ponovno i zaklinje i moli, da novac preda donosiocu pisma, jer tražiti drugdje, ili moliti odgodu, radi ništave svotice, njega, bogataša, je stid! ...

Križanićeva ne zna za sablast hipoteka, i njoj je doista i jasno i shvatljivo, da se Cindrić stidi, što nema pri ruci bagatele od hiljadu kruna. Srećom je u blagajni još uvijek jazavčarski porez! I ona šalje »ništavu svoticu«, ne drhćući i ne sumnjajući, mirna i sigurna, i jedina joj je briga, što je »Andrija kartao, a obećao je, da ne će kartati«.

Drugoga dana doduše ga nema, no može se i počekati dan.

Trećeg jutra piše pisamce, sjeća, ali tiho i obzirno.

Petog se javljaju sablasti.

A šestog pregled iz uprave.

Očajna, klecajući od trke i užasa, Križanićeva dojuri bilježniku Mlakaru, moleći panično hiljadarku do popodne, kad će pregled, kao obično, svršiti.

— Žalim, gospođice, no kad bih i imao, za Cindrića ne bih dao!

— Pa Cindrić je bogataš, dragi gospodin Mlakar!

— Cindrić je lopov! Propao je! I prevario vas, gospođice!

Otkrivši zbilju, Mlakar ju je zapravo dotukao.

Časak nakon toga izdisala je pred poštom, u krvi i prašini, prostrijeljene sljepoočice, hropćući u hrpi usplahirenih žena, zgrbljenih od teglenja u jaru srpanjskog sunca...

Ukratko!

Galerija sudbina!

Pa ipak od svega, što je ostalo u sjećanju, dvoje je utisnuto duboko pod kožom, i čeka u mladomu Mlakaru i danas odgovor.

Prvo zbog blagajnika Bajuka.

Kako bi otac, na slučajni upit, objasnio napuštanje prijatelja i druga, kad ga gleda, gdje ulazi u Kušanovu mrežu, a sluti, da će nesretno svršiti?

I drugo, radi Križanićeve, zašto je odbija, kad ima pri ruci i desetak hiljada, a zna, da će sigurno vratiti?

Mladi Mlakar se boji i misliti o tom.

Lani, sjedeći u hladnjaku kraj ograde, dozna po razgovoru jazavčarskih baba, da je njegov otac nakon Bajukove smrti preuzeo uz bilježničke i blagajničke poslove, i tako preko noći gotovo podvostručio prihode.

Jednako je bilo s poštom.

Drugoga dana nakon pogibije Križanićeve, upravu pošte preuze gospođa Mlakar...

Sada, smjestivši se u kutu vagona, Tomo se sjeća učiteljice, gospođice Pogledićeve.

Stigla je u Jazavčare pred njegov odlazak, i odmah, već po običaju, posjetila bilježnikove, moleći Mlakarevu, da je primi na hranu, što je ova neočekivano odbila.

Ostarjela je! A i napori je uništili! Jako žali, što ne može drugačije, te moli gospođicu, da se ne bi uvrijedila, ali ona je eto već željna mira, koji čeka toliko godina!

Pogledićeva se nije uvrijedila. No nije vjerovala ni razlozima otklona, naslućujući iza osmijeha i riječi zatajene uzroke. Zbunjen njenim ironičnim pogledavanjem, mladi je Mlakar uzalud razmišljao, što bi to najednom prouzročilo promjenu, a pogotovo, kad mama od prvoga dana stalno hrani činovništvo jazavčarskih ureda.

I prijašnja učiteljica, do pred osam dana, jela je zajedno s njima za tim stolom!

Što se to s mamom dogodilo?

Odakle nerazumljivo žaljenje na starost i napore?

Da mama ne prima radi njega, jedinca, plašeći se opasnosti u »sretanju sa Zagrepčankom«, njemu to dakako nije jasno, jer sad još i ne sluti mlakarevske sanjarije o snahi sa sjajnim mirazom.

Ali bilo je ipak neprilično.

Osjeti, da je Pogledićeva zbog nečega otvoreno sumnjala.

Njene sjapne crne oči, ne krijući ništa od svoje ljepote, drsko se ne odmiču od njegove smetnje, izazvane, kao uvijek, blizinom mlade ženske. Mada živi u zagrebačkoj širini, eto već gotovo četvrtu godinu, osta stidljivi dječačić iz Jazavčara, a

čitav njegov đački život podijeljen je jednolično na predavanja i iznajmljenu sobu.

Koga će naći kod kuće kao ovogodišnjega gosta?

Da li će to biti Pogledićeva?

Misleći o tom od Zagreba do Jazavčara, on je, i ne znajući, nesvijesno želio, da je svakako nađe u intimi poznatih odaja. Već sad se zbunjujući na tu mogućnost, osjeti nemir pred njenom blizinom, razabirući, da je nosi u podsvijesti od prvog sastanka.

I zna se, sigurno će muckati!

I jedva će pronaći temu, dostojnu za razgovor!

Da može smoći bar toliko snage, pa da izdrži, a ne ponikne pred njezinim pogledom, ali to je već sigurno (i nema mu spasa!), on će se kao obično znojiti i pocrveniti, — baš kao i onda, u gimnaziji, a i kasnije, kad je bio zbog toga nišan šala, i svi ga, i profesori i drugovi i djevojke, ocijenili kao prostodušnog no i ograničenog!

Pogotovo, jer je i ispite polagao bez većih uspjeha!

Bio je jednostavan, ne ističući se nigdje, nada oca, ponos majke, zvan već radi probuđenih obiteljskih težnja, da nastavi započeto napredovanje mlakarevskog imena. Na primjer, sami Jazavčari. Niknuo je u njima, pa ipak su mu neznana zemlja. S djecom i mladićima iz jazavčarskih drvenjara nikad se nije ni igrao ni družio, dišući spokojno u sjeni oca, spremnog, da guši već u zametku pokušaj približavanja. Živio je kao stranac u vlastitom gnijezdu, ravnodušno sretan, pogledavan sa strane, baš kao i onda u danima djetinjstva, dok bi virkao kroz ogradu na općinskom dvorištu, promatrajući igre derančića neživim pogledom. Pa bude i u školi sam. Učitelj, vezan Mlakarevim kumstvom, bdio je budno nad iznimkom u prvoj klupi. Tako je ostalo do današnjeg dana, — i u djetinjstvu i u gimnaziji, pa eto i na univerzi —, ukopavši se sanjalački u svojoj tišini, ne zapjeva pače ni na maturalnoj večeri, a i samu filozofiju odabra po želji oca...

Međutim uza sve to nadimanje nad Jazavčarima, Adam Mlakar je seljačko dijete, rođeno kao prekobrojno u siromašnom zaselku, i odbačeno u zanat kao nepotreban suvišak, da bi bila sitija preostala porodična usta. Leman za sitnice i od gazde i od pomoćnika, robujući gazdarici i njenoj dječurliji, preživi strašnu mučionu šegrtovanja, zahvaljujući održanje mukotrpnoj seljačkoj krvi. Postavši pomoćnikom odluči u

skitnju, jer tko zna, gdje ga i u kakovu kutu očekuje njegova sreća? Ne našavši dugo ni sreće ni bogatstva, napokon se zaustavi u Jazavčarima. Dopješačivši do krčme Ignaca Piškora, svrati, da zamoli prenoćište na staji, i tu se srete s nezaboravnim dobročiniteljem, stvaraocem čitave mlakarevske karijere, općinskim blagajnikom Žigom plemenitim Drenom.

Dren se upravo raspoložio za obligatno predavanje.

U tim raspoloženjima, kod treće litre, on bi započimao »kulturnu propagandu«, pričajući o Darvinu i Kantovoj teoriji, razlažući autoritativno postanak globusa, a završujući tek o ponoći s Kolumbom i pričom o jajetu.

— Razumije se, tikvani, i jesmo, od majmuna smo svi! Pogledajte se! I danas ste još dlakavi! A došli smo visoko, do aeroplana i mitraljeza, zahvaljujući knjigama i neumrlim genijima, pa i ja, jer se brinem za porezne knjige, stvaram i žrtvujem se za napredak civilizacije, kakogod me proklinjali, kad vas stisnem radi neplaćena nameta! Porez! Namet! Sve je to garancija za napredak! Da nema poreza, nema ni kulture, bukvani! Da nije Drena ni njegovih računa, vi bi još i danas skakutali po granama, a ne bi uzdisali, uživajući u orguljama po crkvama!

O tom bi naširoko raspredao. Već davno su sigurni pod jazavčarskim krovovima, da »blagajnik Žiga ne vjeruje u velečasnog«, no kad je već i velečasni odmahnuo rukom, nisu mu ni župljani prigovorili.

Dren se i zbog toga ponosio.

Njega, vidi se, ne mogu presoliti, on je i bio i ostaje »slobodni mislilac«!

Pred ponoć, iscrpivši mudrovanja o majmunima, nakon četvrte litre bi se sjetio Kolumba, dokazujući, da je zemlja »balončić u zraku, i upravo će se tako, kao balončić, rasprsnuti i nestati«.

A onda bi oštro pogledao uslužnog Piškora.

— Ignac! Gdje je jaje?

Uzevši u ruke kokošje jaje, zakružio bi pogledom od glave do glave, navještajući migom važan svečan čas.

— Kažite mi, što je to, tikvani?... Vi se dakako u sebi smijuckate i rugate se podmuklo budalastom kaputašu, no da je to jaje jazavčarske kokoši, i meni je već poznato, glupani zatucani jazavčarski!... Pa ipak eto, s takovim jajetom u vezi je slavna historijska zgoda, ali o tom ću vam pričati kasnije!

Sada je glavno, da jaje osovite, ako možete! I tako osovite, da bi stajalo samo, a okomito!

Ogleda se.

— Naprijed!... Prvi!...

I ljudi bi redom pristupali...

Čitavi Jazavčari već godinama i godinama uporno igraju Drenovu igru, naprežući se tvrdoglavo i ne gubeći strpljivosti, da bi uspjeli sa okomitom postavom netaknuta jajeta. Mada znadu Drenov svršetak, da će začas pobjedonosno zasukati rukav i razbivši ljusku neprimjetnim udarcem umjetno stvoriti potrebnu osnovku, ipak ne pokuša ni jedan od njih, da jednako postigne cilj.

Dren bi uza sve to triumfirao.

— Eto! A ja sam postavio! Znati se snaći, znači i uspjeti, a to bi već morali upamtiti! S glavom se ne može kroza zid! Treba se oboružati lukavštinom, medvjedi konzervativni! Pa jer je Kolumbo već onda znao, da je zemlja okrugla, ili »balončić u zraku«, on je i pronašao Ameriku!...

Onog dana, kakogod se ogledao, bude tugaljivo sam Mlakar mu dođe u pravom trenutku, kad je počeo očajavati, nemajući društva, jer i sam ga je Piškor ostavio zbog spremanja u žitnici. I dakako, odmah ga zaokupio. Ispitavši prilike ponudi ga vinom, uživajući i pred takovim slušaocem. A svršivši s Kolumbom, najednom se sjeti, da su upravo bez pisara u jazavčarskoj općini, pa kako bi bilo, da eto Mlakar okuša i taj kruh? To, što je sigurno zaboravio pismena, Drenova je briga, on će se zauzeti, a Mlakar bi mu zato kroz dvije godine (za trud i ljubav, što ga čini čovjekom), dobrovoljno davao polovicu pisarskih prihoda.

Mlakar nije vjerovao.

Sve je to vino, i gospodin će se sigurno predomisliti!

No gospodin se, začudo, nije predomislio, nego odmah saletio i načelnika i odbornike, dokazujući, da je sreća za jazavčarsku općinu, što dobiva za pisara postolara bez mjesta, jeftina i nepokvarena školama.

Poče tiho, kao Drenova lična posluga. Stisnuvši se za ormarom u blagajničkoj sobi, premećući tiskanice i knjige s računima, sretan, što radi kao gospodin u uredu, a ne mora kao drugi bockati šilom, on se uživljavao u sjeni Drena, nevidljiv i spreman skočiti na svačiji mig. Ulagujući se prostodušnim i dobroćudnim Jazavčanima, koji vide u njemu, dojučerašnjem

golji, nešto od sebe i svojih muka, pravi im uslužno utoke i molbe, zasad još zadovoljan vinom kao jedinom nagradom. I nikad ne požali gubitak polovice plaće. Dren je odigrao ulogu, ne misleći na prevaru. Nije škrtario predavajući vještinu, beskrajno čislo lukavština i smicalica, da bi jednom i učenik, za ništavi poslić, iz seljačkog džepa izvukao obilniju dobit. Osam godina takova školanja, i Mlakar položi ispite. Omilivši već davno zavaranim ljudima, posta i blagajnikom nakon Drenove smrti, no sada, osjetivši uporište, izmijeni i ćud.

Najednom uzdigao glavu nad jazavčarske slamnjare.

Drugo je, ljudi, pisar Adam, a sasvim drugo blagajnik Mlakar, — kad blagajnik stručnjački napiše molbu, drugačije su dakako i mogućnosti uspjeha, nego onda, kad črčkara pisarčić bez imena i titule! Zato se, naravno, blagajnikova pomoć mora i drugačije platiti!

Objavivši ljestvicu »pristojba za usluge«, prekinu s dosadašnjom naplatom u naravi, odbijajući energično, da bi radio za vino, a primajući tek gotov novac.

Ljudi slegnuli ramenima.

Da je Mlakar ostao ne mijenjajući navika, šaleći se sa snašama i pijući kod Piškora, jednak s njima, ne pretražujući im džepove, u tom slučaju moguće da bi se zbilja iznenadili...

Međutim je Mlakar navršio dvadeset i devetu, pa napokon pomislio i na ženidbu. Bilo je u Jazavčarima i bogatih jedinica, spremnih radi blagajnika odbaciti krila, ali on je već odlučio, da ne uzme seljakinju, jer odavno škilji nad Jazavčare, na župni dvor. Tamo, u tišini, bez strasti i želja, čeka ženika gospođica Agneza, sirota šljivara i župnikovo kumče, a kako je i velečasni pomislio na Mlakara, kao zgodu, da bi okućio debeljkastu štićenicu, dovoljan je i razgovor, da se spremi razuman brak. Gospođica Agneza jedva da je Mlakara i poznala. Ostavši iza oca na malo vinograda, s kućicom u vinogradu i plemićkom poveljom, željela je udaju kao oslobođenje od neizvjesnosti, ne misleći ni na ljubav ni na partije. Pristavši na prosidbu, upravo je oduševila Mlakara. Svijest, da se ženi s takovom djevojkom (»molim vas, plemstvo od tatarske vojne, a povelja s vlastoručnim kraljevim potpisom...«!), podignu mu slavu u vlastitim očima, i on se odbi od dosadašnjih znanaca u Jazavčarima.

Druži se još jedino s činovnicima i vlastelinima, primajući ih i gosteći u utvrđenu obilju, stičući popularnost dobričine i

gostoljubiva domaćina. Sve je to dakako stajalo novaca, ali tu su i stotine seljačkih klijenata, a Drenove pouke su majdani zlata, prošireni i produbljeni vlastitim iskustvima i pronalascima. Izvrnuti službeni u privatni posao, da se može ubrati i posebna pristojba, obična je i svakidašnja stvar. Ne videći u Jazavčarima, nego priliku za zaradu, on je i zarađivao, ne štedeći nikoga, braneći se od mlakih prigovora žene, da je »bolje, ako propadnu i čitava sela, nego dobri naslijeđeni običaji«.

Bio je priznat kao uzor činovnika, a pogotovo kao nenadoknadiv u izbornom natezanju, kad bi glasove Jazavčara, poznatih opozicionalaca, nasilno pretovario u vladinu torbu, služeći se ruljom razbijača i plaćeničke gamadi.

Rasap tradicionalnih jazavčarskih zadruga zapravo je njegovo djelo. Takova dugotrajna zadružna natezanja (izvaci, očevidi, molbe, utoci), i nisu drugo, nego gotova žetva, i nipošto se ne smiju prepustiti kasnijim pokoljenjima. Uopće! Seljak je stvoren, da Mlakari zarađuju! Sve je drugo politika! I jer je po Mlakarevu duboku mišljenju jedina vlada, koja vodi politiku, a vlada šuti i ne brani Mlakarima, kad mučki raspaljuju svađu među zadrugarima, on je uvjeren, da i sama vlada potpisuje njegovo mišljenje o radu među narodom.

— Jest, vjerujte mi, gospodo! Ja sam patriot, i da jesam patriot, dokazujem na svakom koraku! Predbacuju mi razmirice u zadrugama! Ja ih se ne odričem, prijatelji! I bolje je tako, da je marva rascjepkana, ne će se bar svaditi, prema tomu ni povlačiti po sudovima!...

Živući s tim i takovim ocem, krećući se kao lutka po njegovu zakoniku, Tomo Mlakar prolazi životom, ne znajući još uvijek ništa ni o narodu ni o čovjeku. Kao poslušan sin i pristojan mladić, ponešto sentimentalan, ne pokvarivši se u obilju, sprema se sjesti na profesorski stolac, kao hiljade i sličnih i jednakih. S đacima će postupati u rukavicama. Ne će ih trovati ni razrednicom ni nepravednim ocjenama. Mučna misao, da bi se i njemu rugali, izmišljajući krilatice o njegovoj gluposti, stvorila je odluku, da se jednom kao profesor nikada ne će zamjeriti.

Hrvatska?

Nije je poznao.

Da ovi blatni izmučeni Jazavčari jedini plaćaju njegovo školovanje, da su Jazavčari otrcani i prečesto gladni, a on da je sit i pomalo kicoš, o tom još nije mislio.

Narod?

Hrvatska?

A što su to narod i Hrvatska?

Bio je potreban Martin Žugac, protjerani gimnazijalac, ogorčeno srce, da u tom nepokretnom majčinom sinu, u jednoj jedinoj probančenoj noći, potpali snagu dinamitom pobunjenih upitnika...

3.

Sišavši sinoć na jazavčarskoj stanici, Tomo Mlakar ugleda pred krčmom nezaboravljeno lice žutokosog Martina Žugca. Sjedeći i godinama u istom razredu, zapravo se nisu ni poznali. Sedme godine, u sedmom razredu, zbilo se nešto, i Žugca istjerali, ali zašto, Mlakar se danas ne može sjetiti.

Sam mu Žugac izgleda zapušten, u nekom zgužvanom bazarskom odijelcu, izgaženim čizmama, neobrijan i sa otečenim usnama.

I što on to traži u Jazavčarima?

Skrenuvši nesvijesno niz padinu pruge, Mlakar se spusti Piškorevoj krčmi, osjećajući na sebi Žugčeve oči, vodenjaste i čudno udubljene u zakrvavljenim bjeločnicama.

Žugac ga je sigurno opazio! I dakako, morao ga prepoznati! Pa ipak se eno ne miče od zida, nego prekrižio ruke i bezbrižno zijeva, pokazujući zubalo, crno od krnja i zapuštenosti!

Znači li, da ne želi sastanak?

U tom slučaju, naravno, i čemu se javiti?

Postojavši časak zbunjen i dvoumeći, Mlakar već smislio, da okrene kući, kad se Žugac trgnu i skočivši s praga široko razmahnuo rukama.

— Mlakar!... Zdravo! Zdravo!...

Začas ga vatreno ogrlio.

— Stoji klipan, zabuljio se u gospodičića, i gospodičić se prestrašio, smislio, da je najbolje otići! Je li? Je li, profesore? A ja to namjerno, da te kušam, pa da vidim, hoćeš li me zatajiti i prezreti! Hehe! Olabavio sam, što? Ljepotan doduše nikada nisam bio! A sad sam pisarčić u poštovanim Jazavčarima, već drugi mjesec učestvujem u pionirskim naporima!

Mlakar se osmjehnuo u neprilici.

Osjetivši opasnost, da bi morao ući, ustavio se neodlučno pred ulazom u krčmu, spreman, da Žugcu obeća prikladniji

sastanak. No Žugac to nije shvatio. Zahvativši ga naglo i ljevicom i desnicom, udarcem noge otvorio vrata, i povukavši žrtvu za sobom u sobu, radi uspjeha pobjedonosno zahihotao. Bio je pijan, a nije to uostalom ni krio. Privukavši stolce povikao na Piškora, pa prisilivši žrtvu da sjedne, sjeo i sam.

— Naljoskao se! Ali ne smiješ mi zamjeriti! Pijem za razapetu domovinu! I za njeno uskrsnuće, profesore! Uvijek tako, u badnjačke dane, dok zemlja izdiše pod pritiskom magle, pijem i pijući oplakujem Hrvatsku, oplakujući sama sebe!

Toči, uživajući u točenju.

— Pijem i očajavam, katoliče! Očajavam u ovoj prokletoj žabokrečini, sramotim sebe i svoje dostojanstvo, i tobože, kako velim, čekam uskrsnuće domovine! A laž je! Ne čekam ništa! Sav sam od laži, zaglibio sam, gušim se u porocima!

Zbunjujući i tako već zbunjena Mlakara, Žugac je zapravo sve to odigrao, uživajući, što se može blatiti. Mlakar to odmah prozreo. Njemu je Žugac radi toga i neugodan, a pogotovo, jer je otkrio već desetak očiju, kako znatiželjno proviruju kroz prljave prozorčiće s dvorišta. Bio je to događaj za čitavo susjedstvo, da je netko od Mlakarevih, nakon toliko godina, prekoračio Piškorev prag. Čitavi čopori djece i žena, doklativši se na senzaciju sa okolišnih dvorišta, pilje u čudo ne odajući prisustva, a onda, zasitivši se gledanja, prigušeno zahihotali.

— Piškor! Što je to? Krčma ili cirkus? Je li!

Žugac, shvativši Mlakarevu nepriliku, riknuo i na krčmara i na publiku. Odmah zatim, jer je gledaoca i nestalo, smirio se zadovoljno u prijašnjem stavu, a bore na licu zlobno se stegle i poigrale.

— Ja sam ti ovdje u Ignačevu svinjcu od prvoga dana kod kuće, dragi Mlakar! Mene već davno ne smeta jazavčarska znatiželja! Tu sam se ušančio, žderem, spavam, i pomalo budim hiljadugodišnje spavače, bulazneći o jednakosti i slobodi! Pa priznaj, i gdje bi se smjestio? Žugci i ne spadaju nego Piškorima! Ti me, zna se, duboko žališ, i zgražaš se nad provalijom, u kojoj tonem, a tako i dolikuje ispravnim i miroljubivim građanima!

Ispivši ponovno punu čašu, on se zagleda u Mlakara mutnim očima. On je, ne krijući, zlobno uživao, što je toga pristojnog i sramežljivoga gospodičića ipak dovukao ovamo, u zabranjeno voće.

Mladac je kao na iglama! I misli, kako bi se oslobodio!

A Mlakar je doista mislio, da ode, ćuteći stid i sve jaču tjeskobu, što sjedi u toj zadimljenoj špilji, a nema snage, da se makne iz zraka, strašna od alkohola i nezračenja.

Žugac bi se sigurno uvrijedio! Treba se izvući, da nikako ne bude napadno! Posjedjeti strpljivo i četvrt sata, slušati budalaštine i jedva progovoriti, a onda ustati, platiti i svakako se oprostiti!

Međutim se Žugac mrštio.

— Tebi, Mlakar, kako vidim, smeta, da te ovdje vide sa mnom?

— Ne razumijem te! Zašto bi me smetalo?

— Tako, ne priliči gospodinu filozofu, da se druži i pijančuje s pisarčićem! Tatica, na primjer, zgranuo bi se sigurno, i jako, jako zamjerio! Eto se još jučer raznježio pred strankama, jer sinak, veli, ne dolazi za Božić, pretpostavio dužnost uživanju! Nije, kaže, od bekrija i raspikuća, što se klate po kavanama i ne misle na budućnost, nego eto, pravi Mlakar!

Keseći se, toči i divi se iskričenju u čašama.

— Ispij! Ispij, druže! Kad pritisnu oblaci, onda vino donosi i zanos i snagu i mir! Vino je mogućnost, da se vineš nad svoju sramotu! No? Daj! Daj! Meni za volju, starom drugu, iz onih slavnih gimnazijalskih dana, kad smo stvarali i rušili svjetove po miloj volji!... Ne ćeš? No, oprosti! Vidim, uvrijedio sam te, nazvao te drugom, a gdje sam ja tebi drug!

— Ti si meni i danas jednako drug!

— I danas?

Žugac se zacerekao.

— Znači, da prelaziš preko ponora! Na tom bi morao zahvaliti zaliven suzama! Dapače, morao bi ti i ručicu poljubiti za takovo nezasluženo milosrđe!

Ipak, opazivši, da se Mlakar mršti, i sam se opet uozbiljio.

— Ne ljuti se, profesore, što meljem, naviknuo sam komedijašenju! Čamiti u blatu i misliti u pustari, sve ti to ruši u čovjeku dostojanstvo i čast! Ali vince, vjeruj, ne može ti nipošto škoditi! To ti je malvasija iz mamina vinograda, nije doduše baš od tatarskih vremena, no inače, prava slast!

Mlakar liznu kaplju s ruba čaše.

Njemu je glavno, da bi napokon odavle nestao.

Osjećajući potajnu i još nejasnu namjeru, skrivenu u svakom Žugčevu pokretu, on se sa zebnjom zagledao u šumu, kako tone na rubu obzorja u maglama i sumraku.

Što on uopće ima s Martinom Žugcem? Žugac mu je ravnodušan i danas kao nekad, jednak tolikim nekadašnjim sudruzima, pa nema smisla, da bi ostao dulje, za volju smiješne predrasude!

— Tebi je radi oca, što?

— Kako »radi oca«?

— Mani! Poznato je, Mlakar! Uostalom, i pravo, boj ga se, jer je majstor, udarit će, da ga ne ćeš ni prepoznati! Kao nitko će napipati žilicu! Sravnit će sa zemljom, nevidljiv iza devete planine! Kažem, čudo, a pogotovo čudo, kada znadeš, da je ekspostolarčić i samouk!

— Ekspostolarčić? Samouk? Ne razumijem te! Što je to opet?

— Vidi! Vidi!

Žugac pljesnuo rukama.

Razabravši, da Mlakar doista ne zna, da možda ni ne sluti historiju s Drenom, ustao i bučno dozvao spremna već Piškora.

— Ignac!

Piškor se smijuljio.

— Eto, ispričaj gospodinu Tomi, kako je to bilo s gospodinom biljležnikom, da napokon i on to zna!

Piškor jedva dočekao.

Ljutit već odavna na nezahvalna Mlakara, što javno prezire njegovu krčmu, i nije ga ovdje već godinama bilo, govori o Drenu i majmunima žmirkajući podmuklo. Priča seljački lagano. Pogledavajući sina nedužnim očima, razglaba o ocu i majstorijama s jajetom, tobože i ne misleći na osvetu i zlobu, ali znajući, da naglašujući pojedinosti ujeda za srce.

— Dren ga je prevario i oglobio, molim lijepo! Dobio bi on mjesto i po svojim sposobnostima, a ne bi životario i gladovao s polovicom plaće! I kako je to dugo trajalo! Mislim, nekih sedam godina. Ne kanim se hvaliti, ali pitajte slobodno, i ja sam ga često za ovim stolom nahranio sa svojim žgancima!

Mladi Mlakar sluša i crven i nemoćan.

To, da je otac izučen postolar, dakako da mu nije neprilično. No ono glavno, da to nije znao, nego eto mu moraju tek Piškori pričati, — mučno je i uznemiruje u utrobi.

Što on zapravo i znade o svomu ocu? Pa on ga uopće ne poznaje!

Osjetivši potrebu, da pomiče prstima i bar nekako prikrije izdajstvo crvenila, Mlakar posegnu za čašom na stolu, i iskapi ne trenuvši do dna.

Stari Piškor, kao sada njemu, priča to sigurno svakomu novom gostu! Pričajući godinama, svakoga dana, on je tu komediju sa Žigom Drenom rastrubio nadaleko, i dalje od Jazavčara, pa danas moguće da ni nema čovjeka, koji ne zna priču o milosrđu i Piškorevim žgancima?

Da li je to ocu poznato? I zašto je to bilo potrebno, zatajiti istinu? I onda, što, ako lažu, i Žugac i Piškor?

Da bi otac mitio i kupio pisariju, i sedam godina radi Drena gladovao, čini mu se nevjerojatnim i fantastičnim.

Trebalo bi ustati i protusloviti!

No kako protusloviti, o što se uprijeti, kad ne znaš ništa i nemaš ništa, ukratko, kad nemaš ni pojma, kakov ti je otac!...

— Pijmo! Pijmo, Mlakar!

Žugac ga je ironično gledao.

— Ti se, kako vidim, uglibio u mislima, ali misleći ne možeš iskopati istinu, a pogotovo, kad je sve to ismijana »igra sudbine«! Da su one noći, kao uvijek prije, s Drenom mudrijašili jazavčarski ljudi, tvoj bi se otac protegao na sijenu, i prespavao i pisariju i tebe! Zašto je došao baš u tom trenutku, kad je Žiga u dosadi tragao za dlačicama u nosiću? Hehe! Je li? Zašto? Tu ti je rebus, i riješi, ako misliš, da si jak! Nema nad životom zakona, dragi moj! Kada čovjek pomisli, da si i ti ovisio o nekoj staroj blagajničkoj pijanduri, naprosto bi se rasuo od smijeha, što se penje u crijevima! Pasija s majmunisanjem i kolumbisanjem! Glupa neinteligentna vinopijska karijera, ali ipak uza sve to dovoljno jaka, da izmisli biljležnika Mlakara! Starčiću dosadilo, hokus pokus, i eto satrapa u Jazavčarima!...

Žugac je zloban, on to otvoreno pokazuje. U njemu vrije od nesreće i žuči, jer ga Adam Mlakar od prvoga dana špijunira na svakom koraku. Da nije pritiska nadzorne vlasti, ne bi ga uopće ni primili u općinu, jer je Mlakar već imao u pripremi pučkoškolca iz Jazavčara. S tim bi zavitlavao po miloj volji, jer tako su jednom i njega vitlali, a ne bi se krio iza suvišnih obzira, kao tu što je slučaj s protjeranim gimnazijalcem, koga ipak ne možeš upregnuti i u Agnezine poslove!

Zato ga treba natjerati, da ode sam!

Čuvši već koješta o Žugčevu »buntovništvu«, da šuška kod Piškora o narodu i domovini, da njega, Mlakara, psuje pred općinarima, dapače, da je sastavljao i tužbe proti njemu, on ga okružio sa svojim špijunima, nadajući se, da će ga ubrzo zahvatiti u nedopuštenom, uhapsiti i prebaciti kao nepoželjna preko jazavčarske granice.

Žugac je sve to znao, i prviput se čuvao. Mlakareva mržnja je bila prevelika, a da ne bi raskrila zub. Bukla je strasno već prvih dana, kad bi Žugac sa strankama progovorio o politici, pa zlorado uplevši i bilježnika u prepirku, drsko mu dokazivao pred prisutnim seljacima, da ne zna ništa, što nije od poslova u uredu.

Doduše se ubrzo i povukao. Dosadašnje bosjačenje i onako mu već nagrizlo organizam. Siguran, da se ne će ni u Jazavčarima odmoriti, tragao je za namještenjem po natječajima u novinama, no svaku bi mu nadu uništio Mlakar, odgovarajući na diskretna zapitkivanja o kandidatu, da je Martin Žugac i pijanica i svadljivac, ukratko, da je nesposoban za rad.

Uza sve to je Mlakar intimno uvjeren, da je Žugac doduše i pijanica i svadljivac, no od njega i u uredu sposobniji. Ali to je spoznanje i razlog više, što ga želi odavle maknuti. No nipošto tako, da bi zasjeo drugdje, pa da priča o njemu i njegovu neznanju, nego obratno, zateći ga u postavljenoj zamci, osramotiti ga, i oteti mu kruh.

Odbivši nedavno proziran pokušaj, kad su htjeli, da proda za priličnu svotu zapravo ništav običan spisić, Žugac tek sada osjeti dubinu opasnosti. Čini se, da Mlakar ne kani mirovati, dok ga ipak ne satre u prah. A pogotovo nakon događaja pred četrnaest dana, kad su njega, stara i prokušana činovnika, supruga plemkinje od tatarskih vremena, gostoprimca na glasu i tako dalje, izvrgli ruglu pred čitavim općinskim odborom.

Novi pristav je prviput u Jazavčarima, i hladno odbija, da bude Mlakarev gost. Dovršivši pregled, progovori sa seljacima, odlučivši, da tako u razgovoru dočeka vlak. Ugledavši međutim u hrpi i Žugca, a na Žugčevu stolu i poznate knjige, priđe mu ne tajeći simpatije.

— Kako ste, gospodin Žugac? Daju li vam mir?

Čuvši za njega od doktora Matića, školskoga druga, a Žugčeva prijatelja, pristav se i zauzeo za njegovo namještenje, nametnuvši ga Jazavčarima u prkos Mlakarevu opiranju.

— Zola! »Zemlja«! Doista, to je strašna knjiga! Uspoređujete li ljude iz Jazavčara sa Zolinim dokumentima? Seljak je elementaran, nema sumnje, i tukući se za zemlju, zapravo je još uvijek pračovjek!

Časak lista, traži povodeći se pamćenjem.

— Seljak! Pa on je budućnost, uza sve to, što ga gušimo! Umjesto da ga učimo i uistinu podižemo, mi ga pritištemo sa armijama neznalica i siledžija! Umjesto da mu posvetimo najbolje snage, da bi tako oslobodili i njegove sile, naši ga računi sile, da ostaje grub! Mi ga, tobože, civiliziramo, a zapravo mu lažemo! Selo je kolonija, a znamo, kako rade u kolonijama!

Zagleda se u Žugca živa, no već umorna pogleda.

— Vi se, dakako, čudite, što tako mislim! Ali ja sam još mladi činovnik, gospodine moj! Mene još nisu preparirali, i ja se borim! Pa i kako da priznam takovo stanje, gdje cinički opunomoćuju gospodina žandara, da batinom širi vlast!

I najednom se okrenu Mlakaru.

— Je li, gospodine bilježniče, poznate li Zolu?

— Zola! Zola! Nažalost, ne poznajem gospođe!

— Haha!

— Hoho!

Za pristavom zahihotali i odbornici.

Osjetivši, da su Mlakara svakako poklopili, čitav odbor, seljaci iz Jazavčara, zaokupio pristava preklinjući očima, čekajući kao rijetkost takovu zgodu, gdje se gospodin poigrao s gospodinom.

Međutim se pristav nanovo vratio knjigama. Listajući još časak za poznatim stranicama, on je, bar se činilo, zaboravio šalu, a onda najednom pustio knjigu i zaokupio Martina Žugca.

— Slušajte, pa zašto ne maturirate? Doktor vam je Matić još lani obećao, da će sve to urediti, što se tiče procedure, radi se tek o tom, da pristanete!

Žugac odmahnu rukom.

— Čemu? I zašto maturirati?

Njegov pokret (da odmahuje na pristava!), izazva gibanje i bilježnika i odbornika, pa Mlakar već skoči, da očita bukvicu, kad ga opet, no sada ne krijući ironije, predusreo i zaskočio pristav.

— Gospodin Mlakar, na primjer, sigurno bi maturirao!

— Maturirao bi! Sigurno bi maturirao!

— A onda bi dakako i svršili pravo, da bi nesebično vratili domovini, što ste stekli u Jazavčarima!

— Hoho!

Odbor, osjetivši žalac sarkazma, gromko zaurlikao pred Mlakarom...

Večeras, razgovarajući s Mlakarevim sinom, zbunjenim još uvijek otkrićem o Drenu, Žugac spomenu i zgodu sa Zolom, ne tajeći ni biljažnikovo ganjanje.

— Kažu, da maturiram, a ne znaju, da sam već davno maturirao! Nakon toga, što sam vidio po cestama i selima, meni ne treba više, gotov sam čovjek! Mogao bih doduše položiti i bilježničke ispite! Zavući se u kokošinjac, obložiti se salom, ukratko, zauzeti u panorami stalno mjesto! No ja i na to pljujem! Nisam pseto, da na udarce poigravam repićem!

Pije, gaseći jad.

— Tu je nasilje, i to se ne može zaboraviti! Ne želim milosti neprijatelja! Šesta je godina, što me tjeraju po ovrhama, no do danas sam još ostao slobodan, i nisam otimao! Ja sam vjerovnik, ne popuštam, čekam isplatu! Jest, i tako u prnju, ja sam vjerovnik! Pijanac, propalica, prezreni pisarčić, ali nikomu ne dugujem ni jednu jedinu suzu! Što su sa mnom učinili? Kako će opravdati krivicu, kad zatražim pravo? Stradam, patim, proždire me grižnja, no sve je to meni, propalom gadu, slast! Jest, zadovoljština i slast! Jer upravo tako, kako gaze mene, gaze i moju Hrvatsku! Gledaj je! Jazavčari su ti tu! Prazne staje, kržljave brazde, izgladnjela djeca, batinani muževi, a povrh svega, kao prokleta mora, gospoda Rajnovići, Mlakari i Baćani, svaki u svojoj ulozi! Rajnovića, sjećaš se sigurno? Baćan, upoznat ćeš i toga patriotu, koji laje i maže o narodu i patriotizmu, a za desetak dinara poreznog duga prodaje jazavčarsku kravu!

Dočekavši napokon, da pije i Mlakar, Žugac najednom zaboravi tužaljke i gleda Mlakarevo zelenkasto odijelo, novo i prvorazredno sašiveno.

Zna li sinak, da su i to platili Jazavčari?

Vraga bi znao gospodičić za frak i rukavice!

U istom trenu, bolno kao ugriz, zakrvari duboka očajna rana, svijest, da je i on mogao isto tako.

I on se mogao domoći cilja, i prije i pozvanije nego taj pospanac, jer Martin Žugac je bar znao, kamo će sa snagom!

Medicina! Kakove mogućnosti! I ne medicina za nervozne dame, nego tu na selu, u mraku i zaostalosti, tješiti, podizati i hrabriti! A eto, u što je upao! Eto, kamo su ga natjerali! U te proklete općinske urede, da zbraja porez i dražbuje za namet, ukratko, da je najgora protivština onog, što je jednom kao gimnazijalac sanjao!...

Žugac je jedino dijete žandarskog narednika. Oca mu strpali prije vremena u mirovinu radi neke gadne zelenokadraške afere, kad je tobože pustio uhvaćenike da bježe, a onda ih onako u trku postrijeljao kao zečeve. Bili su doduše poznati razbijači, tukući se za rata sa čitavim odredima i dočekujući busijski sajmare na prolazu, no ipak, da ne dođe do galame u parlamentu, prelomili štapić nad samovoljnim narednikom, mada se je nadao kolajni. Mirovinu jedva da je uživao. Grizući se radi kazne, mršavio je i propadao, a kada se javile i posljedice napora, trka i progona u jesen i zimi, doskora ostavio ženu i sina, da bi gladovali na mračnoj tavanici.

Mirovina je doticala jedva za stanarinu, i mati, stisnuvši se sa sinom u kuhinji, stalno bi držala po dvojicu gimnazijalaca, dijeleći zajedno s njima i zimu i glad.

Ali ne će to dugo potrajati! Martin je marljiv, i školu će na vrijeme svršiti! Kad svrši gimnaziju, preselit će u Zagreb, i opet se doduše i mučiti i kinjiti, no bit će i tomu kraj!

I bili bi sigurno dovukli do kraja, da onaj sukob s profesorom Rajnovićem nemilosrdno ne uništi san.

Počelo je u prosincu, pred polugodišnje ispite, kad je Žugac protiv običaja nepripravan dočekao Rajnovićev latinski sat.

— Kako? Pa vi ništa ne znate!

Rajnovićevi oštri podrezani brčići nakostrušili se nad ispupčanom usnicom.

— Dakako! Ne znate! Ne znate!

On je, izgledalo je, i ljuteći se uživao, da može Žugcu dokazati neznanje, kivan na njega već odavno radi nemarnosti u odijevanju.

— Pa ne znam nešto, što ne znači, da ne znam ništa!

— Na mjesto!

Žugac se trgao.

— Čujete li?

— Molim?

— Na mjesto!

Rajnović prosiktao.

— Velim, da ne znate, i to sam vam pred razredom dokazao! A latinski morate znati, gospodine moj! Latinski je očenaš i amen, ne ćete ga ignorirati!

To je Rajnovićeva omiljela krilatica, da je latinski »i očenaš i amen«. Po njegovu, latinski je zato po gimnazijama, da »budi u omladini herojske ambicije, a jednako i zbog zamršenosti rečeničnih sklopova, koji sile inteligenciju, da stvara i obrazuje fantaziju«. Njegovo, doduše neizrečeno mišljenje, da moguće i nema inteligentna čovjeka, koji nije naprezao mozgovnu snagu, odgonetajući rebuse rimskih advokata, poznato je na čitavom zavodu.

Međutim se Žugac uvrijedio.

Čuteći neopravdanost Rajnovićeve presude, on se još uvijek ne miče od katedre, a u njemu ratoborno zadrhtalo od želje za prkosom.

— Ja to ne razumijem, gospodine profesore, da je latinski očenaš i amen!

— S vama ne moram raspravljati, i to je sreća! Kažem vam ponovno, da odlazite! Pitat ću druge!

— Očenaš i amen!...

— Na mjesto!... Na mjesto, bezobrazniče!

Rajnović se nesvijesno zaletio.

— I to je drsko, da se svadite sa mnom, jer ja sam profesor, dakle netko, kog valja slušati!

Upravo je tako započelo...

Žugac je doduše naknadno ispravio, osjetivši, da je jalovo natezati se s jačim, kad je čovjek već po položaju slabiji.

Popustiti Rajnoviću zapravo je isto, što i spasiti siromašnu mamu od godine teglenja!

A za to se isplati žrtvovati!

Sve to raspravljanje ne vodi drugud, nema smisla, pa znači katastrofu, već i zato, što je Rajnović osvetljiv, i ne oprašta ispade!

Svršilo bi se najviše s popravkom.

Da nije Matić u travnju promoviran, Žugac bi maturirao, studirao medicinu, i ipak na selu ostvario davni san...

Žugac je bio već pomalo pijan, jer je pio s Matićem još od podneva, slaveći promociju. Baš zbog toga, da počasti Žugčeve, Matić se zadužio i doputovao iz Zagreba, jer je i on na toj siromašnoj tavanici kuburio zajedno s njima nekoliko godina. Oko desete, međutim, najednom se uzjogunio i zatražio, da onako u troje prijeđu u kavanu.

— U kavanu?

— U kavanu, mamice!

Mamica, razumije se, i ne zna za kavanu, i tu joj je prilika, da prije nego umre, pogleda i kavansko čudo!

— I glazba svira, mamice! Ženska glazba, plavušave Njemice, klavirić, guslice i cimbalići, mamice, ukratko, da proplačeš od zanosa!

Oslobodivši se nekako Matićeva nagovaranja (jer gdje bi ona, siromašna graničarka, pod stare dane u kavanu, među Židove!), Žugčeva je pustila i Martina uz uvjet, da se ne će dogoditi ništa, što bi »dečku škodilo«.

— Ma što bi se dogodilo, mamice?

Matić prisiže, vatreno grleći Žugčevu.

— Klipan se dakako malo i okvasio, ali ja vam se kunem, da ću paziti na njegovu jezičinu! Tući ću ga! Mlatit ću ga, mamice! A to za profesore, ne bojte se ništa, ja ću ih, bekrije, ako doista dođu, počastiti i na mrtvo opiti! Da! Tako je to, mamice! Poštenja mi moga, počastit ću ih, i zajedno ćemo zapjevati!

I zapjevali su, da su Žugčevu ubili...

Jedva se smjestivši u kutu kavane, prvo je bilo, da su tik pokraj sebe u ovećem društvu gospode i dama neočekivano otkrili Rajnovića. Ugledavši Žugca, Rajnović je samo zatreptao. Odzdravivši hladnim neprijaznim pogledom, dao je znati i Matiću i Žugcu, da njemu, kako vide, ne izmiče ništa, i on će kao uvijek i ovom zgodom zaštititi ugled zavoda.

Pogotovo zaprepasti Matića. Poznajući Rajnovićevu satrapsku narav, Matić je problijedio i u trenu se otrijeznio, a onda zbunjeno ustao. Pristupivši sa osmijehom Rajnovićevu društvu, objasni zgodu okrivljujući sebe, pa moli »lijepo gospodina profesora, da nipošto ne bi, zapravo zbog sitnice, prijavio i škodio čovjeku«.

— Ja sam, kako velim, jedini krivac, i zato se nadam, gospodine profesore, da ne ćete zamjeriti Žugcu radi nedužnog izleta! Svršio sam nauke, i zato ga počastio, jer s njim sam, znate, kao s rođenim bratom proživio na njihovoj tavanici!

— Na vašu molbu, gospodine doktore, učinit ću iznimku, i prviput izigrati dužnosti!

Rajnović je ustao naglasivši »izigrati«, tako, da je čitava kavana prisustvovala pouci.

— Međutim, vama je i samom poznato, da ja po načelu osuđujem kršenje discipline! Đak, koji krši đačku disciplinu, ne će ni kao građanin poštivati građanske propise!

Matić se i na tom zahvalio.

O kršenju discipline i građanskim propisima on je doduše drugačije mislio, ali prepirati se s Rajnovićem u takovu položaju samo bi pogoršalo stvar.

Glavno, da je obećao pred svjedocima!

Spasio je Martina, i mamica se ne će rasplakati!

Sasvim smiren, umirivši i Žugca, koji tvrdoglavo mrmlja radi »ponizivanja i moljakanja«, Matić skoknu u kavansku kuhinju, da tamo lično priredi »božanstvenu stvar«.

Međutim, nakon zatišja od četvrt sata, u Rajnoviću najednom zakuhalo.

I onako ozlojeđen, da je popustio Matiću, a videći, da se Žugac ne miče iz kavane, on ga je opominjao na uzmak inkvizitorskim pogledima. Samo zato, da bi Žugac otišao, on je i obećao, da ne će prijaviti, pa sada, osjetivši, da i ne misli još na odlazak, bijesan, ogorčen radi tolike drskosti, preduze si poklopiti Žugca javno pred svima.

I Matić! Takova nepristojnost! Što to znači, uvlačiti gimnazijalca, naočigled građanstva, u pijanke! I kako samo loču! Zna se, medicinarske gluposti! Ti medicinari sa svojim »specijalitetima« uopće su ništava, negativna čeljad, jer umjesto da piju jednostavno piće, koje troše ostali, normalni ljudi, povlače se po kuhinjama, da bi miješali čarolije, a zapravo namiješali otrove!

I kako će to Žugac odgovarati na sutrašnjem satu?

Stisnut će ga, da će upamtiti kavanu, klipan neuviđavni!

I najednom usta drugiput.

Započe govoriti o Masaryku ...

Učeći u Pragu pred dvadeset godina, Rajnović je i danas, nakon evropskoga klanja, na onoj istoj nekadanjoj masarykovskoj liniji. Tu je već svima poznatu temu raspredao po razredima, u kavanama, na predavanjima, uvlačio je u društva, gdje je biran u odbore, dvadeset godina ne mijenjajući ni izraza, sa istim riječima i jednakim pokretima, dosadivši već čitavom gradu sa svojom ambicijom. No nešto se mora odabrati, da budeš poznat! Rajnović je odabrao Masaryka. Pa ipak je čitav

njegov život, jednako krut kao profesorski u zbornici, sama protivština parolama importa s Vltave. To je tiranin, gurajući se i namičući se, ne videći u životu druge zadaće, nego to, da bi svakako zauzeo što veću ulogu.

Proričući sveslavenstvo, uvjetovao ga s disciplinom po gimnazijama!

Gimnazijalac je sutrašnji građanin prvog reda! Ne smije se pustiti, da kukolj prođe s pšenicom! Loši đaci su i loši građani, prema tomu opasnost i neprijatelji demokracije, jer ta je istovjetna sa slavenstvom.

— Ukratko, potrebna je germanska disciplina, i jao tima, koji misle, da je mogu ismijati!

U taj trenutak, i ne misleći, nasmijao se Žugac.

Smije se plavci, igračici na cimbalima, očijukajući s ovom još od dolaska u kavanu, jer njoj se upravo nametnuo starčić, gučući i znojeći se od požude i vina, a kad je pokušao pomoći si i prstima, dočeka ga laki no i odlučni udarac po obrazu.

Rajnović povisi glas.

— Ja sam demokrat, što je poznato svima, pa baš zbog toga i gazim kukolj, što niče po kutovima razreda! Nažalost, anarhistički liberalizam u zbornici kvari i disciplinu i moral! Talenat je pozitivan tek u tom slučaju, kad je čvrsto stegnut u koricama zakonika, i odavle ga ne ćemo i ne smijemo pustiti za volju nikakova progresa!

Neki u društvu pljesnuli.

No Žugac se svejednako smijulji igračici i starčiću.

Ne čuvši ni riječi od Rajnovićeva govora, kesi se srdačno udvaračevu neuspjehu (tobože, radi njega, Žugca, ga odbila!), i ne sluteći buru, što vitla u Rajnoviću, kad ga iznenada iz igre trgnu oštar krič.

— Što se vi to tamo cerite?

Žugac pogleda Matića.

— Gimnazijalac! Vi! Vi!

Rajnović naprosto pozelenio.

— Čitavo vrijeme, kako ja govorim, vi se izazivački cerekate, balavče neotesani! Tu vam profesor, a vi kao klada zasjeli u kavanskom stolcu! Stidite se! Stidite se! Bezobrazniče!

— Oprostite! ...

Žugac shvatio.

— Pa ja se ne smijem vama, gospodine profesore!

— Smijete se!

— Ne smijem se!

— Smijete se!

— Ma nisam vas ni čuo!

I Žugac slegnuo ramenima.

Popustivši ipak radi smrknuta Matića, on je već sjeo, zabuljivši se u čaše, no Rajnović, zamislivši sebi, da je negdje u razredu, divlje poleti podignutih šaka, zaustavivši se međutim na Matićevoj ispruženoj ljevici.

— Umirite se, gospodine profesore!

Matić osjeća stravu radi mamice na tavanici.

— Časne mi riječi, da je Žugac nevin, a smijao se, kako znadem, gospođici i gospodinu sa češljićem!

Poustajalo i Rajnovićevo društvo.

— Pusti! Ne svadi se, Rajnoviću!

No Rajnović ne pušta, nego vičući razmahuje, zagledavši se krvožedno u Žugčeve ruke, koje nesvijesno, za slučaj, grčevito zgrabile stolac.

— Propalico! Drugoredašu bezobrazni! Ni latinski ne znaš, neznalico žandarska, a u razred dolaziš drotarski bez samoveza, kao protuha!

Sada i u Žugcu prevrilo.

— Sramite se!

Poskočio Rajnoviću.

— I to je humanist! Čovjek s demokratskim načelima! Upire u to, što dolazim bez samoveza, i na tom bi gradio život! Uopće! Pa to je abnormalno! Tako, u kavani, govoriti o latinskom, znači, da je čovjek glup!

— Srušit ću te! Istjerat ću te iz gimnazije!

Rajnović gotovo pobjesnio.

— Ne ćeš mi proći, žandarski klipane, napipat ću ja tebi žilicu!

— A, dakle tako!

Žugac zamahnu čašom.

U njemu se trgla mračna snaga, slična kao ona prije deset godina, kad njegov otac, narednik Žugac, puca po trojici prevarenih bjegunaca, što se ruše kao klade na ivici hrastove šume.

Čaša pogodi hrskavicu na nosu, vrisak, prsnu krv.

Režeći, pograbili se šakama.

U kavani prasnu lom.

Zahvaljujući Matiću i Rajnovićevu društvu, rusvaj se smiri u istom trenutku, kad je starčić sa češljićem vičući, dozvao policiju.

Sa Žugcem je međutim svršeno.

Istjeran iz sviju gimnazija u državi, zavukao se mračno na zagušljivu tavanicu, a kad je mati, nešto pred jesen, zaklopila suzne razočarane oči, rasproda sirotinju i nesta u tmurnoj daljini...

Dovršivši ispovijed, Žugac je razbijen i umoran.

Časak se čini, da će svakako zaplakati, no odmah se i svlada, natoči čašu, tražeći u alkoholu spas.

A Mlakar pije s njim.

Ispivši i ne znajući nekoliko čaša, on se već uživio u Piškorevu brlogu, — doduše mu se vrti i štucavica mu dosađuje, ali »sve je to jasno, kad je čovjek novajlija i početnik«.

Pa onda, krčma baš i nije tako strašna!

Vino je, vele, iz mamina vinograda, a eto mu Žugac, kao čovjek iskustva, dokazao, da ne može škoditi!

Uopće! Žugac je zanimljiv! Doduše viče i pomalo pretjeruje, no sve to izgleda kao kora nad srčikom, da ne bi prozreli jad!...

Ovdje će još malo ostati! Samo malo, do večernjeg vlaka, da bi mogao zatajiti, što je pio kod Piškora, a to, da će sigurno zaplitati jezikom, reći će, da je iz Zagreba, tobože, pozabavio se s drugovima!...

Ili ne! Pa smiješno je, lagati! Koja je razlika među zagrebačkom stanicom i krčmom Ignaca Piškora? Doista! Nedostojna stvar! Njega još i danas smatraju dječakom, a on je već zapravo gotov čovjek, i doskora će odlučivati o ljudima.

Silno! Odlučivati o ljudima! Nema sumnje, časna no i odgovorna zadaća! S kojim će pravom i on odlučivati, kad ne zna ni toliko o ljudima i životu, ukratko, kad je naivan, i tako, da izgleda glup!...

No, ništa, naučit će, pa i drugi su naučili! Tako, kao Rajnović, sigurno je, da ne će raditi! Hvalisati se s humanizmom, a ubijati ljude, biti tiranin u vlastitom narodu, pa bilo to i u malom, za katedrom u razredu, labav je i rušilački rad!...

Haha! Ali ono s Kolumbom je šaljiva stvar! I kako su to oni postavljali jaje, a nisu se služili lukavstvom kao stari Dren! I otac je eto jednako postavljao, tko zna, moguće za

ovim stolom, a iz jajeta se izlegao gospodin, bilježnik u Jazavčarima! Ima Žugac pravo! Sve je to zapravo ismijana »igra sudbine«! Pa i to je čudo, da ovdje pije, i ispio je već više no za čitava života, a ništa mu se nije dogodilo!...

Žugac! Časak će ga još slušati! Doznati, tko zna, kakove zanimljivosti, a tada ustati, platiti i svakako otići! Jest, svakako otići! Nema smisla, da pije dalje, jer mogli bi doznati i »oni gore«, a onda, vrag zna, moguće da bi se razljutili i zaletjeli!...

Ali što je to? Žugac već zadrijemao?...

No Žugac je budan, tek sabire snagu, — protegnuvši se neočekivano, zaigrao prijašnju ulogu. Popodne još, prepoznavši na stanici Mlakara, a zloban i na njega radi njegova oca, odluči, za zabavu, našaliti se s gospodičićem, — kapnuti mu u srce bar jednu žučnu kap.

— Eto, tvoj otac!...

Uživajući u trzajima Mlakareva lica, Žugac se nedužno ispružio na stolu, sakrivši žaoku u smijeh.

— Ne zna ništa o životu izvan Jazavčara, sluša vladu, klanja se paragrafu, i zato je čovjek, kojega se boje i koga će poslušati! A njega i valja slušati! Kosac je Mlakar, kosi on po Jazavčarima, ne poznaje umora, kosi spretno, pa ništa zato, ako gdjekada pokosi čovjeka! Tako je, profesore, pokosio i Bajuka, i što mu se je zbog Bajuka dogodilo?

— Bajuk?

Otac!

U Mlakaru se prenu strah.

I u tom strahu uskrsnu trenutak, kad se otac smije nad mrtvim Bajukom, ne videći suza u očima žene i sina.

— Kako to, pokosio ga? Govori!

A Žugac uživa.

Stvar je, razumije se, naoko zamršena, ali vješti će prsti začas rasplesti čvor! Do Kušanove masti vagone je na stanici pregledao Mlakar sam! I Mlakar je znao, da će Kušan krijumčariti mast! Kranjska je bila u austrijskom sklopu, Kupa je značila kao državnu granicu, i to, da se prebacuje mast iz Hrvatske, bio je kažnjiv šverc! Ali Mlakar je lisac, ne će u Kušanovu mrežu! Doduše, primi ponuđenu svoticu, da o svemu šuti i ne pravi neprilika, a i ono glavno, da omogući Bajuku, što nije htio sam. Pregled je predao Bajuku! Obična stvar! Pa jer se Bajuk zagledao u Singerovu, onako, u vatri rasplamsalih ideala, sred zime poželio se okupati u jazavčarskom potoku!...

Mlakar, tresući se, napuni čaše, slab, da istisne riječ.

Dakle to je, zato smijeh!

Zato su i branili, da se igra s djecom iz Jazavčara!

Postoji li uopće nešto u Jazačarima, što Žugac ne bi znao?

Žugac! Strašan čovjek!

Tu je, kod njih, kratko vrijeme, i već je potkopao bedem tajna, a on je kraj svega prolazio i gluh i nijem!

Žugac!

Što on još znade o njegovu ocu?...

Pa kao dosjetivši se, što se zbiva u Mlakaru, Žugac najednom spomenu i Križanićevu, ćuteći, da u tom probuđenom mozgu ljulja u temeljima čitav dosadašnji život.

— Sjećaš se profesora Križanića? Predavao je latinski u prvom i drugom, a otac mu napisao desetak historija, trećorazrednih, iz ličke prošlosti! Eto! Križanićeva je bila njegova sestra!

— Dobro! Pa što je s njom?

— Kako to, »što je s njom«! Zaljubila se, pronevjerila, i na kraju se poigrala revolverom!...

Piljeći oči u Mlakareve zjenice, Žugac povjerljivo prošaputao.

— Radilo se o mjestu na pošti, mali moj! Da je otac doista i dao hiljadarku, Križanićeva bi ostala, a ne bi se ubila, ukratko, pošta bi se izjalovila!

Približi se nabreklom usnom Mlakarevu uhu.

— Kog su to na pošti smjestili iza njezine smrti?

Odmah zatim odmaknu se sijevnuvši očima.

— Hehe! Koga! Nikoga drugog, nego gospođu Agnezu Mlakarevu!

Sada je, zgrbivši se, zahihotao.

— Rebusi, profesore! Riješi, ako možeš i smiješ! Križanićeva je bila kod tvojih na stanu i hrani! Tvoj je otac dakle mogao znati za hiljadarku, posuđenu Cindriću! Tko zna, nije li i baš radi toga došlo do onog neočekivanog pregleda, kad su otkrili žrtvu ljubavi?...

Mlakaru se najednom zamaglilo.

Pa u tom slučaju...!...

— Ništa!...

— Pijmo, Žugac!...

Ruka sama posegnu za čašom, a kožu na tijelu nahuče užareni znoj.

Navaliti na Žugca?

Braniti porodičnu čast?

Gdje je tu porodična čast kraj takova oca?...

Sve, što je upravo izrekao Žugac, čekalo je u njemu godinama i godinama, krijući se duboko u pritajenoj podsvijesti, a provalilo je tek sada, kad su rekla tuđa usta:

— Piškor!...

Mlakar povika prebitim glasom.

— Vina, Piškor! Pa i vi!... Pijte s nama!...

U tom trenutku započe glasovita pijanka Tome Mlakara...

4.

Probudivši se od buha u Burginu krevetu, Tomo Mlakar, buljeći u prazninu, osjeti potmulu zamorenost čitavoga tijela. Negdje pod ognjištem, trepereći u tišini, cvrči cvrčak u toplini skrovišta, i od tog jednoličnog preodmjerenog cvrčanja Mlakar osjeća zlobnu želju, da skoči i prekopavši daske zgazi pjevača. Pomaknuvši se pod oštrodlakim Burginim gunjem, teškim od znoja nekupana tijela, zbaci ga sa sebe gadljivim pokretom, tresući se od jada i nestrpljivosti.

Ustati! Dovršiti komediju!

Gutnuvši vode iz čaše na stolcu, odmah je i ispljunu namrštivši se ogorčeno, grebući užarene tragove ujeda, obilno posijanih od vrata preko trbuha do gležanja. Kosti su tupo trnule. Misao tek sada plaća divljinu noći. No od svega je bolnije tmurno nezadovoljstvo, što je uopće i pristao, da spava ovdje, a pogotovo zbog sramote, jer se u strahu pred ocem došuljao u kuću preko dvorišta, iza ograde, kao tat.

Usta hladeći sljepočice nemirnim prstima. Izgleda, da se tu, pod čeonim kostima, giba gadan fantastičan kukac, rijući nesnosno podmuklim riocem od kojega mu pred očima poigravaju rojevi kolutova. Skinuvši zavjesu zagleda se u sumrak, što klizi nad stajama i dvorištem. Prekrivši proplanke i šumu pod vinogradima, tamne i nepomične, nabijene snijegom, gomile oblaka zaokupile obzorje, natapajući sumornu zemlju vlažnom tišinom.

I upravo sada, nedaleko prozora, zgrabilo se jato purana s dvogodišnjim pijetlom. Opkolivši ga obručem siktavih kljunova, nakostrušili se ratnički, lepetajući krilima, a on se ukopao u središtu rusvaja, vrteći se munjevito i bijesno sijevajući očima. Natjeran zidu, osjeti, da se mora probiti. Baci se u metež visokim zaletom i povuče hordu vratašcima na vrtnoj ogradi. Tu se ustavi neočekivanim okretom, velik i krasan u grimizu perja, s lepezom sjajna zelenkasta repa, i brani prolaz poskakujući i jurišajući, a jato, ne približujući se njegovim noktima, ne daje mu oduška ni jednog trenutka, opsjeda ga pišteći prodirno.

Eto, taj pijevac!

Tomo Mlakar i sam se začudi poredbi.

Nije li sličan Martinu Žugcu, što se guši u zaboravljenoj jazavčarskoj močvari, i viče, čekajući na pravdu radi nanesene krivice?

Jednako, ili slično, kao pijevac s puranima, — tukući se s premoći do nestanka snage —, i Žugac se hrva sa svojim vjerovanjem, da će pijući po smradnim seoskim krčmama dočekati zadovoljštinu za progonstvo, degradaciju i uvrede! I misli, da mu je hrvanje herojsko! Da je junački, opijati se, i pijan propovijedati bunu! A sve se to mrvi u ništave efekte, jer oni treći (i od Žugca potlačeniji), prolaze kraj bitke ne shvaćajući ništa, na primjer kao eto i sama Burga, što pere na zdencu poklanu živad, ne brineći se za kriku kraj ograde! Zavrnuvši suknju visoko nad koljenima, s nabreklim žiljem na ogoljenim listovima, ona se zadubla u crpenje vode, tuđa svemu, što nije od njena posla!

Uopće, misli li Burga o svom životu?

Sluti li Burga, da je tu, kod njegovih, zarobljena i određena za tegleću marvu, duboko ispod dostojanstva čovjeka?

Vraga bi mislila i slutila!

Jutros, kad je donijela pisamce iz općine, Žugac i pred njom zabugario o hrvatstvu, govoreći joj o Hrvatskoj, razapetoj na križu, i trabunjajući o uskrsnuću sa suzama u očima, a napokon, nazvavši je i »poniženom sestrom Burgom«!

Žugci, bar se čini, i ne propovijedaju drugačije, nego pijani i sa suzama u očima! Rječit patos na njihovoj zastavi ne postizava više od divljenja pijevcu, jer »sestre Burge«, i neuke i ravnodušne, ne mogu ih ni shvatiti ni priznati! Pa i Burga! Nije razumjela! Razumjela je tek to, da je Žugac pijan, i tako u pijanstvu da koješta melje, jer njoj je, Burgi, u mlakarevskoj

sjeni jako lijepo, jako dobro, i svi joj, tobože, zaviđaju! Svakog dana kava! Milostivine (doduše ponošene) haljine i finije su i bolje od priprostih jazavčarskih krila! Da ima u životu i više od toga, Burga ne sluti, pa i ne može slutiti, jer ona je zadovoljna u svom okviru, tegli bez prosvjeda, i život joj je bez teglenja pust!

I to ne vidi Žugac! Razapet među mržnjom i osvetom na jednoj, a milijunima Burgi na drugoj strani, on se isprsio u herojskom stavu, baš kao pijevac na vratima vrta, da ipak klone pogažen i pregažen, ne ostavljajući za sobom ništa do humka s križem! Žugac ne zna, da se ne može pobijediti, dok i Burga ne zasuče rukave! Burga je jezičac na vagi, dragi moj! Burga je narod, a za narod se i bori, pa zato bez nje i njezina učešća nema ni pobjede ni uskrsnuća ni preporoda, nego eto kao sinoć, pijanke kod raznih Piškora!

Razmišljajući o neočekivanom sastanku sa Žugcem, Tomo Mlakar osjeti sa zadovoljstvom, da ga Žugac, uza sav svoj strasni temperamenat, nije ni zarazio ni svladao! Žugac je i pošten i sposoban čovjek, u njemu vrije od križanja sila, ali njegova ovisnost, pa potucanje po pisarnama, poljuljale mu ravnotežu, pa više i ne vidi cilja! Kako on to samo prosuđuje bilježnički posao! Ne će se, veli, zavući u kokošinjac, ni obložiti salom, ni zauzeti u panorami mjestance! To, da pati, njemu je zadovoljština i slast! Jer upravo tako, kako gaze njega, da gaze i njegovu Hrvatsku! A ipak je sve to već gotov poraz, jer znati, da me gaze, i ne podići šaka, što je, ako nije smrt? On bi, Mlakar, u Žugčevu položaju, zasukao rukave, položio ispite, i dokopavši se bilježništva, odupro se tiraniji, tukući je na njezinoj liniji! Biti općinski blježnik! Kakove su tu samo mogućnosti, da bi radio za Hrvatsku! Pomoći seljaku u njegovim mukama, braniti ga pred nasiljem i spasavati od izrabljivanja, znači, da podižeš hrvatstvo odozdo, a to je i pošteniji i korisniji posao, nego biti siromašni nemoćni pisarčić i pijan urlati na nepravde! To, kao sada, nije nego trka na oblacima! Što to znači, oboružati se prkosom, udarati se o prsa nadvikujući se s vjetrovima, a u istom trenutku opijati se grogom, i tući se radi Gidijinih Ruža!

Tući se radi Gidijinih Ruža!

Sjetivši se sukoba s glavarom Poborom, Tomo Mlakar osjeti grižnju i stid...

Do groga, nešto iza deset sati, pili su ne pretjerujući, govoreći o politici, i sve bi se sigurno svršilo normalno, da se Žugac neočekivano ne dosjeti, da spremi grog.

I dakako, začas se nakresali...

Ispivši jedva dvije čaše (»uostalom gadnog neprijatnog pića!«), u mladomu Mlakaru poigralo za hrvanjem, i skočivši sa stolca pograbio Piškora, zavitlavši ga kao vreću od stola preko stolaca do kreveta. Činilo se, da će se starac razbiti. Zaustavivši se ipak na gomili prnja, što služi već godinama i za strunjaču i za pokrivalo, čovjek je žmirkao ne shvaćajući ništa, ali sretan, da je ostao živ.

Međutim je Mlakar, upokorivši jednoga, naumio upokoriti i drugog. Zaleti se Žugcu, što divljački vrišti, i segnu već desnicom za njegovim vratom, ali Žugac odskoči, podmetnuo nogu, i začas ga svalio do Piškora.

No odmah mudro i uzmaknuo.

Režeći, Mlakar se uspravi, da bi nastavio boj.

Jurnuvši za Žugcem kroz otvorena vrata, bijesno ga ganja unaokolo krčme, no zapevši iza ugla o graškovo kolje, zapliva u blatu i balegi. Takov, uprljan i divljajući zbog pada, osjeti, da bi mogao rikati. Usta, pa doista i zarikao. Ukopavši noge u kvaču do koljena, zavitla ruke nad usijanom glavom, i riče prema šumi sred mraka i tišine, a kad, umorivši se, uđe u krčmu, Gidijina je već sjedjela za stolom do Žugca, i pred njom se pušio grog...

Ne misleći, bar za noćas, u Piškorevu krčmu, Gidijina se otputila do jazavčarske stanice, po dogovoru s glavarom Poborom. Međutim, čuvši, da dolje viču, a znajući po iskustvu, da se i počesto tuku, prestraši se za kumu, Piškorevu Magdu, pa potrči niz obronak, zaboravivši i glavara i sastanak. Doznavši, da je šala, odahnu, no i usidri se, da bi ostala. Tu je dolje i zanimljivije i ljepše, već zato, što eto, prviput u Jazavčarima, pijančuje i bilježnikov sin.

I to je već nekako deveta godina, što se ona sastaje s neženjenim muškarcima, — od onog dana, kad je šutljivi Gidija nestao za srećom u Americi. Ostavši sama na mršavom krču, zadužena zbog Amerike, bez mogućnosti da bi zaradila, podlegnu ubrzo ženskaru lugaru, da bi imala drva, a gdjekada i za kavu i sol. No to se začas doznalo. Nanjušivši divljač u kućerku nad selom, zaokupili ga osvajači na račun muža, što stenje i robuje u crijevima kanadskih rudnika. Upočetku je pisao i

slao. Međutim, obaviješten od nazlobnih susjeda, umuknu i ne javi se nikada više, no ona mu to nije ni zamjerila. Uživjevši se već sasvim u svojoj slobodi, kravlji snažna, mesnatih udova, ona je pripravna od zore do mraka, dobrodušna i sa svakim zadovoljna. I seljaci i žandari i cigani i drvosječe, sve se to izredalo na Gidijinom ležaju, ne ostavljajući za sobom ni radosti ni bola, pa ipak uza sve to osta i zdrava i sačuvana. Dok se njene vršnjakinje prije vremena zgrbile, ružne i osušivši se od kopanja i teglenja, ona, njišući se u sumraku na stazama, ističe bujne neizmučene grudi, čuvajući se međutim kao vatre, da bi dirnula brak.

Sjetivši se Gidijine, kako pleše i pjeva, opivši se u času Žugčevim grogom, Mlakar se sjeti i mamina moljakanja, da prizna »što je sve bilo s jazavčarskom Putifarkom«. Nadvijena nad njim, prestrašena i zaplakana, sili ga, da srče tek uzavrelu kavu, u koju je (zbog povraćanja!) usula pepela, tvrdoglavo ponavljajući, da se ne treba stidjeti, — jer on je »već zbilja zrio muškarac, i splesti se s gadom, ma kako da je žalosno, ipak je, u pijanstvu, razumljivo«!

— Molim!... Molim, milostiva!...

Zaplićući jezikom vraćao je kavu, prskajući je po krevetu i stijenama.

— Vi, kako vidim, usuđujete se tvrditi, da se ja, gospodin Tomo Mlakar, s Gidijinom gospođom nalazim u sramotnim odnosima! Pa vi me vrijeđate, milostiva! Mi smo se doduše pobratili i izljubili, no to, da se bratimo po veselim društvima, propisuju nam narodni običaji!...

Dražio je, kreveljeći se pakosno.

— Gidijina je u svakom pogledu ispravan čovjek! Poreze plaća i ne protivi se ovrhama, a za zadnjih je izbora i gospodinu ocu privrijedila građanski križ! Jest, milostiva, kako vidite, sve nam je poznato! Znamo, da je i Gidijina saveznica bilježnika Mlakara! Jer kako bi inače gospodin Mlakar u mlinu pronašao zabranjene letake, da se nije Putifarka, po savjetu žandara, splela i s mlinarevim šegrtom? Hehe! Je li, milostiva? Priznajte! Nakon toga se Gidijina ne može prezreti!

I tako, dok je mati zalomatala rukama, sad već i sigurna, da se »ono« zbilo, on je, pijan i tražeći svađu, mucajući i štucajući, uporno tvrdio, da je Gidijina Ruža »jedina psihološka zanimljivost u čitavim Jazavčarima«.

— Razvrat! Molim, razvrat! No tko ga je omogućio, ili bolje, tko ga je razvio? Gospoda muškarci, dakako, nisu krivi! Oni su nedužni kao jaganjci božji, zavedeni su, je li, milostiva? Muškarci! Da ne bi! Da ne bi! Sva ta vaša gospoda muškarci nisu nego krdo prljavih svinja, dakle istina je, kako vidimo, drugdje, i sasvim drugačija!...

Ukratko, same gluposti!...

Znajući, da je mama radi toga plakala, a moguće da nije ni prestala plakati, Tomo Mlakar osjeti krivicu, što je nije ni razumio ni umirio. S Gidijinom nema ništa. Ona se, to je istina, kanila nametnuti i buncala je koješta o njegovim očima, no on ju je odbio ne upustivši se u zamku, ne videći u jazavčarskoj »psihološkoj zanimljivosti« ništa nego meso i poroke. To, da su je grlili i on i Žugac, da su igrali kolo i pjevali do zore, nakon groga nije čudo! Grog je svemu kriv! No da ne bi u krčmu glavara Pobora, glupost bi doduše i ostala glupost, ali nedužna, bez skandala i tučnjave!

Ugledavši Pobora, gdje provaljuje u krčmu i trga Gidijinu iz Žugčevih ruku, Tomo se Mlakar, ne vjerujući očima, zabulji u troje, što se rvu kraj kreveta, ne poznajući u tom goropadnom bojdžiji uslužna i inače pristojna glavara stanice.

Pobor je škripio zubima, tresući se kao lud.

Ne dočekavši Gidijine ni nakon dvosatna čekanja, a videći je, kako skreće iza stanice Piškoru, njemu je sinulo, da je noćas ni ne će dočekati.

Pa naravno, ugodniji su balavci!

Sviđa joj se žutokljunac jazavčarskog bilježnika, i ne bi je od njega odvukao ni đavo, dok nije postigla cilj!

Ali treba je upoznati s pristojnošću!

Reći joj, da pošteni ljudi ne gaze riječ!

Kipeći zlobnom bolećivom žestinom, navlači kabanicu pogledavajući na krčmu, zamišljajući s nasladom, da će Gidijinu ispljuskati, — i ispljuskati je javno, pred gospodom kavalirima, da djeca vide, kako ljudi postupaju sa ženetinama!

I neka bi pokušali prigovoriti!

Drhće od žudnje za tučnjavom.

Tako drhće već četrnaest dana, izazivajući zbog sitnica i osoblje i putnike, nalazeći žučljivo na svakomu koraku zgodu, da istisne krič.

A sve radi uništena namještaja...

Za rata, jedva se i ogledavši u Jazavčarima, Imbre Pobor, njuškajući za švercom, otkri u zatvorenom, a zaostalom vagonu, poslanom pred mjesece iz Galicije u pozadinu, krasan i skupocjen, no očito i ugrabljen namještaj.

Naišavši za frontom na napušteno dobro, vlasništvo pobjegla galicijanskog vlastelina, ulanski major se sjetio križara, i ispraznivši sobe, poslao ih ženi za imendan. Međutim se vagon zaustavio u Jazavčarima, čekajući tobože priključak za zapad, a ukopčali ga za istok krcata izgladnjelim domobrancima.

Pobor je zanosno pjevuckao.

Nabavivši račun peštanske firme, dakako, lažan, ali formalno ispravan, da je kupac namještaja Imre Pobor, bude već siguran, da će sretno isplivati, a pogotovo, jer je upravo ruska ofenziva, »i taj je major moguće već negdje odapeo«.

No major osta živ.

Vrativši se nakon rata na imanje ženi, posluži se svojim detektivskim sposobnostima, i tragajući uporno od stanice do stanice, dozna u Jazavčarima za glasine o Poboru, te kod njega prepozna plijen.

— Molim Vas, gospodine majore!...

Pobor znade, da je ukrao ukradeno, i zato, uvrijedivši se, s gnušanjem odbija sumnju, da bi bio tat.

— Tu je, molim, originalna faktura, i Vaša hipoteza o obijanju vagona zlonamjerna je i potpuno bez temelja! Tužite, ako mislite, da lažem, ali klevetati ne smijete! Zakon je objektivan, dokažite mi, da je namještaj Vaš! A inače, molim, da prestanete izazivati, jer ću dozvati osoblje, i jednostavno Vas baciti napolje!

Ulan škrinu.

Osjeti, da je ipak nemoćan.

Kako dokazati, da je njegovo, a ukradeno je u Galiciji?...

Oslobodivši se tako ostatka straha, Pobor tek sada uživa u grabežu, pričajući o djedu, bogatašu i plemiću, tobož, da je namještaj naslijedio od toga djeda! Pa ipak, u nešto oko sedam godina, od čitave »baštine« preostala je još soba za spavanje. Ko i kakova soba za spavanje! Dok su salon i blagovaonu raznijele ljubavnice, da bi imale »za uspomenu« na jazavčarsku pustolovinu, spavaona je čitava i nadaleko poznata, spremna u svakom trenutku za valjuškanje u čipkama.

Kad eto, baš pred četrnaest dana, dođe i njoj kraj...

Zaplevši se u igru s prometnikovom ženom, Pobor i ne sluti, da prometnik sumnja, čuvši već odavno za njegovu ženskarsku slavu. Slijedi ih na svakom koraku. Tragajući, bio je neumoran. A onda, osjetivši po sigurnim znacima, da je Pobor možda i požnjeo uspjeh, otputuje tobože rođacima u Zagreb, pa iskočivši iz vlaka na otvorenoj pruzi, zateče grješnike u raskoši glasovitih kreveta. Pobor, ugledavši ga na pragu sa sjekirom, spremi se, da skokne u noć. No čovjek se za vremena sabrao. Odgurnuvši blijedu ustravljenu ženu, navali na ostatak galicijanske pljačke, pretvorivši je začas u hrpu drvlja i prnja...

Od tog dana Pobor je rastrovan, a pogotovo, jer ne može zatražiti ni zadovoljštine ni odštete. Sve mu je krivo, da je do toga došlo, i zato reži od jutra do mraka, pretvorio se iz nasmijana činovnika i ljubavnika u mrka zloćudna zlobnika.

Gidijina mu se desi kao naručena.

Sad će joj pokazati, da zna, kad mu je pretpostavila drugoga!

Hrupivši kao vihor u zadimljenu krčmu, započe je tući naočigled društvu, nalazeći i u tom olakšanje i odušak za sve.

— Martin!

Gidijina jauknula.

Jedva se sabrala, pokrenula ruke, pa doziva Žugca, brišući s lica krv.

— Ubit će me! Martin! Ne daj!

I najednom zaplakala...

Do tog časa, kad je Gidijina zaplakala, Žugac zinu ne mičući se s mjesta, zapanjen i ne snalazeći se pred navalom. Odmah zatim, da zaštiti žensko, a i krv joj se već javila na nosu i usni, poskoči gužvi zamahujući šakom, i odbaci nepripravna Pobora daleko u kut. No Pobor se odmah i vrati, keseći se razjareno. Bijesan radi bubotka srnu Žugcu, splete ga stiskom u skvrčeno klupko, i dok se tu oni gađaju šakama, Gidijina već dospjela domoći se metle, gađajući glavara, no pogađajući i jednoga i drugoga. Međutim je Žugac već previše pijan, da bi izdržao u hrvalačkom zahvatu. Primivši udarac u želudac, zajecao i popustio. U istom času poleti u luku i udari glavom o trupac pred štednjakom, žmirkajući od krijesova u očima.

Pobor pobjedonosno zaurla bojni krik.

Smlavivši Žugca, nanovo pograbio nevjernicu.

Ali sad se na razbojištu već snašao i treći, Mlakar.

Videći, da Pobor ne kani mirovati, nego eto bez uzroka izmlatio Gidijinu, a onda mu, kako se čini, uredio i Žugca, podigne stolac neopisivom lakoćom, zaleti se metežu, i spusti ga na iznenađena Pobora. Pobor se samo zanjihao. Ne našavši uporišta, skljoka se u prazninu, na koljena. U samom trenutku i smiren i stišan, krevelji se glavinjajući, boreći se s nesvjesticom, a onda, kao u snu, usta i zatetura vratima. Časak pokuša misliti. Oćutivši na ruci krv, trgnu se opasno. Ipak ode ne rekavši ni riječi, slomljen od udarca i nesnosno umoran, osvećujući se rano već drugoga dana, kada dojavi Mlakarevima za njihova sina, da pijančuje kod Piškora i sramoti porodičnu čast...

Tomo Mlakar se sjeti trenutka, kad ugleda pred sobom zaplakanu mamu, očajnu, već zbog toga, da svoga jedinca nalazi u zadnjoj jazavčarskoj krčmi, a mislila je, da uči u Zagrebu.

— Tomo! Tomica moj!...

Sklopi ruke, i gotovo da se baci na koljena.

— Pa kako to izgledaš, za rane Krista, poplavio si, izobličio se od pijanstva i nespavanja, strahota, ubili mi te, uništili! Zar ćeš neprijateljima vjerovati, Tomica? Tko ti je prijatelj, ako nismo otac i ja? Mi te ne silimo, da piješ vino, jer vino je otrov, potkopat će ti i snagu i mir!...

— Molim, to je vino, no rakija je druga stvar!...

Uživajući svadljivo u njezinoj prepasti, on se prisili, da bi ispio ostatak šljivovice.

— I mene ne kane ni ubiti ni uništiti, ja sam, kako znadem, punoljetan čovjek, ne priznajem i nad sobom skrbnika! Noćas sam se drugiput rodio! Do sinoć sam bio kao lutkica na uzici, ali danas se bunim, i skidam sa sebe pečat sramote i robovanja!

— Tomica! Ne viči!

Ona se sa strahom ogledala.

Zaokupi ga zagrljajem, nagovara, da ode, pomažući si i suzama i obećanjima i preklinjanjem, a on se tobože na sve to mršti, i ako je već pijančevanja sit.

Ležeći na sijenu, u iznajmljenim kolima, gleda je izazivalački nadajući se prigovorima, no ona je strpljiva, pa mudro šuti, ne dajući mu priliku za pobunu.

Pobunio se na cilju, kad je htjela, radi oca, da legne u Burginoj komorici.

Svuče ga silom, uz pomoć Burge, i zaključa vrata, ne vjerujući pijanstvu, tek sada osjetivši, da nema opasnosti, jer otac još uvijek ne sluti, gdje mu je sin...

Tomo Mlakar navuče ogrtač, nestrpljivo prodrma bravu. Kane li mu napokon otvoriti ?

Zabubnja po staklu i pokrenu Burgu, pokazujući na vrata srditim pokretima, a ona se iskesila, poskočila i nestala, da bi dozvalu usplahirenu Mlakarevu.

— Što je? Zašto plačeš?

Plačući ne će ga uvući u raskinute okove!

— Pio, pa pio, i drugi piju, pa ipak im, kao meni, ne spremaju ni tužaljke ni trač!

Glas mu ohrapavio od vikanja.

— Ono s Gidijinom je glupost! Nije ništa! Ne gledaj me tako, nego vjeruj, jer govorim istinu! Baš ste krasni ljudi! Čovjek se nađe sa ženskom u društvu, i već ti prišiju gadarije!

— Tomica dragi!

Radosna je, jer može vjerovati.

Obujmi ga toplim punašnim rukama, draga mu gustu razbašurenu kosu, ne skida s njega blagost zaljubljena pogleda.

— Govorio si svašta, i takove nemogućnosti, da sam doista mogla sumnjati! Zapravo još uvijek trnem, mili moj! Pa kako i ne bi, kad znam, da si se skoro unesrećio! Bio si prviput u životu pijan, pravi muškarac, tvrdoglav i svojeglav, a na to se još nisam priučila!...

Otac ne zna ništa! Doduše su popodne čestitali i Marakovi, ali ona ih je za vremena upozorila, da moraju šutjeti!...

— A sada je gore inspektor, najnoviji znanac! Kažu da je moćan, po prijateljima u ministarstvima i otac ga je već molio, kad svršiš, da te imenuje u Zagrebu!...

Da, kako vidi, ne stide se ni moljakanja, kad se radi o njihovu sinu!...

— I pogotovo otac, što se muči bez oduška, a sve radi tebe i tvoje budućnosti, da ne moraš, kao i on, čitava života, ginuti i trošiti se u Jazavčarima!

— Haha! Trošiti se u Jazavčarima!

— Kako? Ti se smiješ!...

— Pa jasno, da se smijem, mama! Toliko si, mislim, i poštena i inteligentna, da mi ne ćeš ni htjeti naturiti takovu laž! Otac je ovdje u Jazavčarima i te kako zadovoljan! Tu je on gospodar, pa radi, što hoće, a ginući i trošeći se, izvukao im je već iz džepova kapital!

— Tomo! Tomo!...

— Zašto se utopio Bajuk?

Pitanje je neočekivano, i zato pogađa cilj.

— Je li? Zašto? I zašto se je ustrijelila Križanićeva?

Ona se jedva sabirala pod dvostrukim udarcem.

— Bajuk!... Križanićeva!...

I onda ga grčevito pograbila.

— Bajuk, zaljubio se u tuđu ženu, a Križanićeva pronevjerila državni novac, to je, i ništa drugo! I mi smo ih, vjeruj mi, iskreno žalili, naplakali se nad njihovom sudbinom! Bajuk je ocu bio kao rođeni brat! A ja i Križanićeva, bile smo najbolje prijateljice! Sve, što su kasnije izmislili u Jazavčarima, laž je, jer nas mrze, a znamo, da je poteklo od Piškora!...

— Otac je kupio i pisariju od Žige Drena!

— A! I o tom su ti govorili!...

— Da, i o tom su mi govorili! Kad se netko srami, što je bio sirotinja, i ne zaslužuje nego to, da ga mrze, i da mu se rugaju po krčmama! Zašto mi je otac nalagao, da je išao i u gimnaziju? Ne možeš zanijekati, da se nije tužio, što je prestao sa školanjem u trećoj gimnaziji, jer mu otac (tobože, poduzetnik!), izgubio na gradnjama!...

Stupivši na hodnik, pogleda je mirnijim pogledom.

— Veliš, da je gore inspektor? Pa kako to?... Sam?...

Bila je kao smrvljena.

— Ne, nego i učiteljica Pogledićeva!...

Opazivši međutim, da se zbog toga trgnuo, pomisli sa zebnjom na posljedice sastanka, jer Zagrepčanka kao Zagrepčanka, sigurno će ga pokušati osvojiti.

Kako bi ih smjestila za stolom, da ne budu zajedno?

Nesreća za nesrećom!

Pa i opet zagrcala u suzama.

— Ocu, molim te, kaži, da si stigao popodnevnim vlakom u tri! Doduše će doznati, da si bio kod Piškora, ali ja ću se pobrinuti, da ne dođe do svađe ni do prigovora!...

— Ali zašto ga smeta, da budem kod Piškora, kad je postao i gospodin, zahvaljujući Piškorevim žgancima?

— Tomo!...

— Ma čemu laž!...

Uživajući u hladnom doticanju svježine, zagleda se u mećavu, što se upravo sasula iz oblaka.

— Molim te, idi! A ja ću za tobom,... sam!...

— Tomica!...

— Velim ti, da ću sam!...

Uspinjući se stepenicama, mislio o Pogledićevoj, sretan, da će je ipak vidjeti.

A onda u sumračnoj toplini hodnika prsnu njezin smijeh.

Smije se!

Zamirisao joj inspektor!

Da ne bi!

Guska!...

Poslušavši časak, što to oni govore, zbuni se radi primisli u Baćanovu glasu, a onda, uznemiren i mršteći se ljubomorno, trgnu se i pokuca energično.

Ugleda prizor kao skinut s pozornice, — otac mu zanosno ogrlio gosta, a gost se prenemaže pred rasmijanom Zagrepčankom, što sjedi u začelju, i očito se izruguje obojici...

5.

Hraneći se milostinjom po bogataškim kuhinjama, sirota iza oca, udovca financa, Pogledićeva je izdržala do zadnjeg trenutka, boreći se hrabro za cilj. Jedući ostatke, naučila se poštivati sirotinju. Sedam godina potucanja po hodnicima, gdje bi gdjekad pročamila i satima gladna, dok se tobože ne sjete, da je »opet na redu«, nije je ni skršilo ni prignulo na koljena, nego učinilo i upornom i tvrdom za učiteljski rad.

Doznavši za Tomu, da ostaje u Zagrebu, a ne će kao obično božićevati u Jazavčarima, ona se zadržala u školi do popodne, ne brinući se, što je bilježnikovima obećala, da će i ručati u općini. Spletku je začas prozrela. Shvativši, da je zovu, što im nema sina, upočetku već smislila, da otkaže pismom, ali

sjetivši se, da je »slađe«, ne javiti ništa, nego jednostavno zaboraviti i po mogućnosti poniziti, odazva se demonstrativno, da ruča kod kolege Maraka...

I što su to tamo sebi umislili? Gdje je to pokazala, da se brine za njihova klipana? Zar je zato godinama podnosila uvrede, da bi sada, na cilju, trčkarala za muškarcem, smatrajući ga radi sutrašnje profesure boljim od sebe? Pa po čemu je on to bolji i sposobniji? Dok se ona već spremila za rad i borbu, da bi narodu dala i znanje i snagu, Tomo je Mlakar sramežljiva lutka, »Tomica« iza maminih sukanja!...

Sjećajući ga se, kako muca i nemoćno crveni, dok mu mati odbija, da je primi na hranu, jer je, veli, oronula pod pritiskom godina, Pogledićeva je sigurna, da je »znao, no i priznao laž«.

Jer Mlakareva je očito lagala!

Mjesec nakon toga, što se tužila na starost, najednom se pomladila i primila poštara, zahvaljujući, da se tako i izdala!...

Naprosto!

Sve je to bez temelja!...

Gušeći se već pomalo u jazavčarskoj magli, nemajući mogućnosti, da bi »radila u narodu«, Pogledićeva se namršteno uvlačila u sebe, pomišljajući sa strahom na bijeg...

A međutim se o podne, jedva iza ručka, pojavila i kod Marakovih jazavčarska susjeda, pričajući o Tomi i njegovu terevenčenju kod Piškora...

Vele, da je pijan, u svađi radi Gidijine, pretukao stolcem glavara sa stanice, a mati ga odvezla tek jutros u kolima, i krije ga u strahu pred ocem na Burginu krevetu!

— Stari ne zna ništa!...

Loče još od rana sa svojim inspektorom, onim, što je jesenas na ovrhi za porez vlastoručno iz staja izvlačio telad, a ta mu, gladna i zaboravljena na kiši, pocrkavala pod orahom iza općine!...

— Eto! To je! Tako!...

Sinu se, kažu, napričali o nedjelima oca!...

— Istresli mu svašta, i ovo i ono, rekli za Bajuka, ne zatajili ni poštarice, a onda, već na kraju, da bi bilo i smijeha, spomenuli mu Žigu i majmune!...

Ukratko, iscrpivši neočekivanu senzaciju, ne tajeći radosti i žureći dalje, susjeda, kako treba, raspalila i Marakove, i oni

se sjetili, da bi bilo nepristojno, kad ne bi ustali i krenuli u općinu, da tamo čestitaju imendan.

— Pa mogli bi i Vi s nama, gospođice Pogledićeva!

Ne će?

— Nažalost!

No njima je dužnost, jer to je već u redu među činovnicima na selendri, da si međusobno čestitaju imendan!...

Pošli tresući se, i nestrpljivi i izvjedljivi, uzbuđujući se unaprijed, što će vidjeti čudo, a vratili se razočarani, ne tajeći zlovolje, ne dobivši očekivana sadržaja za praznički razgovor.

Tamo ih, već pred vratima, dočekala Mlakareva, koja očito vreba na svakoga gosta, i zatražila, da pred bilježnikom i ne spomenu sina, jer ona da ne treba svađe bar na takav dan!

— Dakako! I što bi, nego obećali!

Zasjeli s Mlakarom i njegovim prijateljem, griznuli kolačića, osladili se likerom, a onda, nasmijavši se desetku viceva, ne doznavši, što su htjeli, sjetili se djece, pa uskoro ustali i oprostili se!

Ipak, za nju, za gospođicu Pogledićevu, pitao je, vele, taj inspektor, — čuo je, tobože, da je ovdje nezadovoljna, a on da je može iz Jazavčara bez muke premjestiti!...

»Iz Jazavčara bez muke premjestiti»!...

Čuvši za poruku, Pogledićeva se trgla i oživjela.

To, da je ona u Jazavčarima nezadovoljna i da doista već misli, kako bi odavle nestala, doduše je istina, ali o tom još nije progovorila!

Bit će, zaključili su po prijašnjim učiteljicama, jer to je već poznato za jazavčarsku školu, da ovdje, s Marakom, nije još nijedna izdržala!...

I onda, nije li to, bar kod bilježnikovih, i strah za »filozofa«?

Što su to pronašli na njoj, da se tako uznemirili?

Da nije sinčić nakon poznanstva u jesen osjetio ubrzano kucanje bila, i sve to, zbog savjeta, po dužnosti izbrbljao mamici?...

Svejedno!

Istina je! Nezadovoljna je!...

Sluteći mogućnost oslobođenja iz ustajalosti, Pogledićeva ustala, da se spremi za čestitanje, doduše već pokasno, no još

uvijek rano, da bi malo, radi osvete, poočijukala sa sinom, zatjeravši i ocu i materi u kosti strah...

Pa ipak još u jesen, pred četiri mjeseca, u Pogledićevoj je kipjelo od volje za radom, a to se rasplinjuje u umoru i mrzlovolji, zahvaljujući upravitelju Maraku i njegovoj ženi.

Znajući po pričanju za njenu histeriju, radi koje da se učiteljice i ne daju u Jazavčare, Pogledićeva je vjerovala, da su u tom pretjerali, jer ona će, na primjer, izdržati i ostati, a ne će, — (»radi Jazavčara, a nipošto zbog Marakove«!) —, tužakati moljakajući premještaj!...

Jedva se ogledavši u novom okviru, odmah je i razabrala, da je krivac Marak, jer Marak ljenčari kraj ženina skuta i ne miče se iz kuhinje, osim gdjekad radi škole, a kad već i odluči, da prošeta na zraku, čini to krećući se sredinom ceste, u stalnom okviru od pedeset metara, gdje nema ni kuća ni stabala ni ograde tako, da je uvijek na dohvatu »gospodaričina« oka!

O tim »putovanjima« učitelja Maraka priča se po okolišnim školama već petnaest godina. Već petnaest godina ne odlazeći iz Jazavčara, zavukao se pužji u svoju prazninu, nemajući ni smisla ni potrebe za drugarstvom i razgovorom. Trom i podbuhao od zjevuckanja i drijemeža, uživjevši se već sasvim u neradu i nepokretnosti, lukavo bi izrabio i najmanju zgodu, — (štucajući na primjer nakon obilna objeda!) —, da bi odigrao boležljiva čovjeka. Puštajući ženi, da uredi radi zamjene, zadovoljan, što leškara, a ne nateže se s deranima, proteže se, s glavom u njenu krilu, a ona je sretna, da je tu, u stanu, jer nije sa učiteljicom i ne podliježe napasti, — ne će joj ga, srećom, prigrabiti zavodnička vlast!...

Kad eto se Pogledićeva, popustivši jednom, već drugiput usprotivila odlučno.

— Oprostite, gospođo, ali ja sam za gospodina povukla i prošlog tjedna! Doduše ste tvrdili, da je legao zbog nahlade, pa da mora odležati nekoliko dana, no ja sam ga vidjela, kako sjedi u kuhinji, po običaju, neprehlađen i zdrav! A tako nema smisla! Kad je sva ta bolest već toliko napredovala, da se mora odmarati baš svakoga tjedna, najbolje je, otići liječniku i zatražiti mirovinu!

— Gospođice!...

Marakova promucala.

— Gospođice!... Ne vjerujete!...

— Ne! Ja ne vjerujem, gospođo! Moje je mišljenje, da je gospodin Marak zdraviji od obiju nas! Ja, na primjer, radim s vjerom, sretna sam, da bi mogla poslužiti žutokljuncima, ali tako, da se mučim i potežem za dvoje, ne mogu ni učiti ni koristiti! I onda, draga gospođo Marak, vrijeđa me, da me smatraju naivnom! Jer što je to drugo, nego doista naivno, vjerovati gospodinu Maraku, da nije zdrav?

— Nije! Nije!...

Nenavikla iskrenosti, Marakova se grozničavo zagledala u Pogledićevu, vjerujući, da se ova već zaljubila u Maraka, pa samo radi toga i odbija zamjenu, da ga ima gore u školi, u svojoj blizini.

— Bolestan je! Bolestan je!...

— Slušajte me, gospođo Marak!...

Pogledićeva bi djelovala istinom.

— Gospodin je od vas i vaše ljubomore stvorio nadasve sraman zaklon, iza koga se krije, da bi mogao ljenčariti i zijevati. I on je oženjen čovjek, otac djece! Meni je gadna i sama pomisao, da ste moguće i na mene sumnjali! A onda, draga gospođo Marak, vama se zbog toga već davno smiju, i gospodinu je poznato, da se smiju, ali njemu je to svjedno!...

Glavno je, da se može ležati! Glavno, da se ne mora raditi! Radi toga se učiteljice i tuže na Jazavčare, učinile ih nadaleko i komičnima i odurnima, no tako se to ne može nastaviti!...

— Ja vam to kažem, jer vas istinski žalim, i zato se pozivam na čovjeka u vama, da shvatite i započnete drugačije!...

No Marakova nije shvatila.

Umjesto, da zahvali, zanjihala se i ispružila pred Pogledićevom.

I zato je »započela drugačije« sama Pogledićeva.

Vuče strpljivo i za se i za Maraka, ne spominjući više nikad ni ljenčarenja ni ljubomore, a stidi se kao čira nametnute uloge, što eto popušta i podnosi laži, a ne će ni izdržati ni ostati...

Međutim je Baćan očajavao.

Ispivši s bilježnikom desetak litara, ispričao oko stotinu uspjelih viceva, sagradio u Jazavčarima dvije pilane, pregovarao u ministarstvu radi kredita za struju, a onda, podigavši već školu za domaćice, udario po programu i osnove gospo-

darskom tečaju. Osjetivši, da je malo za njegovu snagu, — (jer tko će, ako ne će inspektor Baćan!) —, ne zaboravi ni zadruge za mlijeko i perad, zarazio gospodare svinjogojstvom i konjogojstvom, pa stvorivši već i pravila jazavčarske pomoćnice, odabere joj za doživotna predsjednika prijatelja Adama. Ukratko, uznojio se radeći za narod, dokazao i patriotizam i stvaralačke sposobnosti, svejednako žaleći, što nema učiteljice, kad se eto napokon otvorila vrata, a na pragu se javila Pogledićeva.

Navali po osnovi, žaleći je, što će ovdje uvenuti.

Ali ne će!

On će je spasiti!...

— Znate li, gospođice, za doktora Borisa Kukića?...

Doktor prava Boris Kukić, suprug prekrasne bečke milijunarke, zahvaljuje njemu, inspektoru Baćanu, da je prošao na proljetnim izborima!...

Da li ga je moguće shvatila?...

— Molim vas! Mislite! Mislite!...

Znajući, da je patriot i voljen čovjek, Boris se ne pouzdaje nego u inspektora Baćana, i zato će za volju Baćana učiniti sve!...

— Da, učinit će sve!...

Upravo ga psuje u najnovijem pismu, što ništa ne traži za prijatelje i znance, ali sad će i zatražiti, zamoliti ga za najljepšu djevojku!...

— Jest, za najljepšu djevojku, gospođice Pogledićeva! Ljepota žene je ornamenat života, i zločin je, kad ga kriju, kao ovdje što je primjer, u Jazavčarima!...

Uopće, zaokupio Pogledićevu usklicima, zagleda joj u oči, poigrava na stolcu, ne sluteći, da mu je ona već zavirila pod kožu, — da mu vidi iza svakog pokreta namještenost i laž.

Jer gledajući ga pred sobom u samodopadnom stavu, kako gine za osvajanjem i pokazuje zube, sjeti se šaljive gradske zgode, gdje je isti gospodin inspektor Baćan odigrao stidljivu ulogu.

Negdje pred zimu, kupujući po trgovinama, srela se u drvoredu s učiteljicom iz susjedstva, a ta je upozorila na postariju ženu, što vreba sakrivena za omašnim deblom, čekajući, to se vidjelo, gospodina, koji dolazi s gospođicom.

A onda kao vihor iskočila u sunčano strujanje.

Zamahnula kišobranom i kričeći navalila na protivnicu.

I dok se muškarac izgubio među prolaznicima, što jure odasvud, da zaokruže bitku, ženske se pograbile za grla i vlasi, tukući se, dok nije pristignuo stražar, da tučnjavi učini kraj...

Eto, to je Baćan!

Muškarac, što bježi pred ženama, isti je on!

Sakrivši lice poširokim šeširom, pojurio kao zečić u nečiji hodnik, puštajući pred gomilom i ljubavnicu i ženu, da se grebu i psuju, učinivši od obračuna lom!...

Pa taj je ne može premjestiti! To, što klati o ministarstvu i vezama, o nekomu moguće i izmišljenom Kukiću, moguće da je vjerojatno Mlakarima, ali nije i Pogledićevoj! Mlakar mu nabrbljao o nezadovoljnoj djevojčici, da bi odavle htjela, jer joj tobože dosadilo, te inspektor pomislio, da je zgoda, pozabaviti se, a tko zna, moguće se i poigrati na račun premještaja!...

Bude joj žao za tišinom njene sobe.

Ta ovo i nisu ljudi! Čemu se to ponadala?...

Svi ti i Baćani i Mlakari i Maraki, i hiljade jednakih, i hiljade sličnih, nisu nego neuspjeli no i podmukli kukci, koji ne znaju i ne mogu, nego gmizati i prljati, a u sebi ne nose ništa, nego podlost i žuč!...

Osjeti se samom i nezaštićenom.

Sjedjeti, kao sada, među dvojicom pijanaca, i ćutjeti poglede, kako klize za golotinjom, ne krijući drsko ni radoznalosti ni pohote, postaje već i neprijatnim, kakogod je i jaka i sigurna.

Pa kada se iznenada otvorila vrata, a s hodnika uđe Tomo Mlakar, bi mu već i zbog toga istinski zahvalna, što je eto oslobađa i od oca i od njegova inspektora...

Tomo!...

Bilježnik se oduševio.

— Eto mi i sina, inspektore brate, došao, pobijedila je ljubav za roditelje, a ja sam to i znao, plakao sam, opio se čekajući! Tu smo! Pogledaj nas, inspektore! Tu smo, brate, složni i na okupu! Pijmo za današnji dan!...

Grleći sina Mlakar plače, i vukući ga gostu sjaji se od zanosa, naglašujući namjerno i pred Tomom i pred Pogledićevom pretpodnevno bratimljenje s Baćanom.

Baćan se opet ne miče od Pogledićeve, stalno joj za petama, golubanski guče, — ne vidi i ne osjeća nego njene grudi, visoke i mladenački istaknute pod jednostavnom haljinom.

Ali sad se pojavila i Mlakareva.

Odmah za Mlakarevom i Burga, spremajući za večeru.

Sluteći, da ga kane odijeliti od Pogledićeve, a htijući svakako, da bi bio kraj nje, Tomo Mlakar poskočio stolu, predusreo Baćana i odlučno sjeo, dobivši, kao nagradu, po drugiput pogled, od kog mu poigralo u žilama.

— Mladost mladosti, je li, gospodine bilježniče?...

Gurkajući Tomu, Pogledićeva se smijulji Mlakaru.

— Mladost mladosti!... Dakako! Dakako, gospođice!...

Zbunjen radi Baćana, stari se uzvrpoljio i uzmucao.

I dok se Baćan, naslutivši suparnika, najednom uozbiljio i prkosno utihnuo, a Mlakareva već protrnula osjećajući opasnost, on se, ne vjerujući, zagleda u sina, opažajući na njemu tek sada neshvatljive tragove.

Što je to zapravo s njim?...

Izgleda, da je nekud preslobodan u razgovoru s djevojkom!...

I što se to kese, i on i ona?... Komu?... Zašto?... Na čiji račun?... Ukratko ... zagonetna stvar!...

U istom trenutku, okrenuvši se Baćanu, ugledavši ga tmurna i patnički zlovoljna, shvati, da se kese na Baćanov račun, a čine to tako, da Baćanu i ne može izmaknuti!...

Treba ih opametiti i stišati!

A Baćana umiriti i udobrovoljiti!...

Nakašljavši se, usta sa čašom u ruci, nazdravljajući »suborcu i prijatelju Franji«, i nadajući se, da će tamo, »na nadležnomu mjestu«, još za vremena upoznati »velikanovu mislilačku moć«!...

I Baćan će usrećiti Jazavčare!...

Med i mlijeko će poteći na njegovu riječ!...

Da znadu u Jazavčarima, tko im je gostom, — da je ovdje kod njega patriot Baćan —, slegli bi se bez naloga pod barjacima i s tamburama, da mu otpjevaju pod prozorima podoknicu!...

On je, Mlakar, već davno svijestan, da je jedan Baćan sposobniji i od stotinu Kukića! Pa zato ga moli da se ostavi skromnosti i uloži sile u aktivnu politiku, — da na novim izborima ne radi za druge, nego ovdje u Jazavčarima neka lijepo kandidira sam!...

On mu, Mlakar, jamči, da će u Jazavčarima uspjeti!...

Kogagod je do danas podupirao Mlakar, uspio je svaki, pa i morao je uspjeti, jer Mlakar se založio ispred zakona i paragrafa, kao prva i zadnja riječ!...

— Ja u životu, slavno društvo, ne velim, da sam se baš naročito uzdigao! Otac, poduzetnik, propao je na gradnjama, i zato sam se morao oprostiti od škole, da zaslužujem kao pisar u općini! No i s tri sam gimnazije zadovoljan čovjek, a to, što je sudba uskratila ocu, sinu filozofu ne će i ne može uskratiti!...

— Zašto sve to, kad znamo, da je izmišljotina i laž?

Tomino pitanje odjeknu jasno i energično.

Slušajući slavopojke Baćanovim vrlinama, ostao je ravnodušan, i ne misli da prosvjeduje, jer čemu se prepirati radi nekog imaginarnog inspektora! To je već tako, običaje se na večerama, da se ljudi prenemažu i koješta izmišljaju, kadeći i o poznatim kukavicama, da su velikani i ljudine! Međutim, kad je otac, ne mogavši odoljeti, i opet spomenuo poduzetnika i gimnaziju, u njemu se trglo od pobune, radi istine, i naprosto je progovorio, jer je konačno već i trebalo progovoriti!...

»Kad znamo, da je izmišljotina i laž«!...

Buljeći u sina, Mlakar ne vjeruje ušima.

Zar je doista istina, da je časak prije, za svojim stolom, od rođenog sina, danas, na Badnjak, kada slavi i imendan, pred gostima i ženom i jasno i glasno okrivljen, da govori laž?...

Što to znači, da ga Tomo tako gleda?...

I sam već vjerujući u oca poduzetnika, spominjući ga i pred sinom toliko puta, stari je Mlakar iznenađen no i nesiguran, ne znajući si protumačiti, zašto je to spomenuta laž.

Da nije pijan?...

Pijan je! Pa vidi mu se i po očima!...

Sumnjiv mu je zapravo još od onog trenutka, kad je sjeo kraj ženske pred ocem i majkom, a pogotovo kad je s Pogledićevom, ne brinući se za gostoprimstvo, nepristojno ismijavao njegova gosta, prišivajući mu pokretima lakrdijaštvo i nedokazani osjećaj!

Opio se!...

U Zagrebu!...

U pijanstvu je i spomenuo laž!...

No dok se to otac tješi s pijanstvom, mati je opreznija, razumjela je ispad, i zato se napreže, da se gane iz utučenosti, pa da odgodi bar za danas odmatanje klupka, što se začas već može zamrsiti u gadan čvor.

Pisar! Pisar!...

Taj je svemu kriv!...

Kriveći Žugca radi Tomine bune, jer »Žugac je i odao ono s Drenom«, u njoj se međutim rađa spoznanje, da je pomalo krivnje i na samomu ocu, — čemu, na primjer, izmišljati gimnazije, kad je ona sama naučila sina, da mrzi i goni laž?...

Doduše, i Tomo!...

Mogao se bar malo obuzdati!...

Jer kad je već odlučio, da govori i o tom, moralo se sinovskije, a svakako pristojnije, — nipošto pred svjedocima, da zlorado šire, kako mladi Mlakar ponizuje starce, nego tako, u miru, i tiše i blaže, a nikako, nego na samu sa ocem...

Ne brinući se međutim za njezine jade, Pogledićeva uživa u zanimljivosti obrata, sigurna, da je priča o Tominu terevenčenju neizmišljena. Ne shvaćajući još zapravo, radi čega su se to sukobili, sva je dakako na strani Tome, i sluteći, da se sprema odbaciti jaram, podbada ga i hrabri, i sama borbena i raspaljena.

Ali ona ne uživa jedina. Tu je i Baćan naslutio, da će mu suparnika poklopiti. Skočivši sa stolca poletio bilježniku, miri ga, dokazuje, zaokupio hihotanjem, ne skidajući uza sve to ni trenutka pogleda s Pogledićeve.

— Što je? Što je, brate? Da se nisi uvrijedio, što se mladić okvasio, i što tako okvašen koješta bunca, kao i mi, kad smo okvašeni, što buncamo? No, hura! Zdravo! Pusti, da ode, pa da odspava svoje, a mi ćemo lijepo podići čaše, i ispiti za gospođicu učiteljicu!...

— Pijmo! Pijmo!...

Kucajući se, ponadala se Mlakareva.

— Pijmo! Pijmo!...

Mlakar se pridružio i iskapio.

No Tomo Mlakar, odgurnuvši čašu, zahvatio Baćana posprdnim pogledom, spreman, da izdrži i lom...

Tu je, na nozi, pritisak učiteljičine cipelice. Tu je i njezin sjajan pogled, koji veli, da se ne smije uzmaknuti. Tu je pred njim brdo laži, dvadeset i tri godine života u zabludi, da je

sve to s njima u najboljem redu, čisto, bez ljage, uzorno i pošteno izgrađeno.

Kani li doista započeti, da živi bolje?...

Sad je to važno, jer propusti li ovo, više se ne može buniti!...

Na jednoj strani je vage porodična čast!...

Dokazano je, da je varka, bez sadržaja!...

Na drugoj strani je prekid s ocem, jer otac ne će i ne može oprostiti, ako ovdje pred svjedocima raskrinka njegovu laž!...

Kuda? Kako? Zašto?...

Pa što je to zapravo postigao, ako nastavi svađu?

Takovih i mlakarevskih i baćanovskih laži pun je život, od dna do vrha, i na njima počivaju hiljade priznatih egzistencija!...

Bio je to trenutak, kad se misli, da se ne može dalje.

Ali tu je u pripremi i Pogledićeva, ona je izdržala.

— Nešto ste htjeli reći, gospodin Mlakar?...

Osjetivši očajnost njegove borbe, stavi mu ruku na drhtavu mišku, a tako izazva i odluku...

— Mislite, da sam pijan!... Nipošto! Nisam pijan!...

Svladavši se, Tomo se nasmijao.

— Doduše, u Jazavčare sam stigao još sinoć, no sastao se sa Žugcem, drugarom iz gimnazije, i u razgovoru proveli noć! Nisam ni slutio, da je kod nas u Jazavčarima! Pisar u jazavčarskoj općini! Sreli se na stanici, svratili Piškoru, i tu se do jutra zadržali!...

— Kod Piškora! Do jutra!...

Bilježnik najednom ohrapavio.

— I ti se ne sramiš, da si pio kod Piškora, što pijančuješ sa Žugcem, propalicom i pijanicom, pa do jutra, čitavu noć! Ti! Moj sin! Ti! Profesor! Gospodin! I po takovim dupljima!...

— Molim, ne treba vikati!

— Vičem! Vičem!...

— Ne treba!

— Srami se! Izdajniče!...

I u istomu času posta mu potpuno jasna čitava stvar.

— Agnezo! Govori! Da li ti je to bilo poznato?...

— Adame!...

— Pitam te, da li ti je to bilo poznato?...

Međutim je već siguran, da je ona znala, — znala je, da je sin zaglibio na stranputici, pa ipak je kažnjivo šutjela!...

Užas!...

Pa to je slom!...

Tomi su dakako ispričali za Drena, spomenuli mu postolariju i Piškoreve žgance, i nastavi li se svaditi radi proklete pijanke, taj će ga sigurno osramotiti i pred Baćanom i pred učiteljicom!...

Agneza je najviše kriva!...

Znala je, da je dolje, gdje loče s banditom, pa ipak mu je podmuklo zatajila!...

S ovim ovdje, gospodinom sinom, obračunat će naknadno, kad budu sami, a i ona banda, što ga zlobno ocrnjuje, ne će pobjeći, dobit će svoje, no sa ženom, koja tako obmanjuje muža, i kukavički podupire rađanje poroka, govorit će nemilosrdno odmah pred svjedocima, i tako bar nekako spasiti dostojanstvo i čast!...

— Da budem iskren, nisam to očekivao, Agnezo!... Molim te, pusti nas, inspektore!... Jer to je podlost! Izdajstvo, što je učinila! Znati, da pijančuje, da se druži s banditima, a meni, mužu, za kog je prisegla, ni riječi! Ni jedinu riječ!...

— Adame!...

— Zašto?...

— Ali, Adame dragi!...

— Pitam te, zašto si ga skrivala?...

I Adam Mlakar, naceren od mržnje, odgurnuo stolac, zamahnuo rukom, i bio bi je svakako već začas izmlatio, da se u tom trenutku, štiteći mamu, pred njim ne ispriječi sin.

— Je li mati kriva, kada otac laže, da je bio gimnazijalac, a nije, nego izučio postolariju? I tko je to izmislio oca poduzetnika, molim, ona ili ti? Sve ja sada znam! Sve je preda mnom raskriveno! Znam i za majmune i za Bajuka i za Križanićevu, poznato mi je i za izbore i za zadruge i za aprovizaciju, ukratko, ne možeš me prevariti! Kako si se zahvalio Jazavčarima, što su ti dali pisariju? Nema na tebi komadić kože, da ga nije već proklela sirotinja! Što si dao ljudima? Ništa, nego nasilje i laž! Zato, što su bolji i pošteniji od tebe, prezireš ih i pljačkaš, uhodariš ih i sa Gidijinom, i svakog ih dana denunciraš radi izmišljenih pobuna!...

— Tako! Tako!...

Mlakar riknu kao bik.

Pruživši ruke, navali sinu, a sin ne bježi, nego stisnu zube, i bili bi se srazili na sredini sobe, Mlakareva već jauknula zovući Burgu, kad upravo sada, iza njihovih leđi, Pogledićeva pljusnula i odgurnula Baćana, a s hodnika kao vihor nahrupila Baćanova žena...

Dok se Mlakar svadi sa sinom i ženom, Pogledićeva se već sasvim zagrijala za Tomu, i on joj je tako, dok sudi laži, čovjek, koga bi mogla i voljeti.

To, da se rva za samu istinu, da gazi predrasude i ne popušta nasilju, znači, da je hrabra nepodmitljiva snaga, koja ne će robovati, a sigurno je, da se ne će ni prodati!...

No da li će se dati udariti?...

Da ne će uzmaknuti u onom trenutku, kad će otac radi osvete odgovoriti materijalnim pritiskom?...

U istom času, osjetivši stisak, skrenu pogled i ugleda inspektora, — došuljavši se straga, ne misleći na Mlakareve, Baćan se pripio njezinim plećima, i ogrlivši je poljubio joj vrat.

Odgurnula ga i svojski udarila.

I upravo sada, prije od sviju, zapazi na pragu njegovu ženu, kako gura Burgu, što brani ulaz, a u svakom joj pokretu bukti divljina i žuč...

Ne dočekavši Baćana popodnevnim vlakom, a sumnjajući i onako, da laže za pregled, Baćanova je u sedam već potpuno sigurna, da o pregledu nema ni govora.

Prevario je! Dogovorio se s ljubavnicom! Izmislio nalog, kako izmišlja uvijek, i sad joj se smije, vjerujući, da je ipak nasjela!

A nije!

Nije mu nasjela!...

Iznajmivši auto dojurila u Jazavčare, bijesna od žudnje, da ga pograbi na djelu, pa doznavši, da je kod bilježnika još od rana jutra, otpusti vozača i provali u sobu, a baš u času, kad je Pogledićeva odbila Baćana.

— A! Dakle nova!...

Nepoznata!...

Jazavčarska roba...

— Bestidnice!...

Skočila na Pogledićevu.

Udari u lice i zgrabi za kosu, strašna i izobličena od bjesova u sebi, no prije, nego se sabrala sama Pogledićeva, pustivši bilježnika priskoči njegov sin.

Baćanova se začas nađe kraj zaprepaštena Baćana.

I, dakako, na njega navalila.

Goni ga pišteći i zamahujući kišobranom, a on se brani podmičući stolce, vrteći se oko Mlakarevih i služavke...

— Idemo!...

Pogledićeva je drhtala .

— Idemo! Idemo!...

Sjećajući se, gotovo se rasplakala.

I dok se oko stola nastavio progon, i Mlakarevi se upleli, a Burga se uzvikala, Pogledićeva i Tomo nestali u noći, sretni, da se oslobodili rusvaja...

Stojeći pred školom sred jazavčarskih slamnjara, stisnuti do zida, da izmaknu snijegu, prisluškuju, kako ječi i ojka u mraku, i od te vatre u ljudskom žilju topi se u njima sumnja, a u toj strah...

Osjetivši, da se trese, ispruži ruke, i ona se nije opirala...

Bilo je tu toplo, pod njegovim dlanovima, što ćute pristajanje, no ostaju blagi, zadovoljni, da je mogu grijati...

A onda se u mraku na cesti javila Baćanova. Odmah za njom zagudio i Baćan, kričeći i svadeći se radi nove sramote, i tako, sami i nacereni od mržnje, giblju se pred školom u snijegu do koljena, — Baćan naprijed, a ona za njim, goneći ga i udarajući kišobranom...

— Tomo!... Vjeruješ li, da se može izdržati i uspjeti?...

Pomaknuvši se u zagrljaju, Pogledićeva se tiho nadala.

— Može se! Mora se i izdržati i uspjeti!... Uostalom... pa učinit ćemo to zajedno!...

I najednom shvati, da je tek sada doista njegova.

Tek sad mu je postala i sigurna i stalna, i njegova i svoja, spremna i odlučna, — doduše će se mučiti i koješta pregorjeti, ali sve je to ništa, kad je pred tobom jasan cilj!...

Kad je pred tobom jasan cilj!...

Zaustavivši se na križanju pod jablanom kraj općine, Tomo se Mlakar zagleda u daljinu, gdje se spajaju zemlja i oblaci...

Ali što je to naučio u dvadeset i tri godine, da bi doista pred sobom imao jasan cilj? Gdje je sve bio, i što je tu iskusio, kako se izgradio, ili bolje, oboružao, da bi mogao već sutra, za katedrom u gimnaziji, okružen Rajnovićima i njihovim ambicijama, propovijedati o narodu i istini? I kako će, govoreći u okviru zbornice, zaista pomoći izgladnjelim oračima, o kojima mu se noćas napričao Žugac, da ginu u neznanju zaboravljeni i kundačeni, — prezreni i nemilosrdno pljačkani!...

Što će on to zapravo raditi?...

Kako se boriti, da bi postigao »jasan cilj«?...

Gdje mu je snaga i dragocjeno znanje, da radi i koristi patničkoj zemlji, što se svija na križu među istokom i zapadom, a iz rana joj već hiljadu godina lipti krv?...

Nije to dosta, kao Martin Žugac, govoriti i plakati nad izdanom i razapetom Hrvatskom!...

Nije to dovoljno, cjelivati barjak, pjevati o domoljublju na večerama i sastancima, i ostati prekriženih ruku čitav i sit!...

Rajnovići! Baćani! Mlakari!...

Maraki! Koreni! Bajuki!...

Rajnovići se stide rođene zemlje, buncaju o širinama i sveslavenskom humanizmu, da ipak sa slašću unište talenat, nemajući u sebi ništa nego taštinu i žuč!...

Baćani se isprsili propovijedajući o patriotizmu, maštaju o progresu i tekovinama kulture, no odmah će i provaliti u seljačku staju, da bi odigrali ulogu Tahijevih pandura, utažujući bolesnu žudnju, da budu moć!...

Maraki se zavukli u zapećak i čekaju mirovinu!...

Koreni pretpostavili, da rđaju u gruntovnici, gdje je vremena, da se mudruje o Napoleonima!...

— A Mlakari?...

Mlakari!...

O njima je bolje ne govoriti!...

Zagledavši se u snijegom prekrivenu zemlju, što kao da gine tonući u otpočinku, dok mećava ne jenja, nego moćno traje, Tomo se neočekivano sjeti Žugčevih stihova. Noćas, već pijan, kovitlajući se u nemirima, Žugac najednom ugasio svijetlo i osovivši se na stolu, razbašuren i znojan, obasjan žarom cjepanice u peći, zapjenivši se progovorio u stihovima.

Bili su to stihovi bez zakona i mjere, sirovi i neizrađeni, a prilično i nejasni, ali onda, u času, dok ih Žugac niže, vičući i klateći se na Piškorevu stolu, djelovali su i na Tomu i na Gidijinu i na Piškora, vjerojatno radi ispijena alkohola.

Ipak, od svega, što je izgovorio Žugac, a bilo je tu i više od stotinu rima, Tomi se usjekle u pamćenje strofe, koje, čini mu se, i ne će zaboraviti...

Da nije to bolest, što hoće niz vjetar,
pa da stigne do luke uz glazbu bez žulja,
a ne kao dosada, metar po metar,
osvajati prudine jalova mulja?...

Doista!

Da nije to bolest, što hoće niz vjetar?...

Sva ta gospoda Rajnovići i Baćani, u zajednici s Mlakarima, Marakima i Drenima, i s hiljadama drugih, u čvoru karijera, plove niz vjetar, a dlanove im ne pali žulj!...

Ali on, kao i nemir u Martinu Žugcu, ne kani odustati od »osvajanja mulja«, zasukat će rukave, oploditi ga znojem, a ustreba li, dat će mu bez odgode i vlastitu krv!...

Negdje na dvorištu za njegovim leđima zaklopotali su u tišini ranoranilački Burgini opanci.

Burga je na redu prva!

To je zakon!...

Svršiti filozofiju, zatražiti učiteljsko mjesto!...

I posvetiti se Burgama, jer Burge su u temelju, a gradnja se započima od temelja!...

NOVELA O MEDVJEDIMA

1.

Kad su starog akcesista Maksimilijana Bora obavijestili o tučnjavi na zadružnom ročištu, prije svega ga je razjarila »nečuvena drskost«, da se njemu, činovniku, dakle državnom čovjeku, usuđuju uopće i spomenuti sličnu laž.

Vuk da se tuče po uredima sa svojim doktorom!

Ma koja je to hulja smislila?

Njega, nepokolebivog braniča paragrafa, naprosto i izaziva i bolno vrijeđa, da se smije i natuknuti o nekakovim nepodopštinama, u času kad se radi o njegovu sinu, pa se zato bjesomučno okomio na podvornika, mjereći ga, kao da je podvornik kriv.

— Mog Vuka, znaš li, ne mogu zatvoriti! Moj Vuk je uredan mladić, a nije ni republikanac ni tat! Vuk je poštenoga oca pošten sin! On je sada i sam gospodin, a gospoda se ne svade radi opanaka!

— Ja vam velim, da se svadio, gospodin Bor!

— Lažeš! Ne laži! Izmislili ste! Nije se svadio!

I Bor, silovit radi takove tvrdoglavosti, što slušaju mračne zlonamjerne glasine, a ne vjeruju njemu, vjerodostojnom ocu, pograbio ravnalo u obranu istine, no sad se nečujno otvorila vrata, a s praga, gibak i slatkast kao uvijek, ušulja se zapisničar Kos.

— Kolega!... Što vi to?... Ne tucite!... Ostavite ravnalce!...

Dug i mršav, sa spisićem među prstima, sa zloradom brigom na uvelu licu, Kos se primiče sredini sobe, a njegove kao mačje, svjetlucave oči, upiljile se u Bora, što mrko trne, sluteći već po zapisničarevim pokretima, da je zbilja zlo.

— Vi, vidim, šalite se, kolega, a tamo, u zatvoru, na prečagama ... strada vam sin! Jest! Strada! Istina je! Strada vam ... sin!... U zatvoru ... na prečagama, dragi kolega, a

vi bar znate ... kao stari žandar ... prečage su tvrde, neudobne i prilično ... ušive! ...

Pa Kos, uživajući nad gotovim jadom, a i kivan već odavna na istog Vuka, što uči, napreduje i svršava ispite, dok se njegov klati po dnevničarskim službicama, tobože žaleći, cijedeći riječi, uslužno ispriča sve.

Doista! Dogodilo se! Vuka su, nesretnika, pritvorili! Njemu, Kosu, kao prijatelju i znancu, odao je to kolega, zapisničar na ročištu, i zbilo se, veli, radi razmirica u zadruzi Medvjed! Vuk, ponio se neobično! Neočekivano, veli, poskočio Kupčincu, doviknuo, da je nitkov, da vara narod ... da nema u njemu ni trunka poštenja, a onda, da bi riječi pojačao djelom, pograbio sa stola zadružni zakon, zavitlao, i tukao njim! Kako, zašto, nitko još ne može objasniti! Povod svađi ... nitko ne zna ... zaprepastilo ih, razumljiva stvar! No to još nije kraj! Tamo, kažu, da su neki čuli, kad je Vuk ... doduše, to još nije i dokazano, ali istraga će utvrditi, da li je što izgovoreno i proti ... zakonu! ... Zasad, tko će i ... priseći, da je zaista rečeno! ... Tako nešto, da se pljuje na ... paragrafe, da je zakon ... igračka u advokatskim šakama ... da sve to treba očistiti toljagom ... da ovo ... ono ... naprosto svašta ... no tko zna, moguće da su i naklapanja! ...

Ukratko, Kos je sa svojim predavanjem začas ohladio vatru u akcesisti, i taj sad stoji ne mičući se s mjesta, gušeći se u grozničavoj panici.

To! Dakle tako! To!

Tako da radi njegov inteligentni Vuk!

On prokune, zaboravljajući, da je u uredu, da tu iza vrata u pokrajnoj sobi već sjedi njegov šef.

Bio je smrvljen, osramoćen pred svakidašnjim protivnikom.

Zar je zaista moguće, da je istina? Da se doista dogodilo?

Vuk da se svadi radi nekakovih Medvjeda, da se tuče pred činovnicima, pred zakonom i križem, da javno pljuje, da spominje toljage, i tako da bude kao zadnji anarhist! Neshvatljivo! Nedokučiva stvar! On, sin državotvornog oca, dijete činovnika, doktor prava, i tuče se sa šefom zbog nekih odrpanaca i zamazanaca! Pa on je to poludio! Lud je! Stoput lud! Javno, u uredu, pred vlasti, izazvati kraval! I kako! Kako ga izazvati! Nije mu dosta, da tuče rukom, nego grabi ispred činovnika

državni zakon, i tuče anarhistički zakonom, ne misleći i na posljedice!

Njemu, dugogodišnjem žandarskom četovođi, a sada uvaženom kraljevskom akcesisti, sva ta jutrošnja bura u sinu, potpuno nerazumljiva, ali opasna i kažnjiva, ljulja duboko u temeljima sigurnost i mir.

On će njemu tako! Njemu, poštenom činovniku i ocu, on će u starosti prljati ime i čast! I što će reći šef! Što će ministarstvo, što li će javnost, kad se sve to objavi i u novinama? Jer to će još doći i u novine! Ako nitko drugi, pobrinut će se lisac Kos! I dakako, nakon toga će ga umiroviti! Zato, što ima takova sina, njega će sigurno, i još brzojavno, umiroviti, a kako će on živjeti bez ureda i spisa, na to, razumije se, ne misli luđak sin!

Žut, ne brinući se za dvojicu svjedoka, sav u ognju zbog čemera u mislima, Bor se zagledao u jesenje jutro, u gomile oblaka, što gmile nad gradom, a duboko pod kožom, u hiljadama žilica, javlja se sve jasnije i jače tmuran strah.

Knjige!

Knjige su jedine skrivile sve!

Knjige su krive, što je skrenuo u nered, da se buni proti poretku i zaziva toljagu, da se evo zauzima za seljačku klatež, a s njom ga ne veže ništa, ni poslovi ni rod!

Jest! Poremetilo mu se u pameti! Učio je, svijao se nad papirima i knjigama, i sad se to izmješalo, ispreplelo, uskovitlalo, pa tko zna, gdje je kraj! ...

Živući strogim činovničkim životom, sa zakonitošću kao jedinim pokretačem i putokazom, njemu je i beznačajan sukob s paragrafom mrska i sramna stvar. Sukobiš li se sa zakonom, ma u kom obliku, ti si šugav, nema ti spasa, određena ti je ili tamnica ili ludnica. Nema tu ni iznimaka ni isprika. Naredba je sila nad svim i svima, i naredba se ne može prezreti. Takov, uživajući među spisima u uredu, jer tu je jedino i priznat i važan, živući zagrižljivo za pravilnike i uredbe, jer to mu stvara siguran prihod, on se klanja svetinji reda, tuče se s republikancima za žandarskih dana, a sada kao akcesist, strah kotara, goni sela, vučji rukovodeći nadovrhama.

Medvjedi!

Pa što su to Medvjedi?

To, da je Vuk radi zadruge Medvjed pogazio njegovo, činovničko evanđelje, da je zbog njih, petorice ozloglašenih prav-

daša, proigrao krasno prvorazredno mjesto, njemu je još uvijek nevjerojatno i duboko nepojmljivo.

Zaista.

Što je to s njim?

Odakle to njemu, da se brine za sudbinu vucibatina?

Kad sela za nerodica otkazuju plaćanja, a općinski ljudi očajavaju nad blagajnama, Bor je već godinama ona sila, koja snagom čuvstva za prisegu i dužnosti i opet pokrene neposlušan porezovnički kotač. Okružen žandarima i općinskim žbirima, mračan, nemilosrdan, vičući divlje, juriša na zaselke u lovu za haračom, a gomile perina i mršavih krava, prodanih u bescjenje na sajmu u gradu, dokazuju, da s Borom nema šale, da je Bor još uvijek na svome mjestu, kad se radi o tom, da se skupi što veći plijen. Mada začet u seljačkoj utrobi, među dvadeset golja na desetku jutara, sluteći u selu i njegovim nesrećama podzemne opasnosti i za svoje račune, on je provaljivao preko ograda i brava ne samo u smislu primljenih naloga, nego više još gonjen nesvijesnom mržnjom prema svemu, što je svoje i nepokoreno.

Znajući po gorkim i krvavim iskustvima (batinama, zatvorima, opustjelim stajama), da Boru, kad stiže kao čovjek reda, ne izmiče ni zadnja sirotinjska kokoš, selo se upočetku i svadilo i tuklo, izlupano tužakalo i trošilo na biljege, a onda, videći da nema spasa, da je Bor nedohvativ i smije svašta, osjeti, da je jedino spasenje — lukav bijeg. I naravno, složno je bježalo. Doznavši za vremena po saveznicima pisarima, da će toga i toga jesenjeg jutra, tada, u toliko i toliko sati, pristići s krikom i pratnjom o boku, — toga i toga jesenjeg jutra, tada, u toliko i toliko sati, selo je već duboko u šumama. Ne našavši žrtava, Bor bi kao kurjak krstario među pleterima i slamnjarama. Nisu ga ni zavarali ni zbunili. Strašan, nevidljiv u mukloj tišini, vrebajući pod prozorima, prisluškujući pred vratima, spreman da izdrži i do drugog dana, on bi se znojio njuškajući po zakucima, pa kad bi u dubini iza krpa na prozorima napokon šušnulo nestrpljivo dijete, ili kihnula stara rasklimana baka, risji bi skočio na siguran juriš, grabio perje, vukao krave, znajući, da baš radi perja i krava najbolnije uskipi žuč.

I eto njemu, psu čuvaru, dok reži na drumove, da ne zaskoči provala, javlja se iza leđa, u samoj tvrđi, tajan i nenaslućen neprijatelj.

Pa što on to ima s banditima iz zadruge Medvjed? Kako, zašto, radi kojih računa, da se diže kao hajduk na vlastitog šefa, čovjeka nadaleko poznatog? Zar nisu za njega, doktora Kupčinca, na izborima oduvijek glasali i oni, Medvjedi? Glasali su! I te kako su glasali! I oni, kao stotine i hiljade drugih, glasali su za opoziciju, dakle za Kupčinca proti vladi, a nije ih smetalo, što ih nemilice šiša, jer to, da ih šiša, je posao, a nije politika! Advokat! Zna se, što je! Advokat je mudračina, zarađuje na glupostima, pa i pošteno je, da se zarađuje na glupostima!

Dišući u stalnom neprijateljstvu sa selom, Bor bi sa slašću izrabio zgodu, da govori o seljaku nadmoćno, kao »pravi gospodin«.

Seljak, to je rođen pravdaš, ne možeš ga opametiti! Bude li prilika, parničit će se i zbog metle, samo da ne radi, da ljenčari idući na sud! Koliki se tuže i mjesecima, pa i godinama, sve radi kruške ili prekoračene ograde, prodajući i zemlju i krov nad glavom, da bi smogli za advokatske potrebe! Seljak! To je bezuman stvor! Nikad od seljaka prosvijetljena čovjeka, i zato guši, savij šiju, kroti ga, dok ne osjeti, da je jak!

Bila je to ne samo tridesetipetgodišnja škola, no i nesvijesna spoznaja o ratu do istrage, jer selo, zatvaraš ga, lomiš mu zube, kundačiš ga nemilice već stotine godina, a ono niče i gušće i brojnije, ide naprijed, pati, šuti, ne pitajući, što li će na to akcesist Bor.

Mrk i prviput ne videći izlaza, grizući se, što se dao nadmudriti od sina, jer je evo do danas, do ovog časa, vjerovao i njemu i njegovim vrlinama, Bor je osjetio, da bi trebalo, trgnuti se i zakoračiti.

No kako? Pa i kamo zakoračiti?

Njegove vučje žandarske oči, mrzeći i krovove, što tonu u kiši, naglo se uperile u zapisničara Kosa, što stoji sveudilj sa spisićem među prstima, te nagnuvši glavu guta svaki mig.

Čeka! Uživa! Baš je to velik gad!

Planu i opet, trebajući oduška, a pogotovo, jer znade, da se Kos veseli, da se sladi nad njegovom nesrećom.

— Vi, jasno, radujete se, kolega! I pravo! Potrebno je, radovati se!

— Kako, kolega? Oprostite! Ne vidim razloga!

— Zna se! Zna se razlog! Sve mi znamo! Ne treba se stidjeti! Eto! Zaijuškali bi od radosti!

— Vi mene sumnjičite, kolega, no ja sam čovjek, nisam ni Belzebub ni zvijer! Ja, vjerujte, i sâm sam se ražalio, tugujem, istinski tugujem! No ja, kolega, štujem zakon! Ne pljujem! Ne posižem za toljagom!

— Lažete! Izmislili ste!

— Pljunuo je! Pljunuo i posegao! Veli, pljujem na vaše paragrafe, sve će to sravniti toljaga!

— Vi lažete! Spletkarite! Nije pljunuo! Vi njemu zavidite, kolega, zato ste i izmislili toljagu! No ja vam kažem, ako stigne i u novine, zubom ću vam iščupati brk!

I dok se zapisničar trese od gnjeva, smrtno uvrijeđen radi ugrožena brka, Bor je, čuvši pomicanje kod šefa, s prezirom zamahnuo prema protivnikovu nosu, pa režeći strugnuo na ulicu.

2.

Hiljade sivkastih jednoličnih kaplja tuckaju o stakalce na rešetkastom prozorčiću, a Vuk, namršten i dugačkim korakom, naglo promiče kraj prečaga, iz kuta u kut. Gibajući se u prostoru od nekoliko metara, tri u širinu, tri u dubinu, među četiri mrka i pljesniva zida, od vrata do prozorčića, od prozorčića do vrata, njemu je zapravo neizrecivo smiješno, da šetka u ovoj zamazanoj mišolovci, i zbilja ne može van.

Mada je to tako zvana zajednička soba, gdje gdjekad skupe i desetak uznika, što se tuku i svade za mjestance na daskama, Vuk je još zasad sam. Krećući se neprekidno od prvog trenutka, prešao je tako već nekoliko kilometara, gnušajući se i pomisli za odmorom na hrastovini, krvavoj od pobijenih insekata. Nasuprot vratima, u kutu pod prozorčićem, u nagnjiloj bačvi, što služi kao zahod, gnjije nečistoća okužujući uzduh, a nad tim, širinom čitave stijene, netko je krupnim tiskanim slovima našarao značajnu dobrodošlicu:

Dobro došli, mili gosti!
Steži remen, tu se posti!

Vuk je nervozno drhtao.

Kiša, šumeći u žlijebovima i na krovištima, lije se bez oduška u dosadno dopodne, i on osjeća kao nikada prije, da

čovjek sa svojom najtoplijom intimom ipak robuje vremenu. Pod pritiskom čame u olovastim oblacima u njemu se javila rastrovana želja, da sve to o istini odbaci do đavola, da napusti natezanje s jačim od sebe, da se jednostavno preda i pokajnički prizna grijeh. Tu su pluća, išarana upalama, i eto već trnu izjedana smradom, težeći da se survaju sa sjedišta u dubinu trbuha. Tu je napokon i njegovo mjesto, tu su rezultati dugogodišnjih napora, i sve to uništiti radi nekakovih fikcija, zbog borbe za svijetlu i slobodarsku Hrvatsku, nema smisla, pa je vrijeme, da već bude kraj.

Ali Vuku je jasno, da je i to radi kiše i oblaka. Sam i izbačen iz svakidašnjega kruga, ograničen na rupčagu bez svijetla i zraka, čovjek kao čovjek, priželjkujući udobnosti, sjeća se znanaca i razgovora po kavanama, i načas, tobože pronašavši razloge, misli, da je sve to dovoljno za spretan kraj. No o kraju još nema ni govora. Mičući se prolazom među prečagama i zidom, gdje strše lanci za čovječje tijelo, Vuk je, dodirujući zarđali čelik, osjećao punu jezovitu stvarnost, osjećajući i čovjeka, što stenje prikovan o zid. Svijajući se na golom i ubitačnom cementu, određenom da kosti olabavi reumatizmom, u ovom rasplodištu ušiju i stjenica, u tom gadu i trkalištu parcova, taj razvikani gospodin čovjek, tvorac kulture i prvi na globusu, svijesno i s nekom paklenom nasladom ne samo da je svrgnut s čovječje visine, već je odbačen i pod razinu životinje.

Gledajući kroz prozorčić u šturu prazninu, u promočenu žbuku na susjednoj zgradi, Vuk se sjeća proljetnog jutra, kad stoji kraj prozora još topao od spavanja, a nasuprot, iza zavjesa u prvom katu, netko je na guslama predavao Traviatino umiranje. Da je Verdi drugorazredan, bez snage i dubine, da je sav u sladunjavosti i blještavom čaru, da Verdi ne stvara elementarna djela, da je površan i jedino mu je da djeluje na daskama, Vuku su već pričali toliko puta, no onog blagog kišovitog jutra, sve se to raspalo pred snagom smrti, koju nečiji fini uvježbani prsti otkrivaju pomažući si strunom i jednostavnim žicama. Onog jutra, potresen smrću, koju ćuti odasvud pod romonom kiše i neočekivano je proživljuje kao vlastiti doživljaj, kao nešto, što je bilo i opet će biti, Vuka je ražalostilo novo iskustvo, da ljudi rado misle krivo i upravo onda, kad misle krivo, da su neobično razgovorljivi i nametljivi. Sjeća se, nakon slušanja, u njemu je treptila jednostavna

čovječanska bol. Ljudi se rađaju, da se raduju i živu, i nešto je svakako duboko nezdravo, kad čovjek umire mlad. I smrt Traviate dovoljno je nepravedna, da se pobiješ za utamničenu istinu. Sama pak svakidašnjica pretovarena nasiljem, puna suza, gušeći se u kletvama, osramoćena podlostima i podmuklim računima, dokazuje, da su ljudi još prilično nedotjerani, jer se žderu i krvare radi sumnjivih prednosti, a ne vide, da se voze u zajedničkim kolima, da idu naprijed istim putem, i htjeli ili ne htjeli, da ih čeka isti cilj.

Zahvativši pogledom dobrodošlicu na zidu, Vuk i ne misleći pročita je opet, osjećajući s čuđenjem, da se u njemu javlja glad. Mada je doručkovao kao svakog dana, a jedva da je deset ili najviše jedanaest, u njegovim crijevima neočekivano se pokrenuli nesnosni i neugodni vjetrovi. U istom času, ne zaboravivši ništa, planu kao uvijek, kad se radi o grubosti, jer ga sile, da zijeva u smrdljivom kavezu radi nekih tobože zabranjenih riječi, a zna, da je rekao istinu.

Vele, kriv si, povrijedio si zakon, a zakon se ne smije vrijeđati!

No da li se može povrijediti zakon, ako čovjek govori istinu?

Tko je tu onda kriv?

Zakon su smislili u takovim trenucima, kad je trebalo među ljudima urediti već zamršene odnose. Stvoren radi čovjeka i čovječjih potreba, zakon će se i mijenjati prema čovjeku i potrebama, jer nešto, što je jučer bar približno pametno, danas je moguće već i budalasto. Kao sve, i zakon kao čovječje djelo objasnit će nam čovjeka i njegove namjere, pa zato, kad se smijemo naivčini djedu radi ovih ili onih već smiješnih mudrolija, mi ćemo se smijati i njegovim zakonima, u koje je gordo i s posebnim ponosom ukopčao svoju slobodu. Nismo zlonamjerni, zbog toga ćemo još koješta i shvatiti. Shvatit ćemo djeda i njegovo vrijeme, priznajući, da se trsio ostvarujući najbolje nakane. No njegove nakane više nisu najbolje nakane. Današnji unuk je drugačiji unuk od unuka pred pedeset godina. I zato, kad pamet blagopokojnog djeda tišti kao mora živi život, kad je vrijedna još jedino kao znak na papiru, kad stoji kao nešto, što je skuplje i od čovjeka, a čovjek je najskuplji u čitavom svemiru, — treba je za vremena položiti u arhiv, blagosloviti, i predati uspomenama.

Misleći o sukobu na zadružnom ročištu, kad skače Kupčincu sa zgrčenim šakama, Vuk je oćutio, da je dovoljno i sjećanje, pa da opet kao i jutros u njemu zakuha bijes.

Kupčinac!

To je posebno poglavlje!

Kipeći od jada, što je nemoćan u buhari, a onaj već po običaju i laže i maže, razmećući se pobjednički u potpunoj slobodi, Vuk je, na trenutak, osjetio potrebu, da se trgne, da viče, da bjesomučno kune, i zgrabivši kladu iz kuta kraj peći, da udara razbijajući i staklo i drvo i zid.

Što to znači, zakopati ga u ovakovoj štenari!

Znojan, gušeći se u otrovnoj tišini, baš kao u grobu među četiri kamena, on je, stenjući i ližući slinu, s mukom skupljao pobunjenu snagu, i bi mu odjednom potpuno shvatljivo, da se ljudi po zatvorima vješaju i kolju, predajući se očajnički ćamotinji i mračnim dubinama.

Zatvor!

Zatvorite čovjeka!

Njemu, pravniku i znalcu paragrafa, koji eto do ovog listopadskog jutra niti jednom ne osjeti neophodnu potrebu, da bi riješio bar za se upitnik zatvora, sada, kad to ćuti na vlastitoj koži, posta u času neiskazano glupo, da ljudi u odnosima i obračunima među sobom posižu i za takovim zlobnim i nečovječnim sredstvima. To, da se netko »sukobio sa zakonom«, ne znači, da je netko i kriv. Čovjek je svoj i gine za slobodom, on je neustrašiv, kad se bori za pravicu, pa kad se pobuni i istupa iz reda, nije to zbog prkosa ili preziranja zakona, već oboje proizlazi iz dubokih čovječjih potreba. Nitko ne pita, što se to u njemu prolomilo. Nitko se ne brine, kako se to zapravo razvilo. Nego odmah, složno, dočekavši zgodu, udri, kriv si, prekoračio si među, i što bi, nego zviznuti te zakonom. A tu, oko zakona, štošta se već toga skupilo. Tu su ti i službice i prihodi i stepeni, tu su ti hiljade prerevnih čuvara, svi se nakostrušili zvekećući lancima, ne vide ni čovjeka ni njegovu istinu, nego mrko viknuli zamahujući perjanicom, pedeset na jednoga, da bi bili sigurniji, i začas ćeš se češkati u zatvoru. Zatvor kao zatvor, oduvijek je to gadna stvar. Zatvor je pustoš i nemila praznina, a i pustoš i praznina, oboje su ubijači čovjeka. Zatvor je krvnik najljepšeg prava, da brodiš pod suncem s razvijenim plućima, zatvor je otrov i okamenjena tišina, ujedanje ušiju, cvilenje štakora, i što je

još gore od svega toga, spoznaja, da si manje i niže od čovjeka, da više nisi čovjek.

A međutim se sa zvonika na nedalekom trgu, dobačeno zamahom istočnog vjetra, oglasilo jedanaest udaraca.

Vuk se trgne, grozničav radi neizvjesnosti u čekanju.

Dokle će to tako trajati?

Naprosto je gorio od želje, da ga napokon preslušaju.

Jer danas će ga sigurno preslušati! Moraju ga još danas preslušati! Tko zna, što su sve nadrobili i spleli, podnoseći prijavu radi izgreda u uredu, doživjevši, da se pravnik radi stranaka potukao s pravnikom!

Vuk se nada, uvjeren je, da će svakako isplivati. S njim je tu nesumnjiva istina! To, što se radi sa zadrugom Medvjed, nije nego pljačka, prikrivena izvrnutim paragrafima!

Doduše, Kupčinac je jak! Gospodin doktor Jakov Kupčinac, prvak opozicije u ovom gradu, izgleda, da je i s vlastima u srdačnim poslovnim odnosima!

U istom trenu, primičući se svijesti, najednom se objavi usplahirena sumnja, razvijajući neugodne pretpostavke.

A što, ako ga danas ne preslušaju? Što, ako je već određeno, da ovdje i noći, sam, razdražen, bez veze sa svojima, da bi mogao odrediti, kako će se umiješati u komediju?

Vuk se sjeti podbuhla ključara, koji ravnodušno otvara okovana vrata, i tobože, tješeći ga radi znanca oca, ne skida s njega lijena, no i podmukla pogleda.

— Tu, razumije se, nije lijepo, ali vama kao pravniku, može to još jednom koristiti! Strpite se! Strpljivost je dragocjena! Šef, mislim, pozvat će vas odmah, i bit će brzo kraj!

»Bit će brzo kraj!«

A hulja je naravno već onda znala, da šef ne kani pozvati odmah, da će svu tu svinjariju produljiti u sat, pa i dva!

Sjećajući se poruge u ključarevim očima, u Vuku zavri i on prokune, prviput u dvadeset i pet godina.

Zna se! Veselio se! Sladio se, što zatvara gospodina!

— Hehe, braćo, danas sam pričepio gospodičića! Vatren gospodičić, žandarski sinčić, pravnik, braćo, ukratko pjetlić, ali pjetlić bez pjevalice i repića!

Znajući, da je negdje i zračnija soba, jednako prljava, no s prozorom prema dvorištu, kao pričuva spremna za »bolje ptice«, Vuk je i u tom osjetio ključarevu zloradost.

— Hehe, ugostit ćemo mi našeg rogobatnog bundžiju! Doktor, vele, sutrašnji advokat, a moguće, vrag zna, i redarstveni pristav, i brblja o nekakovim toljagama! Dat ćemo mi, žutokljuncu, toljaga! Sjest će, gdje sjede i obični ušivci, da uvidi, kako je to, kad se ne misli, kako misli tatica!

Videći i u tom Kupčinčeve prste, što je predan na milost pijancu ključaru, Vuk je svijestan, da je izazvao zubatu životinju.

Ali konačno, sam je kriv!

Tko je to vidio, započeti s pljuskama, kad Kupčinci ne padaju pod pljuskama!

Misleći o svemu, zbog čega je planulo, Vuku je uza sve to, što je gotov za borbu, pomalo i žao, da je došlo do sudara, već sada i u takovu omjeru. Raspaljen klopkama oko zadruge Medvjed, bio se zanio kao naivan dječak, istrčao prije vremena, i već zato zaslužio, da se grije u takovoj smrdulji. Trebalo je to ozbiljnije spremiti. Okružiti se prijateljima, utvrditi zaleđe, i tek onda, prigrabivši dovoljno dokaza, zaskočiti i pred svima raskrinkati.

Jer tako?

Što je postigao?

To, da ne može Kupčincu u blizinu, a jedino tamo u njegovoj sjeni krije se toliko potrebna dokazna nit!

Trebalo se pritajiti i čekati! Igrati ulogu povjerljivog čovjeka, u kog se ne može posumnjati ni zbog čega, da se može s uspjehom, u pravom času, iznenaditi i zaista smlaviti!

Ako danas progovori o Kupčinčevoj dvoličnosti, kako će i dokazati, da je istina?

Danas to ne može dokazati!

I grizući se tako radi jutrošnjeg ispada, Vuk je osjetio, da »je strpljivost dragocjena«, jer je igra, bar za danas, izgubljena. Ne samo što nema opipljivih dokaza, nego gore, u njemu, jutrošnjem napadaču, čovjeku bez veza i bez poznatog imena, svi će kao po narudžbi uglaviti opadača, a Kupčinac će nanizati novu nezasluženu zadovoljštinu.

Vuk se skupi, gutajući jalov bijes.

Prokleto pismo!

Pismo je upropastilo sve!

A to je pismo Filipa Medvjeda, školskog druga i njegova dugogodišnjeg prijatelja.

3.

Pričajući o događajima u pokupskom kraju, pa tako i o provalama bosanskih begova, o njihovim ekspedicijama preko Livadara u Kranjsku, ljetopisci među samim feudalnim imenima gdjekad spomenu i seljačko ime, zapisavši među rijetkima i zadrugu livadarskih Medvjeda. Međutim, dok je plemić, ne videći izlaza, ili bježao u pozadinu ili gubio glavu, Medvjedi su nadživjeli i najgore dane, krijući se po gustim livadarskim šumama, i čim se nakon zveketa povrati tišina, vraćaju se i oni obnovljene snage, da iznova grade i nanovo siju, kao srasli i prikovani o svoju okrvavljenu crnicu. Plavi i koščati, srednjeg rasta, takovi su i danas nakon stotina godina, pokopali su i grofa i bega i generala, pošli među prvima za braćom Radić, a kad su na Soči zalajale nemani, dali su pod silu i s dubokim otporom dvije mlade plave glave, dva vesela brata orača radnika.

Ali ni to ih nije načelo.

Mirni, poznati nadaleko po obilju, složni na tridesetak zadružnih jutara, zaokruženih s toliko raznih osebujaka, oni su živjeli prkoseći krilaticama, da seljak ne može bez pravde i suda, a kad bi kućegospodari, podliježući napasti, ispružili prste, da prigrabe sebi, švrgli bi ih za vremena, bez krike, na prvi znak. Čuvajući u škrinji zadimljene listine, kao dokaz, da su svoje otplatili krvlju, isticali su se među rascjepkanim osiromašenim gospodarstvima, znajući da su jaki na nepodijeljenoj zemlji, — i oni jedini sa svojom slogom, sa svojim mravljim zajedničkim poslom, daju joj i veću vrijednost i bolji rod. Ponoseći se imenom i velikom starinom, izgledali su zaista neoborivi. Naokolo se parničilo, izjedalo i tuklo, posjedi se mrvili i pleteri se množili, no oni su stršili kao oholo čudo, gordi i rugajući se »susjedima budalama«, a tako je to trajalo do onog dana, kad je Martin, srednji od žive braće, povrativši se iz rata čitave glave, doveo i sedmu nevjestu pod zadružni krov.

I lijepa i marljiva, no i jezičavka na glasu, žena je dokazala iznenađenim Livadarima, da slavna sloga zadruge Medvjed ne počiva baš na uzornim temeljima. Došavši i sama iz podijeljene zadruge, gdje su pucali i kolci radi pokradena žitka, začas, jedva se i okrenuvši oko ognjišta, zgrabila se s prvom, kućegospodaricom svekrvom, a odmah zatim i s četiri starije

nevjeste. Jetko i znajući da gađa ravno, vičući pred susjedima, u sredini dvorišta, da se grabi i vara na četiri strane, da se robi iz zadružnog i meće u svoje, da se kupuju osebujci za zadružni novac, — ona okrivila čitavu zadrugu, da su svi otimači osim njezina Martina, jer njezin Martin, dobra bena, da jedini radi kako treba, pravo, ne krade i ne kupuje osebujaka. Ukratko, u času ih zaljuljala. Iz ozbiljnih Medvjeda naočigled izmilili svadljivci. Ovaj ono, onaj ovo, istreslo se smeća iz svačijeg kuta, — Janko, na primjer, miljenik matere, tovi već godinama na zadružnom svinje, a utržak sprema u vlastitu kesu, Jure za zadružno nabavio kravu i prodaje mlijeko za svoje račune, Mato se i ljetos okoristio pšenicom, Mara je i sinoć nagrabila masla, Jana odnosi i perad i platno, da bi platila dug radi stroja za šivanje, a deran Ivić udovice Bare provaljuje već mjesecima u zadružnu smočnicu, da bi imao za duhan i materi za svilene haljine. Naprosto pljačka pod prividnom slogom, a zbog nejednake pljačke nezadovoljstvo i žučljiv jad. Upočetku, gotovo da su se poklali. Martin bijesan radi kratkih rukava, nemajući doista niti jednog osebujka, zatraži, da se mati zbaci s gospodarstva, da se njemu, poštenjaku, povjeri upravljanje, a kad su to odbili ne priznajući ništa, spremni da brane i pljačku i stanje, odjuri za ženom advokatu Kupčincu, poznatom kao velikom prijatelju sela, pa najavi diobu, pitajući i za račune o dvanaestgodišnjoj materinoj upravi.

Povlačilo se mjesecima, i godinu, i dvije, ročišta za ročištima, očevidi za očevidima, a ništa se još nije i pčinilo. Sad već s mržnjom i dušmanskom zlobom, braća se psuju od jutra do mraka, tuže za sitnice, troše na svjedoke, Martin već davno rasuo miraz, zadužuje se i na račun sutrašnjeg dijela, no zadruga, uzevši i sama advokata, Kupčinčeva prijatelja i političkog druga, ne pristaje na diobu, tjera mak na konac. Na stotom ročištu branitelji se napokon sporazumjeli. Pokupivši teške medvjedovske hiljade, pronašli, da je dioba nažalost neprovediva, jer za pravu diobu po zadružnom zakonu da nemaju dovoljno zadružnih jutara, — za svaku od sedam grana da ih treba po šest. Zaprepašten preokretom, Martin se zbunjeno znojio. Znajući, da je zato i poveo parnicu, jer je ovaj isti advokat Kupčinac, pred svojim pisarom i njegovom ženom, ne samo tvrdio, nego upravo prisizao, da će one osebujke, upisane na braću, prepisati na zadrugu kao njezino vlasništvo,

zabuljio se u dvojicu advokatskih sretnika, što si međusobno čestitaju, zadovoljni, da su konačno svršili. Svršili su! Ali kako su svršili? Tako, da se složili za potajnu diobu, pripremivši kao namjerno mogućnosti za nove parnice.

Što je istina, godinama su mirovali. Proteklo je vode, a nastavka nema, jer i jedni drugi, preplativši iskustva, prikrili rogove, živu mirno, — braća i udovice na starom broju, a Martin iza ograde sa ženom i djetetom na svom.

Već se činilo, da će tako i ostati.

Najprije djeca, a za djecom i stariji, danas riječ, sutra dvije, započeli kao nekad u najmirnijim danima, kad Martin udavajući petnaestgodišnju Jelu, a nemajući gotovine za pogođen miraz, i opet nakon razgovora s istim Kupčincem, utuži braću, da dadu zadružnih novaca.

Braća se iznenađeno zgledala.

Koji je to opet vrag?

Njima, podijeljenima i vlastitim gazdama, što živu za sebe, svoj na svome, izgleda i nepošteno, a i prilično luckasto, da se od njih traži zadružni novac, kad zadruge nema, jer je zapisnički podijeljena i pokopana. Ali bojeći se advokata i njihovih mudrolija, nisu ni viknuli ni opsovali. Dogovorili se, da se treba porazgovoriti, i zato se porazgovorili.

— Ti, Martine, opet mutiš, dosadilo ti, što li, mirovanje? Čini se, škrinju natrpao hiljadarkama, no što će mu papir, gospodinu gavanu, advokatima je, misli, potrebniji! I opet te, je li, spopalo? Bez parnice, ne može se živjeti? Veli, kaže, odredio Kupčinac, da se miraz broji iz zadružne kese, a zadružna kesa je pokojna kesa, uopće, lanjski snijeg! Zadruga! I sve on to o zadruzi, a sam je pokopao! Sad si svoj i svoje bereš, red je, kad udaješ, da daješ svoje, ne mašaj se naših torbaka!

No Martin, podjaren pogledima žene, vjeruje Kupčincu, i maša se njihovih torbaka.

— Mi, istina je, podijelili smo se, braćo, ali istina je, i da se nismo podijelili! Listam na primjer s gospodom u gruntovnici, listam i dalje, po zadružnim knjigama, listam danas, listam sutra, i zadruga je zadruga, ne nadajte se, nije snijeg!

— Medvjede sramotiš! Priznaj! Prevariti si naumio!

— Ja ne varam, nego tražim svoje, a tamo u knjigama sve je na zadružnom, i ne zna se za Martina Medvjeda!

— Mi smo li to svarili? Sami li smo potpisali nagodu? Velimo! Ne vjeruj! Ništa više ne ćeš iscjenkati! Ženu slušaš, a žena je i praoca namagarčila!

— Ženu ne dirajte! Žena je moja! Platite, i bit će mir!

— Platit ćemo sutra! Dvokatnicu ćeš u Zagrebu kupiti! Zasad, odmjerili smo po zakonu za troje! Pred svjedocima! To ti je mir!

— Tako! Dakle silom se parničite! Ne ćete po srcu, i čovječji i bratski, nego hajdučki, za moje me prikratiti! Pošteno priznajem, da sam tražio po knjigama, no u knjigama me nema, sve je kao nekad, zadružno, na zadružnom imenu!

— Knjige su knjige! Ne laži! Svoje si orao!

— Svoje sam orao, doduše to je istina, no i vi ste u prazno namjerili! Da zbilja dadem iz vlastitog džepa, da prodam i zadnje što imam od svoga, vi bi već sutra porušili nagodu, i onda mi dali za dvoje, po zakonu i svjedocima!

— Razbojnici smo, što li?

— Platite!

— Kupčinac će ti platiti!

I eto kavge radi Jelina miraza, opet advokati s tridesetak ročišta, izjave, protuizjave, procjene, protuprocjene, kad zet, ne videći natezanju kraja, otpljunu na čekanje, skupi svoje, i priženi se pod Martinov krov.

Ali sad se uskomešala braća, naslućujući podvale. Tko zna gdje i od kakova stručnjaka, doznali, da zet priženivši se Jeli stiče i puno zadružno pravo, naprosto da postaje punopravan zadružan član.

Dakako, kao vukovi navalili.

Ta, sam je Martin, tražeći miraz, napisao u tužbi, crno na bijelom, da su Medvjedi potajno podijelili zemlju, ali potajna dioba da je nikakva dioba, sve da je kao i prije, zajedničko i u zajedničkim šakama! A zet, ne bilo ga, natesat će dječurlije! Iz nenavisti! To je gotova stvar! I onda? Kako? Što? Martin, nahuškan od žene i Kupčinca, zatražit će naravno novu diobu, pa mjesto da će dobiti, kako treba za troje, bit će ih moguće već i desetero, odnio ih vrag!

Spremili piliće i najbolju rakiju, unovčili parcelu radi novih troškova, te složni kao jedan pred novim opasnostima ponudili punomoć istom Kupčincu, moleći, da bi otjerao uljeza sa zadružnog zemljišta. Kupčinac, to je istina, već zastupa Martina, uvjerio ga pače, da mu ne mogu ništa, no tu ih je sedam

sa sedam troškovnika, i što je glavno, plaćaju, a ne parniče se s mjenicama. Pogotovo, jer je zaista i pošteno, tjerati uljeze. Pozvavši Martina, otkaže zastupanje, preporuči prijatelja, branitelja braće, preuze njihovu stvar.

A bilo je ljeto, srpanjska žega, vrijeme dok livade odjekuju košnjom, kad se zato proli krv.

Pokosivši sijeno na parcelama zeta, Martin natovario troja kola, žureći se sjeniku, pred znacima oluje, no tu ih pred dvorištem zaokupila braća, zamahujući kolcima i sjekirom.

— Što je? Poludili ste? Mičite se! Nemamo mi vremena!

Zet, jak, a plahovit čovjek, i tako razdražen, što ga tjeraju od tasta, pucnu bičem, povika na volove, i već mu je desnica pri vilama.

— No, što je?

— Sijeno... vraćaj!

— Zašto?

— Ne treba pitati! Veli se, vraćaj, pa zato i vraćaj! Ne svađaj se! Ne ćeš se prikupiti!

— Glup sam, što li, da ne vidim, što je seljačko, što cigansko?

— Odalamit ću! Ne vrijeđaj! Vraćaj! Ne viči! I mir!

— S puta!

— Tiše!

— Da si pustio volove!

— I tebe ću!

— Cigani!

— Jazavče!

I zna se, propisno se zgrabili.

Odgurnuvši Tomu od volova pod ogradu, zet se razmaše opalivši Janka, a uto ga Mato iza leđa dohvatio sjekirom.

Jauknu, svali se u prašinu pod volovima, što ravnodušno stoje žvačući slinu, slegnu se selo, povikali za stražarima, Martin već nestao u džungli kukuruzišta, a Medvjedi, ne brinući se, i seljački prisebni, okrenuli kola, mičući ih sa zadružnog zemljišta.

Puče novi lom.

Sad već podivljali od unakrsnih savjeta, ne znajući, što bi i kako je po zakonu, što li je istina, a što su izmislili, jer jedan advokat teše bijelo, a drugi uporno gudi crno, jedan činovnik pronalazi uljeza, dok drugi niječe ne priznajući uljeza, Medvjedi se redaju po beskonačnim ročištima, gomilajući spise kilogramskih težina, i mrze se sve više, daveći se pod strašnim troškovima. Prodali i zadnje, najbolje osebujke, zemlja im splasnula na zadružne parcele, prazne su staje, pusti svinjci, na gumnu kljucka tek gdjekoja koka, ali oni kao slijepi produžuju ćerdanje, luduju dalje, gomilaju obveznice, a sve da bi doznali, kako je to s njihovom zadrugom.

Jer mada su se dijelili »pred zakonom i križem«, i vlast je to priznala potvrdivši pečatom, oni su i podijeljeni i nisu podijeljeni, jesu svoji i nisu svoji, i jesu i nisu zadruga.

4.

Živući u Bosni već četvrtu godinu, od onog nezaboravnog prosinačkog popodneva, kad je sreo u Ilici današnju ženu, pa zbog nje neočekivano napustio veterinu, Filip se pomalo uživio u trgovanje zaboravljajući mladost i nekadanje ideale, kada dozna po pismu strica Tome, da je kod njih u Livadarima, u zadruzi, veliko zlo.

To, da će i Medvjede, kao tolike druge, prije ili kasnije dohvatiti rasap, Filip je znao još prije Martinove pobune. Gledajući i poštenim i pametnim očima, gdje i kod njih pod onom razvikanom slavom niču kao korov lukavština i korist, kako svakog dana i na svakom koraku izrabljuju zadružno kao nešto tuđe, on se zabrinuo nakon potajne diobe, strahujući, što je sve to tek privremeno, a nije i kraj. Takova, kakova je bila, zadruga mu se činila nepotrebna. Doduše, govorilo se o nekakovim prednostima, o sablasti siromaštva na rascjepkanim djelićima, o tom se i pisalo i mudrovalo i prepiralo, ali sve su to i ostale idealističke sanjarije, prozračne i nepristupačne stvarnosti. Zašto je to baš tako, onda petoškolac, Filip doduše nije znao, no u njegovoj radoznaloj seljačkoj glavi sinula bi bar gdjekad još nejasna i nezrela misao. Život je jedno, a zakon je drugo, i dok život napreduje u širinu i visinu, zakon se tvrdoglavo ne pomiče s mjesta, i silom bi želio zadržati život, ne puštajući iz šaka propisani, no preuski već okvir.

Tako je to bar bilo kod njih, livadarskih Medvjeda. Mada pred susjedima tobože složni, Medvjedi se u srcima zaželjeli vlastitih puteva. Tamo, na okupu pod zadružnim krovom, živjelo se bez straha i u priličnom obilju, radilo se bez žurbe kraj dovoljno ruku, a nisi zastenjao pod živinskim naporom, ali svijest, da si jučer pridignuo sa zadružnog i složio kao obično

u vlastitu torbu, a isto to mogu činiti i drugi, i ne samo da mogu, nego zbilja i slažu, rastrovala je misli, da su kipjele od grozničava sumnjičenja.

Dotrajalo je, tu je sve!

I kad su to shvatili, da se ne može dalje, ako ne žele u bolnicu porazbijanih glava, prišli su zakonu, da sudi i dijeli, da bi mogli kao ljudi poživjeti život, no zakon odrezao, da se ne može dijeliti, kad nemaju propisanih jutara! Nakon toga, što veli, da se ne može dijeliti, ipak ih poziva i zapisnički dijeli, i podijelivši ih potajno, dakle zakon mimo zakona, sili ih da živu i nadalje skupa, da se žderu kao zvijeri, tobože slobodni, no s lancima na nogama i rukama!

Uzbuđen, Filip je čitao pismo, a u njegovu sjećanju, kao zov iz daljine, javi se najljepše u njegovoj mladosti, odluka, da će jednom kao gotov čovjek raditi i koristiti čovjeku.

Kako je to zapravo izvršio?

Zbog čega su ga njegovi školali?

Zar zato, da uživa u ženinu krilu, živući nekorisnim gotovanskim životom, udebljavši prije vremena, u dvadeset i petoj godini, kao prava protivština svemu, što je nekad sanjao?

Pred njim uskrsnu daleka prošlost, čas, kad se Medvjedi povratili kući, odahnuvši nakon potpisa u zadružnom uredu, no znojeći se radi velikih troškova.

Sjeća se razgovora s Vukom Borom, kad su čitajući Ruse raspravljali o selu, i već onda kao srednjoškolci zanosili se osnovom, da idu u narod i u Hrvatskoj da zidaju Hrvatsku.

I nije zaboravio, baš radi Medvjeda, već onda su posumnjali u tog Kupčinca, doduše mlako i s naivnim opravdanjem, da je Kupčinac mlad i siromašan čovjek, a novac mu je potreban zbog žrtava u političkim poslovima.

Njima, poštenoj romantičnoj djeci, Kupčinac se činio kao istinski junak, i kada je pustio državnu službu, da otvori advokaturu i zagrmi u novinama, ljubili su ga, vjerujući, da nije od onih, što za zdjelu leće kukavički odbacuju ideal.

Danas međutim, nakon drugačijeg života, nakon četiri godine zagledanja u trgovinu, a pogotovo nakon nesuvisle Tomine jadikovke i Kupčinčeva odgovora na upit u pismu, Filip je već zapravo siguran, da je i Kupčinac laž.

Slutnja, da je tamo među livadarskim Medvjedima ne samo loše, nego možda i strašno, virila je iz svake od Tominih rečenica, ali inače, pojedinosti i kako se to razvilo, radi čijeg

se miraza razglagoljao Tomo i zbog kakova se zeta uzbunili stričevi, ostalo je još gotovo nejasno. Mada je svršio pučku školu, Tomo kao hiljade po hrvatskim selima, prepušten sebi i radu na zemlji, nakon toliko godina upravo da je zaboravio pisati. Pišući jednom u desetak godina, on je i sada, jadajući se sinovcu, črčkao teškom nenaviklom rukom, nižući zbrkane nedovršene riječi, ljutit doduše radi meteža na papiru, no nadajući se, da će Filip kao školovan čovjek ipak iskopkati istinu. A Filip, premda je kopkao s voljom, jedva da je iskopkao obrise istine, pa zato, da dozna, što se to dogodilo, pisa odmah samom Kupčincu, moleći neka javi i točno i opširno, radi čega se uistinu ratuje u njegovoj zadruzi.

Kupčinac je odgovorio odmah.

Odgovorio je uvijeno, optužujući Medvjede, da su sami krivi, jer ne slušaju savjeta, a ne slušaju, jer su grozni tvrdoglavci. Čitajući sad već s otvorenim nepovjerenjem, kako jedan Kupčinac, »prijatelj sela«, dokazuje njemu, seljačkom sinu, da je seljak uopće nepopravljivo reakcionaran, da je lakom, praznovjeran i spreman na podvalu, Filip je u tim državnoodvjetničkim rečenicama, nabijenim kričljivim, no i prozirnim frazama, tragao za tragovima onakova Kupčinca, kakova su nekada zamislili on i Vuk. Tog je netragom nestalo. Ili točnije, onaj uljepšani Kupčinac, u kog su vjerovali radi potrebnog uzora, nije ni postojao nego u njihovoj mašti, — bio je to šaren i, kako se pokazuje, sada već neugodan fantom.

Nezadovoljan zbog svega, ali najviše radi nehaja, jer nije već pune četiri godine ni jednom prekoračio rodnog praga, Filip je oćutio krivicu i zato, što se odmah nakon ženidbe odrekao dijela, jer da nije, bio bi još za vremena doznao sve. Da ipak dobije bar približnu sliku, prije nego dođe i osobno u Livadare, da tamo spasi, što se spasiti može, požali se na Kupčinca prijatelju Vuku, i ne znajući, da je taj već oko godinu dana namješten u Kupčinčevu poslu kao advokatski pripravnik. Najmanje je pak računao, da bi njegovo pismo izazvalo i neke neželjene posljedice, ne sluteći, da bi Vuk u vihoru jara, radi njegovih mogao na Kupčinca navaliti šakama.

Jer Vuk, prozvan bljedolikim mironjom, nikada se nije tukao. Za dvanaest godina, što su zajednički sjedjeli, od prvog trenutka u pučkoj školi do posljednje zdravice na proslavi mature, on je blago i s posebnim osmijehom uvijek i na vrijeme izmaknuo svađi, ne vrijeđajući i ne dajući se vrijeđati.

Piljeći s kao ugalj crnim očima, i kao da sanja, a ne može se probuditi, miran, šutljiv te pomalo sjetan, bio je sama utjelovljena dobrota, spreman, kad je trebalo, pomoći, ne bojeći se žrtava. Duboko u njemu, činilo se drugovima, krio se nesmiren jad. Tog vitkog žalostivog druga, koji ne će pijuckati i nikad ne pjeva, a ipak će zbog društva dočekati zoru, pritisla je čudna neshvatljiva tmuša, ali kako ćeš ga spasiti, kad je svoj, pa ne haje ni za djevojčice.

A Vuka je zaista »pritisla tmuša«, nije je nadvladala ni najljepša djevojčica, kad joj očice poigraše oko očiju »bljedolikog mironje«. Taj nujni zamišljeni momak, sin žandara, oblaka nad selom, nije još ni kao osmoškolac, nakon toliko vremena, zaboravio stravu, što mu trne u žilju, dok leži kraj matere u prvom katu, a dolje u mraku, u podrumu pod prizemljem, ječi kao u bezdanu iznemogao čovječji jauk. Dok mati, ne brinući se za ništa osim gospodarstva, spava hrčući snagom rvača, on omamljen paklom u dubini, krade se s kreveta, otvara vrata, i tapajući pustim i ledenim hodnikom silazi tajeći se uz podrumske zidove, iza kojih kao obično, kao svakog dana otac mlati pohvatane seljake, da bi u njima »ubio Hrvatsku«. Zašto to zapravo mlati otac, kako on to misli da »ubije Hrvatsku«, da sve to moguće baš i nije radi Hrvatske, nego dosta i zbog samog vršenja sile, da otac, surov i zloban žandar, tigarski uživa u svojoj moći, da mlati zbog zla, a nipošto iz potrebe, dječak to naravno nije znao, ali uvijek, kad se sjeti jauka u dubini, sjeća se, da je pred njim u lancima i pod nogama, živinski žalosno plakao isprebijan čovjek. Taj je čovjek u pandžama vuka zavijao kao pseto pod kundacima i žilom, stenjao je na snijegu u žandarskom dvorištu, svučen do gola i u mreži brazgotina, vikao kao luđak u talasima groznica, trzajući tabanima otečenima od udaraca, a tako je to bilo danima, mjesecima, godinama. Tko je to zapravo njegov otac, odakle mu pravo da muči ljude, kakova je to zakonitost, koja njemu, ocu, pruža kundak, da vrši silu, i konačno, što je to zapravo sa seljacima, ljudima neukim, no nada sve zanimljivim, Vuk se to pitao u stalnom nespokojstvu, žutio je pod upitnicima kao venući u žutici, a u ušima mu neprestano, i u snu i na javi, ne puštajući ga, jauče čovjek.

Kasnije, u gimnaziji, tajna je hrabro razotkrivena. One strašne nezaboravne noći rastvorile se u mislima bezdane radoznalosti, i on je tražio ne zaustavljajući se pred ničim, gladan,

da bi doznao sve. Živući s ocem u prividnoj slozi, on mu donosi najbolje svjedodžbe, kupujući samostalnost i potpunu neosumnjičen mir. Najbolje svjedodžbe, to je jedino, što traži otac. I ne sanjajući o oluji pod jednoličnom tišinom, on je u sinu redovitom odlikašu, gledao sutrašnju činovničku veličinu, što se penje prema najvišim stepenicama.

Ali sin i ne misli, da se penje prema najvišim stepenicama. Njegovo mlado uznemireno srce, srce petoškolca, koji otkriva svjetove, bije za onog izbatinanog seljaka, što krvav i izgladnio stenje u snijegu, i bezimen se žrtvuje za svoju iskundačenu Hrvatsku. U poredbi s ocem i najvišim stepenicama, taj je bijedni i popljuvani goljo divan heroj, i njemu se moraš diviti. Hiljade i hiljade ovakovih heroja, mučenih i prebijenih, osakaćenih pod čizmama, viču u krvavim hrvatskim noćima, paleći u njemu elementarne krijesove, koje ne će ugasiti ni strah ni karijera, gorjet će do zadnjeg trenutka zajedno s njim.

Tući ljude radi mjesečnog prihoda, zaboraviti zbog mirovine rođenu grudu, izdati nakrivljenu seljačku slamnjaru, u kojoj su ti prezreni dali život, Vuku je nešto neopisivo sablažnjivo, i on bi već kao srednjoškolac prekrižio s ocem, da je ovaj bilo kako osjetio istinu i drznuo se zaviriti u skrovište pod njegov mir. Ali otac je sretnik, ponosi se svjedodžbama, i priča o njemu ističući, da je to najbolji sin. Tako, rastući u nenadgledanoj slobodi, imajući dovoljno i vremena i uzbudljivosti, Vuk se sprema za sutrašnju provalu, kad će rušiti ono, što podiže otac, i boreći se za pravdu »u Hrvatskoj zidati Hrvatsku«.

Posjećujući Filipa u nedalekim Livadarima, ne vraća se kući, kadgod mu je zgoda, spava na sjeniku, tumara njivama, gleda, pita, zanosi se zemljom, i što mu je glavno, zanimljivije od svega, naširoko prijateljuje s oračima. Njega, dok tako prijateljuje i priča, naprosto ushićuje protivština s ocem, jer on, sin i uzdanica siledžije, dijete ravnodušne i pritupe matere, evo ide svojim putem, oslobodio se mekuštva, živi u istini, a nije ni nasilan ni tup.

Koja je to divna blagotvorna snaga, što njega, osuđenog, da zaglibi u karijeri, izvlači iz mraka i dovodi svijetlu, dajući mu sreću, da bude čovjek, a nikakva nametnička stavka u državnom proračunu?

To je selo pod volovskom žilom, čovjek, što viče za slobodom u hrvatskim dubinama!

To su puškari na rubu šume, što gađaju u sumrak prema njihovu prozoru, i dok stakla pršte u hiljadama komadića, tamo ti pocikuju, zovući oca u noć.

To su žuljavi izbrazdeni dlanovi što pritišću ralo rujući zemlju, a kada saberu plodove rada, nemaju ni za porez i sol!

Selo ga je drugiput rodilo!

Otvorilo mu oči, podalo hrabrosti, preotelo ga ocu i njegovim računima, naplaćujući mu i tako za izdaju!

U vrijeme, kada dobi Filipovo pismo, on je i sam već upoznao Kupčinčevu laž.

Upravo radi toga se i smjestio kod Kupčinca, čekajući trenutak, da ga pograbi radi izvrnute istine.

I pismo je jedino ubrzalo rasplet, do koga bi i inače došlo, prije ili kasnije.

5.

Trećeg dana, nakon što je pisao Vuku, Filip se trgnuo, odlučio i spremio u Livadare. Ponijet i samom mu nejasnom silom, oprosti se sa ženom, što se zbunjeno smješka, i smjestivši se u vagonu, sav u vatri, nestrpljivo se zagleda u daljinu, u šumovitu krajinu.

Čitavim putem, do pred same Livadare, pipkajući za uzrokom neočekivane odluke, njemu je ostalo duboko neshvatljivo, zašto on to putuje u Livadare već danas, a ne čeka prema pismu, da mu najprije javi Vuk. Zapravo, čovjek je još uvijek neistražena prašuma. U njegovim crijevima je toliko toga, što je tobože neovisno o moždanim stanicama, a ipak je u najboljim odnosima s najboljom pameti.

Uostalom kako bilo sad mu je i drago, što se ipak pokrenuo, da svrati u stari kraj. On se sve jače zanosi skorašnjim viđenjem. Tamo, zna se, ne očekuje ga nitko, Tomo se već sigurno i uvrijedio zbog šutnje, a on će ti banuti u posljednjem času, da umiri nesložnu zavađenu braću, otimajući je »prijateljskim« šapama.

Uopće, nije li to nostalgija? Kako će drugačije protumačiti čudo, da se napokon sjetio zatajenih dužnosti, a sinoć još nije ni slutio, da će danas otputovati? To je žudnja za livadarskim mirisima, za onim zadimljenim medvjedovskim krovom, za zna-

nim šumom zelenkaste Kupe, što podriva Livadare nimalo susjedski, te napokon za Vukom, najboljim i jedinim prijateljem!

Što li će mu reći Vuk?

I kakov je danas Vuk?

Upočetku, pisali su jedan drugom opširna pisma, raspravljajući živo o Vukovu pravu, tobože, s obzirom na hrvatske prilike, može li se i s pravom koristiti narodu, a onda, bilo je to pred dvije godine, Vuk mu je poslao posljednji odgovor, jer je prije već, ulijenivši se, sustao i zašutio on! Doista, ulijenio se, drugačije se to ne može nazvati! Snašavši se uživalački u životu bez muka, on je dokazao sa svojim uzmakom, sa svojim bijegom u trgovačko obilje, da selo od svoje seljačke inteligencije u najviše slučajeva nema i ne dobiva ništa! Stotine hiljada školanih seljačića, rasutih kao pljeva po državnim službama, pokazali su, a pokazuju to uostalom i danas, da onim časom, kada ostavljaju sela, zaboravljaju seljačku nesreću! I ne samo da zaboravljaju nesreću! I ne samo da je tako s onima po državnim službama! Onim trenom, kad se riješio sela, taj će tako zvani seljački inteligenat zamrziti ili prezreti sve što je ostalo seljačko! A ako baš ne će ni zamrziti ni prezreti, tad će kao on i toliko drugih tobože poći vlastitim putem, skupljajući kao on, kako skuplja i Kupčinac, da bi živio sitim gotovanskim životom, zaboravivši, da se upravo protiv gotovana najviše bunio!

Zaista, žalosno je to s njim!

Vuk, na primjer, sigurno je, da se ne će ogotovaniti!

Tako, rujući po svom životu, no znajući i siguran, da će ostati isti, da nema ni govora o vraćanju natrag, Filip je sa slutnjom provirio kroz prozor, da ugleda u mraku hiljade električnih žarulja. Pred njim pod brežuljcima među četiri rijeke, proždirući plodnu, no močvarnu ravan, pojavile se nejednake pačetvorine kuća u poznatom metežu neravnih i krivudavih ulica. Njegov pogled, slijedeći misao, skrenu na istok prema Livadarima, što sniju pod šumom. Ali i tu, u obliku zmijolikog prstena, umjesto nekadanje duboke tame, dočeka ga živo iskričenje jednakih svjetala.

Ipak se dokopali elektrike!

Filip se nasmije sjećajući se djeda, što čitave zime ne radi drugo, nego sjedi u zapećku i marljivo teše lučeve.

Siromašni stari djed! Što bi, da ustane iz groba, pa da svrati u Livadare? Naprosto ih ne bi prepoznao! Doduše, nije

to baš jedina promjena, da sada i muzu kraj električne rasvjete, ali stari bi već i zbog toga, ne videći diobe, križajući se pobjegao u grob!

Filip se još uvijek smijao.

Osjećaj, da je tu u starom gnijezdu, toliko je snažan, da uopće i ne ćuti umora.

I sad je glavno, pronaći, gdje stanuje Vuk!

A onda... onda... no, pa i probećarit bi se trebalo!

U istom času, ne shvaćajući odmah, zavirivši u prolazu prema izlogu pred stanicom, otkri u novinama ime Vuka, a pod njim člančić, podcrtan crvenom olovkom. Bilo je to sutrašnje izdanje zagrebačkog dnevnika. Filip je zapanjeno čitao. Dopisnik iz mjesta, ne bez zlobe, javljao je o tučnjavi Vuka s Kupčincem, opisujući u tančine sve, što se jutros dogodilo.

Iznenađen, Filip pročita i opet, dok je napokon razabrao, da su prijatelja zaista zatvorili.

A! Dakle u tom je stvar!

Ostatak seljaka u njegovim mislima sjeti ga sinoćnjeg neobjašnjivog nemira, kad se odlučno, naoko baš nemajući razloga, spremio na ovaj put.

Vuk!

U zatvoru radi Medvjeda!

Blijed, zaprepašten, tresući se u zimici, Filip je kao bjesomučan pojurio prema gradu, no tamo na redarstvu ravnodušno slegli ramenima.

Pa dakako! Kupčinac!

Ipak je tu glavno on!

Pozvonivši na vratima bogataške jednokatnice, Filip je tek sada ugrabio trenutak, da bi mogao razmisliti i o neugodnostima ovakove provale. Vuk, koliko ga pozna, sigurno će mu radi toga predbaciti. Sam Kupčinac kao iskusan borac, tko zna, moguće će to jedva i dočekati, — spreman je pomoći i zaista će pomoći, dokazujući, da je velikodušan i jak.

Objasnivši djevojci, da ne može sutra, nego mora odmah, u ovom času, u zaista važnom i neodgodivom poslu govoriti s poštovanim gospodinom doktorom, Filip se jedva i smjestio u sobi, kad uđe Kupčinac, bučan i smijući se već po navici.

— Kako je? Kako ste, dragi gospodine Medvjede? Boga mi, pa vi krasno izgledate! Ništa, ništa! To je moja dužnost! A za vas, razumije se, već zbog starog prijateljstva, uvijek ćemo smoći vremena!

Naoko bezbrižan, krijući nemir, Kupčinac je i suviše sigurno zaigrao spokojnost. Prešavši zbog prednosti iz obrane u navalu, on je još jutros razglasio gradom, da je Vuk navalio u sporazumu s vlastima, tobože, da njega, poznatog opozicionalca, osramoti pred poštenim hrvatskih ljudima, a to, što je zatvoren, da je prividno, prikrivaju istinu. Upozorivši među ostalim i na Vukova oca, poznatog progonitelja hrvatskog sela, on je Vuku već zbog takova oca poricao i mogućnost, da bi mislio i radio pošteno. To s ocem međutim mu se izjalovilo, predusreo ga i ne sluteći sam akcesist Bor. Umjesto da brani rođenog sina, stari je na trgu pred gomilom umirovljenika hvalio naveliko njega, Kupčinca, preklinjući se, da ga pozna kao uglednog čovjeka, a takovim da ga uostalom smatra i njegov šef.

Za njega, prvaka opozicije u gradu, pomalo nezgodna stvar!

Osjećajući i tako pobunu proti sebi, naročito među omladinom, među »usijanim tikvama«, Kupčinac je oprezan, ne izmiče mu ništa, okružio se četom nevidljivih tragača, pa ipak ga je jutrošnji sukob zatekao nepripravna. Premda je još zasad siguran za vodstvo, a ne će ga ni pustiti tako olako iz šaka, to, da se usuđuju napadati ga i po uredima, da ga javno pred svjedocima nazivaju lašcem, a taj da je njegov još jučerašnji vjernik, čovjek koga je uveo i u vlastitu kuću, dokazuje, da su konci popustili, i htjeli bi mu ih smrsiti. Novaca, istina je, skupio je, prekoračen je i milijun! Tu je jednokatnica, tu su i gradilišta, tamo je ljetnikovac s voćnjakom i vinogradom, no sve je to još malo, da bi postigao preduzeti cilj! Na proljeće su opet izbori! Pa kako je opozicija već dosadila svima, stranka će moguće i ući u parlamenat, a onda, tko zna, ne čeka li ga ministarska stolica?

— Pa kada ste to stigli, dragi gospodine Medvjede?

Siguran, da je Filip »provalio« radi Vuka, Kupčinac je zbilja već spreman, da bi bio velikodušan.

— Da, taj Vuk! Vidim, da ste čitali, no i meni je žao, što i od toga prave senzaciju! Ali ja tu nisam kriv! Ja sam telefonirao, da ne treba pisati, no štampa je svojeglava, ne sluša, a ne možeš zabraniti! Pa i kako ćete, molim, zabraniti? A onda, priznajem, kakogod ga žalim, bit će to mladiću dobra škola, znat će se bar ubuduće čuvati!

Sada je glumački planuo.

— Što to znači, tući se, ma i za dobru stvar? Ja, znate, bio sam zatečen, iznenadilo me, nisam se ni branio! No uzmimo, da me nije iznenadilo! Pretpostavimo, da sam se branio, da sam se i ja tukao, zar bi bio manji kraval? Uopće, ne znam, ne razumijem tu zbilja ništa! Shvaćam, da je netko usijana glava, da bulazni o nekakovim fantastičnim istinama, ali onda neka piše romane, a ne zaviruje u politiku!

Njegove debele kao otečene usne iskrivi mučenički rez.

— Zamislite, dobacio je meni, Kupčincu, da lažem i da izdajem Hrvatsku! A kako ja to izdajem Hrvatsku? Kakova je to izdaja, ako tražim, da mi plate troškove? Veli, nametnuli se siromašnim seljacima, da ih možete operušati po parnicama! Molim, dakle ja sam se nametnuo! No gdje to stoji, da se oni moraju parničiti? Pa onda, dragi gospodine Medvjede, sve je to ipak i previše prozirno, jer ako se i peruša, ne perušam jedini ja!

— Da, to je istina, ne perušate jedini vi!

Filip je s vidljivom slašću ponovio »perušate«.

— Ali Vuk, kako znadem, mislio je tako, da vi kao jedan od njihovih prvaka, kao jedan od tumača njihovih težnja, kao netko, tko ih vodi u borbi za pravice, ne bi to smjeli činiti! Da ih vi bar ne bi smjeli perušati!

— To su ideali, gospodine Medvjede, a mi smo na zemlji, okruženi surovim svakidašnjostima!

— Upravo zato, jer smo okruženi surovim svakidašnjostima! Vaša stranka, gospodine doktore, bori se za bolji i čišći život, dakle zato, da bi bilo što manje surovih svakidašnjosti! I upravo u tom se slažem s Vukom, jer jedno su poslovi, a drugo je borba za Hrvatsku!

— Ma, dragi gospodine Medvjede, to vam rado priznajem! No upravo zato, jer su poslovi jedno, a borba za Hrvatsku sasvim drugo, nikako ne shvaćam, da mi možete kao političaru prigovoriti radi advokatskih zarada! Ja sam kao građanin advokat, i živim od parnica! Kao čovjek i političar borim se za Hrvatsku, a to je i u redu, pa ne znam, što vi tu još hoćete!

— Uzmimo, na primjer, slučaj sa zadrugom Medvjed!

— Molim, porazgovorimo se i o tom, ne može me smetati!

— Medvjedi, glasali su za vas na desetak izbora! Međutim se posvadili i zatražili savjeta, pa molim, što ste im to

savjetovali? Da li ste ih izmirili kao prvak i politički učitelj? Ne, vi to niste učinili!

— Meni je, dopustite, došao jedan Medvjed!

— Svejedno je, jedan ili pet! Glavno, da ste perušali, a niste ni pokušali miriti! I ne samo to, da ih niste izmirili, nego vi se upočetku zauzeli za jedne, a onda preko noći ostavili ove, da bi branili, što ste jučer napadali!

— Naoko, dopuštam, vama kao laiku bit će to moguće zaista nemoralna stvar! No kažite mi, što je advokat? Vi ćete se, vidim, i nasmijati poredbi, ali ja vam tvrdim, da je advokat što i liječnik, ili približno, slična stvar! Uzmimo, potukla se rođena braća, porazbijali glave, izranili udove, naprosto, izdevetali se nemilo! Pa dođe liječniku mlađi od braće, moli pomoć da bi spasio glavu, i liječnik će, razumije se, liječiti i po mogućnosti izliječiti! No drugog dana, istom liječniku, pristigne i stariji brat! Što li će liječnik? Mislite li, da bi morao odbiti? Viknut će valjda na starijeg razbijača, da se nosi do đavola sa svojom glavurdom, jer on je liječnik, dakle čovjek moralan, i zauzet će se jedino za mlađega?

— Pa onda?

— Pa onda!... Pa onda!... No, to!... Liječnik će liječiti i jednog i drugog, ne pitajući, što su se međusobno poklali!

U tom času Filipu se najednom zgadilo.

Što je to zapravo smleo ovaj čovjek?

Njegova i kriva i neinteligentna poredba moguće će i upaliti pred Medvjedima u Livadarima, no prići njemu s ovakovim pošalicama, doista je više nego drzovito!

Filip oćuti s grižnjom, da ga guši stid.

Radi takova pelivana tamo sjedi Vuk!

— Vuk!...

Jedva se sabirao.

— Vuk je poštenjačina, gospodine doktore, i ja se nadam...!...

— ... da se ne ću osvetiti, je li? Jasno, da se ne ću osvetiti! Bio je doduše i nezahvalan i bezobrazan, pa nije zavrijedio ni obzira ni milosti, no ja mu praštam, jer i ja sam bio mlad! Mladost ludost, to je utvrđena hrvatska istina!

Isprsio se velik i jak.

— Uostalom, ja sam ugovorio još o podne ... naime, što ja to velim, da sam nešto ugovorio .... zatražio sam, da ga puste, da ga svakako moraju pustiti! Ja sam pošten i čist! Meni ne treba i njegova glava, izvolite mu to, molim, javiti!

— Ali oni ga još nisu pustili!

— Vidim, nestrpljivi ste! Javit ću ponovno! Začas će vam biti na ulici!

Kupčinac se naprosto razigrao.

On će mu pokazati, tom žutokljuncu, da s njim, Kupčincem, nema igre, jer je razlika među njima još uvijek kao onda, kad je jednom kao sedmoškolac u njegovim novinama, blijed od treme, napao nepoćudna profesora!

Bor! Rvao bi se s njim!

Tko je to, taj Bor?

Siguran, da ga je za vremena, a i zauvijek, onemogućio, Kupčinac je uvjeren, da ga može bez bojazni i pustiti.

— Kad je tako ... kad ćete javiti ... do viđenja, gospodine doktore!

— Ja se bar nadam! Do viđenja, gospodine Medvjede! ...

Šetkajući u pomrčini pred dvokatnom zgradom, Filip je najednom neiskazano umoran, i misleći o Hrvatskoj stenje, ne osjećajući svitanja.

Kakova je to prokleta đavolja sudbina, što leži na ovoj izmučenoj zemlji, te se čini, da je i ne kani ostaviti? Svi ti Kupčinci, već hiljadu godina, lažu, trguju i brbljaju gluposti, pa ipak ništa, narod sluša, i danas su još među prvima!

Naokolo, u blatu izrovanih ulica, u hladnoj i neugodnoj listopadskoj kiši, žure se pod kišobranima ravnodušni prolaznici, i Filip oćuti upravo očajnu potrebu, da viče, da se izviče, da elementarno zaurla, pa moguće da će zaurlati i grad.

No uto pred njim u vratima zaruži ključ.

Odmah zatim, skočivši na pločnik, gazeći naglo nestrpljivim koracima, Vuk je već pojurio prema sporednoj uličici, gotov, da se začas izgubi iza zaokreta, kad se trgnu začuvši za leđima poznat zov.

— Vuče!

— Filipe!

Vuk se veselo smijao.

— Čuo si naravno, zatvorili me, ali zatvorili i pustili! Pustila me braća, no izgladnjela propisno, jer me drže u duplju od rana jutra, a nitko da bi se sjetio čovjeka!

Njegov smijeh je oštar, siguran, nov.

— Traviata! Nema ti tu ništa s Traviatom! Treba to drugačije postaviti!

Videći, da Filip ne shvaća, povuče ga za sobom.

— Zaista sam gladan! Ogladnio sam, Filipe, da bih lako progutao i Kupčinca i njegov patriotizam!

I začas, zahihotavši, doda uživajući u kretanju.

— Pa i hoću! Progutat ću! To je sigurno!

SADRŽAJ

